

પ્રકાશકીય

અમારા નમ્રથી પ્રકાશિત થયેલું આરાધના વિષયક સ્પષ્ટિત લોકોને ધારૂ ઉપયોગી થયું છે એ નમ્રીને આનંદ અનુભવીએ ત્રીજા ને અમે અમારા પર અતેડ પંચ આવી રહ્યા છે તેમને નમ્ર એટલું માર્ગદર્શન આપવામા આવે છે.

આ ત્રણીનો પ્રારંભ 'નમ્રાન મત્રસિદ્ધિ થી થયો હતો તેની આજે ત્રીજી ત્રણી આલે છે. ત્યાં પડી 'મહાપ્રાભાવિત ઉત્સાહર-નોત્ર યાને તૈન મત્રવાની વળગાથ નુ પ્રકાશન થયું તેની આજે ત્રીજી આજીતિ આલે છે. તે પડી 'હી'કા-૮'૧ નરુ' 'ભક્તામર-સ્થ,' 'શ્રી અધિમહા-આગમના તથા 'ત્રીપાર્થ-પદ્માવતી આરાધના પ્રકાશિત થયા. તેમા ભક્તામર-સ્થ' અને 'ત્રી પાર્થ-પદ્માવતી-આરાધના'ની ત્રીજી આજીતિ વ્યેત છે. એકદમ આ ગરિશુભ ઉત્સાહરનક લાગવાથી અમે આગધના વિષય એક નવો ઉપયોગી અથ 'સિદ્ધિદાયક સિદ્ધચક્ર' પાકેના કન્દમનના કદા ના છીએ.

આ ત્રથમાં શ્રી સિદ્ધચક્રને લાગતી અનેકવિધ માહિતી આપવામા આવી છે, તેના દરેક અંગનો વિસ્તૃત પરિચય આપવામા આવ્યો છે અને પ્રસંગિક તૈન અમરોની પ્રાચીન યોગપદ્ધતિ, મત્ર આધના યંત્રારાધન તથા લગ્નિષ્ઠો વગેરે મત્ર મળુ થંગા પ્રકાશ નાણામાં આજો છે. શ્રી સિદ્ધચક્ર નાંજે આ પ્રકારનું પ્રકાશન આ ખેલું ન છે એમ કહીએ નો અત્યુક્તિ નથી.

અનેક ત્રથેના યશસ્વી લેખક રાતાવધાની પ રિત શ્રી ધીરજી કાલ રોકડથી માલના હેલ્ડા કેટલાક વખતના અવિરત અમનુ આ મધુર ક્ષે છે. તેમણે તૈન ધર્મના અનેક માન્ય ત્રથેના આશર લઈને આ ત્રંચ તૈયા કર્યા છે અને તેમાં ગોતાની અભ્યાસપ્રાર્થ સરોધક દરિનો પ્રભુ પરિચય આપ્યો ને. તેમની વિચિત્ર લેખનશૈલીએ આ

શ્રીજન્યમૂર્તિ સેવાભાષી શ્રીમાન્ વસનજી લખમશી શાહનો ટૂંક જીવન-પરિચય

અનુગ્રેષ પોતાના જીવનપ્રયાતને અન્નાર્થે વાળે છે અને તેના પરો દાન, દયા, પદપદાર્થ તથા મેવાનાં વિવિધ કાર્યો કરે છે. તેમા જ તેમને આનંદ આવે છે અને તેને જ તેઓ જીવનની આર્થિકતા લેખે છે. શ્રીજન્યમૂર્તિ સેવાભાષી શ્રીમાન્ વસનજીભાઈ આમા અંગેની પદ્ધતિમાં અંગેજી અથાન પ્રાપ્ત કરી પાડે એવા છે. તેમનો ટૂંક પરિચય ક્રમશઃ આમને આનંદ થાય છે.

ક્રમ ૧-જર્ગાગઢિવાની વીચા એમવાવજાતીય પદ કરી લખમશી સેવાભાઈને તમા માતા અનન્યાઈની કૃતિએ અત દરજ્જા મે માગની ૨૦ વી તારીખે તેમના મોઆબના આમ બીજામા તેમના નામ અમે તેમની દરજ્જાની અબ પદથી તેમને નામ વાતલ પાવ્યામા આપ્યું. આ કદુઅ પદને વેલતાઅન અભિપ્રાય અમની અમવાગ દીવ મામામા સદાઅવિત હતુ અને ધાર્મિક બાવવામા એ અમેવ હતુ. એમને તેમના હો ધાર્મિક વાતાવરમા અમે તેમના વીચા મેવમાઈ માતુ હી અમવાત દર્મમામામા હતા અને સમ અમે એ અમેવ હતુ. તેનો પ્રભાત અમને મદુઅઅવિવાત અ. વા. બાં પામે હતો પિતા લખમશીભાઈ અને માતા અનન્યાઈ અમે તેમાવી પ્રભાવિતા હતા. આને ૧૦૦ વર્ષની અમે અ. એવ તારી માતુમા અમર અ. અને ધાર્મિક જીવન અમે ૨૦ હી હો. ૧૨ વર્ષની મેવ હી.

૧૨જીમામાઈની અમરિખા તથા મે. અમાતુ એ. ૧૨ અનન્યાઈના એ. ૧૨ અમે ૧૨ વસનજીભાઈ એ. ૧૨ એવ હો.

અને તે નિયમિત આગળ વધવા લાગ્યો. ગાંધીજી ભાવનાવાળી આ
શાળાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓએ શ્રીલીલનગ્લબદ્ધના ૧૯૪૫ થી
૧૯૪૭ દરમિયાન સિદ્ધ કર્યું. વિનયો વ્યભાષને લીધે તેઓ નિવૃત્તિના
પ્રતિષ્ઠાપત્ર બન્યા અને મિત્રનના પ્રભાવને લીધે અનંદની આશ્રિ
મંત્રી બાંધી લાગ્યા.

પ્રાથમિક અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી અનંદનું નિવૃત્તિ પાત્ર
ત્યાજ્ય લેવા લાગ્યા અને નાગ દાનજો ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. તે પછી તેઓ
મોટી સ્કૂલમાં જઈ નાગદાનજો દાખલ થયા ત્યાં થયેલ લેખક
ખેલાની કિંમતના અભ્યાસના તથા પ્રામાણિકતાની નિમિત્તે ત્યાંથી અનંદ
૧૯૪૮ થી ૧૯૪૯ સુધી મોટી સ્કૂલમાં ગયા હતા.

પ્રવેશક

ત્રિકાલાખ્યાધિત અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાળી શ્રી જિનશાસન સર્વત્ર સર્વથા સર્વદા જયવત વતી રહ્યું છે; કારણ કે એનું પ્રત્યેક તત્ત્વ ઉમદા કોટિનું છે.

શ્રી જિનશાસનમા શ્રી જિનેશ્વર દેવાળે આરાધનાના અસંખ્ય યોગો અને પ્રકારો દર્શાવ્યા છે. તે પૈકી શ્રી સિદ્ધચક્ર નવપદ્ધતી આરાધનાનું મુખ્ય અને આગવું સ્થાન છે, કારણ કે તેમાં શ્રી જિન-શાસનના હાર્દરૂપ અનેક વિશિષ્ટ અને ઉમદા તત્ત્વોનો સમાવેશ થયેલો છે. તેમા દેવ, ગુરુ અને ધર્મરૂપ તત્ત્વત્રયી અને દર્શન, જ્ઞાન અને આરિત્રરૂપ રત્નત્રયીનો સમાવેશ થયેલો છે આ ઉલય-ઉમદા તત્ત્વોની આરાધના કરી આત્મા ચતુર્ગાનિનો અત કરી શીઘ્રાતિશીઘ્ર પચમગતિ રૂપ મોક્ષને મેળવી શકે છે.

શ્રી સિદ્ધચક્રમાં પ્રથમના અરિહત અને સિદ્ધ આ બે પદોનો દેવતત્ત્વગા, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ આ ત્રણ પદોનો ગુરુ તત્ત્વમાં અને દર્શન, જ્ઞાન, આરિત્ર અને તપ આ ચાર પદોનો ધર્મ તત્ત્વમાં સમાવેશ થયેલો છે. ગુણોની આરાધના કુચ્ચાની છે, તેમ ગુણીની પણ આરાધના કરવાની છે. આ બન્નેનો પરસ્પર ગાઢ સંબંધ છે; કારણ કે ગુણુનિહીન ગુણી હોતા નથી, અને ગુણીની મહત્તા પણ

શુભના આધારે જ છે. એ બન્નેનું મહત્વ સ્પષ્ટ સમજાય તે માટે શુભ અને શુભી બન્નેને જુદા જુદા દર્શાવવામાં આવ્યા છે. શ્રી નવપદ્મમાં પ્રથમ પાંચ પદો શુભીના સ્થાને છે અને છેલ્લાં ચાર પદો શુભના સ્થાને છે.

શ્રી સિદ્ધચક્રની આરાધના કરી ભૂતકાળમાં અનંત આત્માઓ પરમપદને પામ્યા છે, વર્તમાનમાં સંખ્યાબધ આત્માઓ મુક્તિએ મીઠાવી ગયા છે અને ભવિષ્યમાં પણ અનંતા આત્માઓ મુક્તિ-ગામી બનશે.

શ્રી સિદ્ધચક્રની ઓળીના [ચૈત્ર માસની તથા આશ્વિન માસની] પરમ પવિત્ર દિવસોમાં દેવી-દેવતાઓ ધણી મોટી સંખ્યામાં અવરજી શ્રી નંદીશ્વરદ્વીપની યાત્રાર્થે મીઠાવે છે, માટે બન્ને ઓળીઓને શાશ્વતી અદ્વાર્ધ, તથા શાશ્વતી ઓળી તરીકે ઓળખવામાં આવી છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે—શ્રી સિદ્ધચક્રની આરાધના અનાદિ કાળથી ચાલી આવે છે. જીવ, કર્મ, ધર્મ, ધર્મનો માર્ગ, ધર્મના પ્રસ્પેષ અને મુક્તિ આ બધા તત્ત્વો અનાદિ છે.

શ્રી સિદ્ધચક્રની ઓળીના પવિત્ર દિવસોમાં મોટા ભાગે સર્વત્ર શ્રી શ્રીપાળ અને મયણામુદરીનું ચરિત્ર, ગતિ યા તેના વિશિષ્ટ પ્રસંગોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. અહિં પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે શ્રીપાળજીને યયા આજે લાખો વર્ષો થઈ ગયા, કારણ કે શ્રીપાળજી શ્રી મુનિમુક્ત સ્વામીના તીર્થમાં યયા છે. લાખો વર્ષના ગાળામાં શ્રીપાળજી જેવું બીજું કોઈ ઉદાહરણ શું નહિ બન્યું હોય કે આજે સર્વત્ર આ એક જ ઉદાહરણ સૌ કોઈ સંભળાવે છે? તેના સમાધાનમાં અનુભવી પુરોહિત દ્વારા એ બાલુવા-સાંભળવા મળ્યું છે કે—શ્રી સિદ્ધચક્રની આરાધના કરનારાઓનો મોટો વર્ગ સંસારી જીવોનો છે

વિક્રમાઝ્યા હતા, ત્યારે તેમને સિદ્ધાન્ત કળા હતા. જ્યારે આપણા જીવન તરફ જરા દૃષ્ટિપાત કર્યો તો એને જાગ્યા આપણે કે આપણે તો વખતે ઉપકારીની પણ ગર્ભન કાપવા તૈયાર થઈ જઈ છીએ, ભણું કરનારનુંય યૂગં કરીએ છીએ. તો પછી યૂગ કરનારનું તો ભણું ક્યાંથી કરવાના હતા ? ઈર્ષ્યા, નિદા, રીકા, યૂગ કરવાની ભાવના, વૈરવૃત્તિ, કામ, ક્રોધ, આવા બધા નિદા તરતોયી આપણું હૃદય ભરેલું છે. આરાધક આત્માએ દર્પણની જેમ દૃશ્યને સ્વચ્છ બતાવવાની જરૂર છે. જેમ સ્વચ્છ દર્પણમા પ્રતિબિંબ પડે છે, તેમ સ્વચ્છ હૃદયમ દિશ્મા પરમાત્મા વડે છે, માટે પ્રથમ હૃદય સ્વચ્છ કરે અને યોગ્યતા કેળવે, પછી જુઓ કેવું પરિણામ આવે છે ?

‘સિદ્ધિનાયક સિદ્ધચક્ર’ ગ્રન્થ અનેક પ્રકરણોમા વહેંચાયેલો છે. તેમા એક-એક પ્રશ્ન પર વિશદ પ્રકાશ પાડવામા આવ્યો છે. આજે જ્યારે વખતો વખત શ્રી સિદ્ધચક્રના પૂજનો ભણાવવામા આવે છે, ત્યારે યોગ્ય માર્ગદર્શનની જરૂર રહે છે. શતાવધાની પદિત શ્રી ધીરજ લાલ ટોકરસી શાહ, જે વિષયને હાથમા લે છે, તે વિષયને સ્વચ્છ અનેક પુસ્તકો—ગ્રન્થોનું અવલોકન કરી તેનું ઊંડું મનોમથન કરી, તથા અનુભવીઓ પાસેથી સમાધાન મેળવીને પછી કલમ હાથમા લે છે, એટલે તેઓ જે કંઈ લખે છે તે ચિત્તન-મનન પૂર્વક સાગોપાગ રૂપાંત અને વિશદ રીતે લખે છે, તેમની ભાષા સાદી, સરળ અને સ્વચ્છ હોઈ વાચકો તેનો બહોળો લાભ ઉઠાવે છે. એમનું લખાણ અનુભવપૂર્ણ હોય છે આજ સુધીમા તેમણે લખેલા ગ્રન્થો લોકપ્રિય અને લોકમોજ્ય બનેલા છે અને તેથી તેનો બહોળો પ્રચાર થયેલો છે. તેમનો આ ‘સિદ્ધિનાયક સિદ્ધચક્ર નામનો’ ગ્રન્થ ઉત્તમ કોટિનો છે, અનુભવના દોહનરૂપ છે, તેથી અવશ્ય લોકાદર પામશે એમાં લેગ પણ શકાને સ્થાન નથી. આવી પુખ્તવયે, એક આંખ બરાબર

કામ આપતી નથી છતાં, અવિરત-સતત પરિશ્રમ લઈ અવનવું લખી રહ્યા છે. જે ભાવિ પ્રજાને અત્યંત ઉપયોગી નીવડશે. સૌ કોઈ આ ગ્રંથ વાંચો, વિચારો અને પ્રચારો, એ જ એક અભિલાષા.

શ્રીયુત ધીરજલાલ ભાઈ આવો ઉચ્ચકોટિનો ગ્રંથ જનતા સમક્ષ મૂકી આપણા સૌના અભિનંદનના અધિકારી બન્યા છે અને હજી પણ તેઓ આવું સુદર સાહિત્યસર્જન કરતા રહે અને સમાજ સમક્ષ મૂકતા રહે. તેવી શાસનદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિ સં. ૨૦૦૨

આશ્વિન શુક્લ-૧૩

બેંગલોર કાર્ટરરોડ, નં. ૪

સુબર્ષ-૪૨૮

ગુરુચરણ રેણુ
કીર્તિચંદ્રસૂરિ

ઉપયોગમાં લીધેલાં પુસ્તકોની યાદી

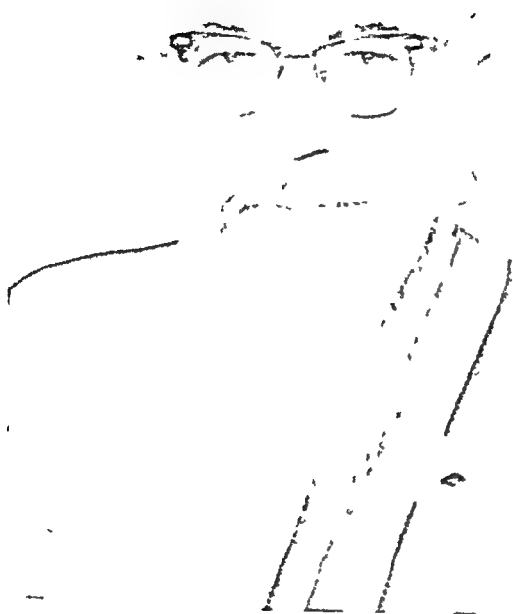
- ૧ અનુભવસિદ્ધમંત્રદ્વાત્રિંશિકા
- ૨ આચારદિનકર ભાગ ૧-૨
- ૩ ક્રિયમાણુ-પ્રયોગ-સંગ્રહ
- ૪ ચિન્તામણિકલ્પ
- ૫ જપ-ધ્યાન-રહસ્ય
- ૬ જિનોપાસના
- ૭ જ્ઞાનસાર
- ૮ તત્ત્વાર્થસારદીપક
- ૯ ત્રિશષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર
- ૧૦ ધર્મભોવએસવિવરણમાલા
- ૧૧ નમસ્કાર-સ્વાધ્યાય ભાગ ૧-૨
- ૧૨ નમસ્કાર-મંત્રસિદ્ધિ
- ૧૩ નવકારસારથવણુ
- ૧૪ નિર્વાણકલિકા
- ૧૫ પરમેષ્ઠિવિદ્યાય ત્રકલ્પ
- ૧૬ પચનમસ્કૃતિદીપક
- ૧૭ ભપહરસ્તોત્રટીકા
- ૧૮ મન્ત્રરાજ-રહસ્ય
- ૧૯ મંત્રચિન્તામણિ
- ૨૦ મન્ત્રવ્યાકરણ
- ૨૧ મન્ત્રાધિરાજકલ્પ
- ૨૨ યોગવિંશિકા

- ૨૩ યોગશાસ્ત્ર
- ૨૪ લઘુનમસ્કારચક્રસ્તોત્ર
- ૨૫ હ્રીંકારવિદ્યાસ્તવન
- ૨૬ હ્રીંકાર-કલ્પતરુ
- ૨૭ શબ્દમહાણુવન્યાસ
- ૨૮ શ્રી ઋષિમંડલ આરાધના
- ૨૯ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન મૂત્ર
- ૩૦ શ્રી પ્રત્ય પ્રતિક્રમણુ પ્રબોધટીકા ભાગ ૧-૨-૩
- ૩૧ શ્રીપાલ રાસ
- ૩૨ શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધના ફલચતુર્વિંશતિકા
- ૩૩ શ્રી સિદ્ધચક્ર તપોવિધાનોદ્યાપાનચતુર્વિંશતિકા
- ૩૪ શ્રી સિદ્ધચક્ર-ચન્દ્રોદ્ધાર-બૃહતપૂજનવિધિ
- ૩૫ શ્રી શત્રુભય માહાત્મ્ય
- ૩૬ સિરિસિંગિવાલકલા
- ૩૭ સૂરિમન્ત્ર બૃહત્ કલ્પવિવરણુ
- ૩૮ સૂરિમન્ત્ર કલ્પસમુચ્ચય
- ૩૯ સતિકરં સ્તવન
- ૪૦ સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન-સ્વોપજાતૃત્તિ
- ૪૧ સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા

વિગ્નાનુક્રમ

૧. પ્રાસ્તાવિક
૨. પ્રાચીન અને પાનિન
૩. અદ્ભુત યત્રગત
૪. ધ્યાનનું શ્રેષ્ઠ આદાનન
૫. સિદ્ધિઓનું સળસ સાધન
૬. મંત્રનું મહત્ત્વ
૭. યત્રની આવશ્યકતા
૮. શ્રી સિદ્ધચક્રનો આકાર
૯. સકલાગમ રહસ્યરૂપ આદ્ય મંત્ર
૧૦. એક અદ્ભુત મંત્રસકેત
૧૧. સોળ વિદ્યાદેવીઓ
૧૨. નવપદની અદ્ભુત રચના
૧૩. પ્રથમ પાંચ પદોનું સ્વરૂપ
૧૪. બીજા ચાર પદોનું સ્વરૂપ
૧૫. નવપદ-આરાધનવિધિ
૧૬. વણુમાતૃકાનો વિનિયોગ
૧૭. પહેલાં સોળ લઙ્ગિધપદો
૧૮. બીજા સોળ લઙ્ગિધપદો
૧૯. ત્રીજા સોળ લઙ્ગિધપદો
૨૦. લઙ્ગિધઓ અને વિદ્યા-મંત્ર-સાધના
૨૧. હ્રીંકારવેષ્ટન
૨૨. અષ્ટગુરુપાદુકા
૨૩. જ્યાદિ આઠ દેવીઓ
૨૪. યંત્રના અધિષ્ઠાયકો
૨૫. યક્ષ-યક્ષિણીઓ
૨૬. નવગ્રહો તથા નવનિધિઓ
૨૭. શેષપરિચય

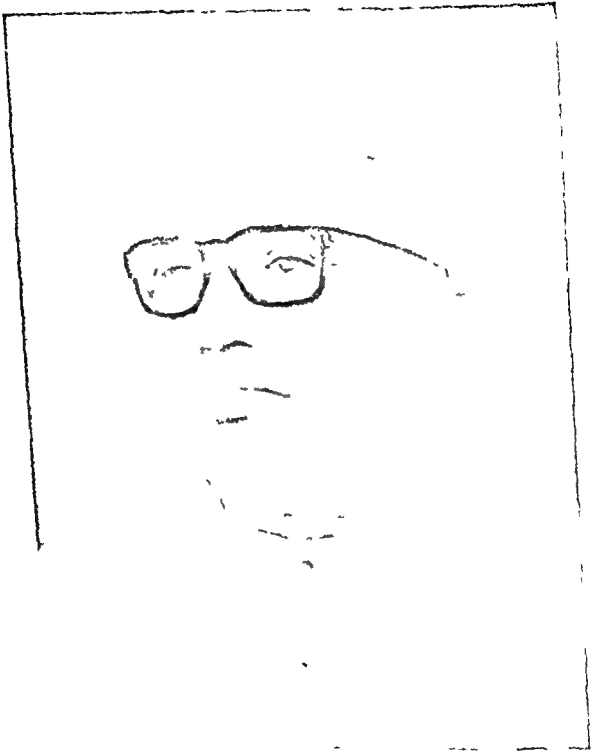
શ્રી સિદ્ધચક્ર યન્ત્રોદ્ધાર ખુલ્લુત પૂજનવિધિ

યુગદિવાકર આચાર્ય શ્રીનંદ ૧૯૭૦

શ્રી વિજયધર્મચૂડીધરજી મહારાજ

જેમના મગલ આજીવાદથી આ પ્રયત્નના નિર્વાહને પૂર્ણ રીતે
અને જેમના સહુપરેનાથી આ પ્રયત્નનાને યોગ્ય નાતસાદન મળ્યું

અથલેખક અન્યાત્મવિશારદ ગતાવધાની પડિત
શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ

॥ વંદના પહેલી ॥

જેના

અનન્ય આશંખનથી

આજ સુધીમાં

અસંખ્ય આત્માઓ

સિદ્ધ-બુદ્ધ-નિરંજન થયા,

તે

શ્રી સિદ્ધચક્રને

અમારી

દોટિ દોટિ વંદના હો.

॥

વીસનહ સખમશી ઘેસાભાઈ

તથા હુટુંખીજનો

લાસહ પુનશીની વારી,

દેગસર ગલી, ધાટકોપ

સુખર્ષ-૪૦૦ ૦૭૬

३३ वंदना ॥१७॥ ३३

ते

मंगलानु मेधा

मंगलानु मे

तथा

मनं सिद्धिमाप्नु

मंगल माधन छे,

ते

श्री सिद्धयुक्ते

अमारी

कैटि कैटि वंदना छे.

दिलाल मुलस्यंद शाह

बुधेन्द्रकुमार ओन्ट ड्रा.

भविष्युवन, पडले भाणे, पाकवाडी

सुधागाल, सुंभर्ध-४०० ००२

卐 पंढना व्रीछ 卐

ते

दशभा विद्यावाह-

पूर्वना परमार्थ छे.

परम तत्त्व छे,

जन्म मृत्यु छे

ते

श्री निष्ठचक्रे

अभादी

होति होति पंढना छे.

卐

जय निलाल राज पाण शाह

हउ-हारादी होटे,

वही अहमद छीलाह हो,

नाहंवा, मुण्ड-४०० ०१६

❖ વાંદના ચાગી ❖

જેનુ આરાગન
લઈને
અમળો તથા મહાશમળોએ
પોતાનો
પરમ આત્મવિકાસ
સાધ્યો છે,
તે
શ્રી સિદ્ધચક્રને
અમારી
કોટિ કોટિ વદના હો।

વિશ્વમંગલ હાઉસીંગ ડું. પ્રા. લી.

૩૫-કોર્ટ ચેમ્બર્સ, ૪ થે માળે, ૪-ડી,
સર વિક્રલદાસ ઠાકરશી માર્ગ,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૨૦

જાન્યુઆરી ૧૯૬૧

સર,

શ્રી વજ્રચામી : મદિ

ચાની મહાપુરુષોદ્ધર :

સ પૂર્ણ

સન્માનિત ક્રેડિટ છે,

તથા

આરાધવા યોગ્ય ગણાય છે

શે

શ્રી સિદ્ધચક્રને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

આશ્રિતસાલ દેવશીભાઈ કોઠારી

કાયા, ૩ ને માળે, પ્લોટ નં. ૨૪,

૫૯૪-ભાગે જમશેદ રોડ

મહાંગા, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૧૯

❖ વંદના સાતમી ❖

જે

મત્રનો મહાનિધિ છે,

ધર્મેનું ગમૃત છે,

તથા

તરેનું પરમ તારણ છે,

ને

શ્રી સિદ્ધગુરુને

આમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો

❖

કલેશ્વરચંદ ભુરાભાઈ કવેરી

૨૨૬-લેખ મેમણ સ્ટ્રીટ,

કવેરી ગલાર,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.

❖ વંદના ગાદમી ❖

જેનું દર્શન
પરમ મંગલકારી છે,
જેનું પૂજન
પરમ કલ્યાણકારી છે,
અને જેનું આરાધન
અક્ષય મુક્તિમુખનં
આપનારું છે,
તે
શ્રી સિદ્ધચક્રને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

કમલાખહેન ધુડાલાલ મહેતા
વિજયનિવાસ, ૫ મે માળે,
જેન નિવાસ પાછળ, પેટ્રોલ પમ્પ પાછળ
વોર્ડન રોડ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૨૬

॥ વંદના નવમી ॥

જેના કેન્દ્રમાં
કલ્પવૃક્ષ અને ચિતામણિદત્ત
સમાન
તથા
નકલ આગમોના સ્વરૂપરૂપ
અહિંમત
વિરાજે છે, તે
શ્રી સિદ્ધચક્રને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

૫૧

અચાળી ટાન્સપોર્ટ (પ્રા.) લી.

કાન્નમ ચેન્નઈ,

૧૮૩-બી. ટીનેકો રોડ,

સુબાઈ-૮૦૦૦૦૬

૩૬ વંદના દશમી ૩૬

જે ગર્વ મંત્રાગા

શિરોમણિ છે

અને

દુષ્ટ તથા અદુષ્ટ મનમે

પૂરવાને

પૂર્ણ સમર્થ છે,

તે

અર્ધ-મંત્રથી અલંકૃત

શ્રી સિદ્ધ્યકને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હે,

વીરચંદ મેઘજી થોભણ

હા. મણિલાલ વીરચંદ

ગીલ હાં. (પ્રા.) લી.

એન. ટી સી. હાકિસ, ૨ જે માળે
નરીસમ મોરારજી માર્ગ, જેક્ષર્ડપિયર.

સુબર્ષ-૪૦૦૦૨૨

ॐ વંદના અગિયારમી ॐ

જેના શુભો ગાવાને
જૃહસ્પતિ પણ
અસમર્થ છે
એવા
અચિંત્ય પ્રભાવશાળી
અહિંમંત્રના ધારક
શ્રી સિદ્ધચક્રને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હૈ.

ॐ

શાસ્ત્ર માનવ દ ચુનીલાલ
(પાકણપુર નિવાસી)
તેજકિરણ ત્રીજો માણે.
લેન્ડરનેન્ડ પાછળ, ભાણુદનાજી
નોપાટી. સુ.બ.દ-૪૦૦ ૧૯૬૬

❖ વંદના આરમ્ભી ❖

જે

પવિત્રનાનાં ગાલ છે,

મહિમાનાં ગાલ ને

અને

લખિયગાનો ભંડાર છે,

તે

શ્રી સિવચક્રને

અમારી

કોટિ કોટિ વદના છે।

બાળુલાલ યુનીલાલ ગાલ

(પાલણુપુર નિવાસી)

કોપાલી એમ્બર્સ, બીજો માળે,

જેનીની સ્ટુડીઓ ઉપર, મુખસાગર સામે,

ધાપાટી, સુભાર્-૪૦૦૦૦૭

॥ વંદના તેરમી ॥

જેઓ
અટાર દોપથી સ્પૃત છે,
સર્વજ્ઞ અને સર્વાદર્શી છે
તથા
અત્ય ધર્મના મહાન
પ્રવર્તક છે.
મેં
શ્રી અસ્પૃત દેવને
અમારી
કેટિ કેટિ વંદના દો.

॥

અવૃત્તાત્તે તેરતમ્ય ૧ શાલ
(પદ્યરૂપ નિવૃત્તી)

૮૧. અવૃત્તાત્તે માનવ્ય ૧ અનુ કું.
પાલિ. અવૃત્ત. ૬ મે. ૨ મે. ૬ મે. ૭ મે. ૮ મે. ૯ મે. ૧૦ મે. ૧૧ મે. ૧૨ મે. ૧૩ મે. ૧૪ મે. ૧૫ મે. ૧૬ મે. ૧૭ મે. ૧૮ મે. ૧૯ મે. ૨૦ મે. ૨૧ મે. ૨૨ મે. ૨૩ મે. ૨૪ મે. ૨૫ મે. ૨૬ મે. ૨૭ મે. ૨૮ મે. ૨૯ મે. ૩૦ મે. ૩૧ મે. ૩૨ મે. ૩૩ મે. ૩૪ મે. ૩૫ મે. ૩૬ મે. ૩૭ મે. ૩૮ મે. ૩૯ મે. ૪૦ મે. ૪૧ મે. ૪૨ મે. ૪૩ મે. ૪૪ મે. ૪૫ મે. ૪૬ મે. ૪૭ મે. ૪૮ મે. ૪૯ મે. ૫૦ મે. ૫૧ મે. ૫૨ મે. ૫૩ મે. ૫૪ મે. ૫૫ મે. ૫૬ મે. ૫૭ મે. ૫૮ મે. ૫૯ મે. ૬૦ મે. ૬૧ મે. ૬૨ મે. ૬૩ મે. ૬૪ મે. ૬૫ મે. ૬૬ મે. ૬૭ મે. ૬૮ મે. ૬૯ મે. ૭૦ મે. ૭૧ મે. ૭૨ મે. ૭૩ મે. ૭૪ મે. ૭૫ મે. ૭૬ મે. ૭૭ મે. ૭૮ મે. ૭૯ મે. ૮૦ મે. ૮૧ મે. ૮૨ મે. ૮૩ મે. ૮૪ મે. ૮૫ મે. ૮૬ મે. ૮૭ મે. ૮૮ મે. ૮૯ મે. ૯૦ મે. ૯૧ મે. ૯૨ મે. ૯૩ મે. ૯૪ મે. ૯૫ મે. ૯૬ મે. ૯૭ મે. ૯૮ મે. ૯૯ મે. ૧૦૦ મે.

❖ વંદના સોદમી ❖

જે

અન તણાનના ગામ છે.

સાત્રીગ અનિગમેના

ધારક છે તથા

માતવવતિના મહાન

ઉદ્ધારક છે,

જે

શ્રી અરિહંતદેવને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના છે.

卐

શ્રી વિજય દેવસુર જૈન સંઘ

કે. શ્રી ગોડીજી જૈન દહેરામર અને પ્રમોદા

ખાતાઓની પેઠી

૧૨, પાલધુની, વિજયપલ્લેજી ચોક

સુ.બઈ-૪૦૦૦૦૩

૫ ૫ આ. શ્રી વિજયધર્મશ્રીશરણ મહાન બના સોદમીયથી.

❧ વંદના પંદરમી ❧

જેઓ
 દેવ, દાનવ અને માનવોથી
 પૂજાયેલા છે,
 ઋષિ-મહુર્ષિઓ વડે
 સ્તવાયેલા છે
 અને
 સર્વ શુભીજનો વડે
 સત્કારાયેલા છે,
 તે
 શ્રી અરિહંતદેવને
 અમારી
 કેટલે કેટલે વંદના હો.

❧

આ કાવ્યનંદેવજી જન હાલનાસર અને

સાધારણ ખાતાની પેઠી

૧૦ મે રસ્તે, ચેન્નપુર,

સુઅઈ-૪૦૦૦૭૭૧

નિમ્નચર્મસરાયિવંદ્ય મહાગંગાના સદાપદેશથી,

૨૨ વંદના ગોળગી ૨૨

જેમની દેવના
અનિ મધુવાળીની મુક્ત
લિપ છે
અને જે
સહુને પાત પાતાની બાપાના
અમઝાઈ વાચ છે,
તે
શ્રી અરિહનદેવને
અમારી
કેટિ કેટિ વંદના હો.

બાપુ અમીચ દ પનાલાલ

આદિનાથજી જેન મહેસાણની ખેડી.

૪૧, રીજદોલ, મલખાર હીક,

વાલકેશ્વર, સુખાઈ-૪૦૦૦૦૬.

પ પ આ. શ્રી પ્રિયપદ્મસુશીલજી મનારાજના સદુપદેશથી,

❧ વંદના સત્તરમી ❧

જેમણે
અહિંસાને આગળ ઠરી છે,
સંયમની પ્રતિષ્ઠા કરી છે,
અને
નપને અતિ મહત્વ
આપ્યું છે,
તે
શ્રી અરિહંતદેવને
અમારી
દોટિ દોટિ વંદના હો.

❧

ઝવેરી ઝવેરચ દ પ્રતાપચક્ર
શ્રી હુપાર્થનાથ લેન દહેરાદુરની રહી.
૯૭, વાલ્મીકી રોડ
સુબર્હ-૪૦૦૦૦૬

વંદના સત્તરમી વંદના સત્તરમી વંદના સત્તરમી

✧ વંદના ગોંતેરમી ✧

પુરુષાર્થના પરમ યોગે

નરમાંથી નારાયણ

બનનાર

તથા

વામનમાથી વિરાટ થનારા

વિષ્ણુસ્વરૂપ

જિનેશ્વર દેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

હિંમતલાલ એન. સંઘવી

ઘાસવાલા બીડીંગ નં. ૩,

પહેલે માળે, ખલોડ નં. ૧૫,

આર્થર રોડ, તારદેવ,

સુ.બઈ-૪૦૦૦૩૪

સ્વ. શાંતિલાલ લલ્લુભાઈ શાહ

(પાવનપુરનિવાસી)

જેમના સ્મરણાર્થે આ ગ્રંથપ્રકાશનને પ્રોત્સાહન આપનાર

તેમના સુપુત્રો

સુબંધ - ૪૦૦ ૦૨૬

ધીમાન્ રાધચા એમ ગાર્હી

(અંગ્રેજી - ગો.)

નોંધ : આ પૈકી કોઈ એક જ નામ પસંદ કરી લેવાનું છે.
 ૧. અંગ્રેજી કે ગો. ૨. અંગ્રેજી કે ગો. ૩. અંગ્રેજી કે ગો.
 સારી અને શાકર કે બિને અંગ્રેજી કે ગો. ૪. અંગ્રેજી કે ગો.

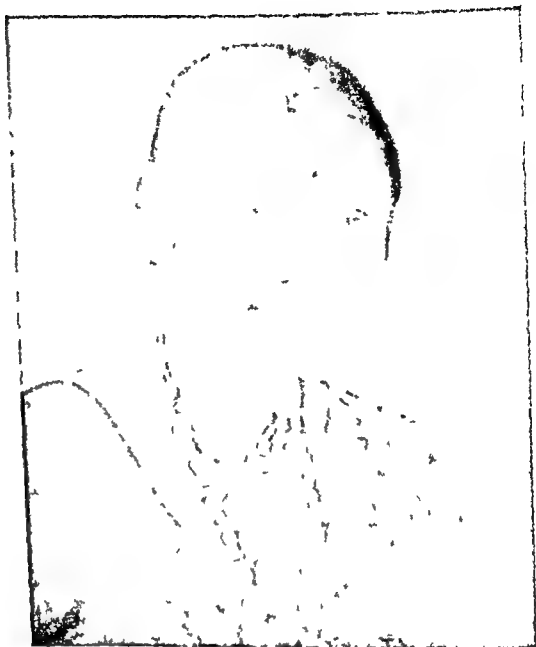

શ્રીમાન્ નારાયણ શામળ મોઝાયા

જેઓ શ્રી અખિલ ભારત અવલગચ્છ (વિધિપક્ષ) પ્રવેતામ્બર જૈન સંવત પ્રમુખ છે, નાની મોટી અનેક સામાજિક અને નૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે તથા અમાગી સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિને વર્ધોથી સારું એવું ફતેજન આપતા આવ્યા છે

શ્રીમાન્ ચિત્તરંજન દામોદરદાસ શાહ
તેમણે વ્યાપારી ક્ષેત્રે સુંદર પ્રગતિ કરી છે અને સામાજિક
તથા શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે નોવપાત્ર યાજ્ઞો આપ્યો છે, તેમજ આ
અયપ્રકાશનને યાત્રે હ તેમજ આપ્યું છે.

આ પ્રકાશનના પેટ્રન

ડૉ. શ્રીમતી નિર્મલાબહેન લક્ષ્મીચંદ મેઘજી શાહ

(ગામ : રાયગુ-કચ્છ મારગી)

જનન ન્યોન મેટરનીટી હોસ્પિટલ, સ્ટેશન સામે, વાટકોપર

મુબમ - ૪૦૦ ૦૭૭

न्य. सुभनपतिन विलिखित डोहारी

(या लपुनियारी)

मे. १. लपुनियारी विलिखित डोहारी
 २. १. लपुनियारी विलिखित डोहारी
 ३. १. लपुनियारी विलिखित डोहारी
 ४. १. लपुनियारी विलिखित डोहारी
 ५. १. लपुनियारी विलिखित डोहारी

સ્વ હીરાબહેન ગગલભાઈ ભણુમાલી
(પાટનપુરનિવાસી)

જેમના પુણ્ય અમરમાર્ગ નુપુત્રી મન્દુવાળાદેવ તરફથી
આ અધ્યક્ષાનને ખામ પ્રોત્સાહન મળ્યું છે

મુ'બઈ-૧૦૦૦૨૬

શ્રી ગુણધર્મ મનદાસ પેઠી
નાર મીલક મોલ,
ગુજરાત-૨૦૧ ૧૯૯

॥ ॐ ह्रीं अहं नम ॥

[૧]

પ્રારતાવિક

શ્રી ચિદ્વચક અગે સાચી મમજ આપવી, તેનાં મુવિહિત અગેનો વિસ્તૃત-વિશદ પરિચય કુનાવવો. તેની આગધનવિધિ પર પ્રકાશ પાડવો તથા તે અગે પુષ્કાતા વિવિધ પ્રશ્નોના ચોગ્ય ઉત્તર આપવો, એ આ ગ્રંથરચનાનો શુભ્ય હેતુ છે.

આવો એક અથ પાઞ્ચમી પાઞ્ચ-છ વર્ષ પહેલાં રચનાનો વિચાર કર્યો હતો અને તે અગે કેટલીક ભૂતનીચો પણ કરી હતી. પરંતુ મમજ પાછા વિના કેટલીક વર્ષ કચ્છ માય જે જે મમજ હમણાં પાડ્યો. એટલે તેમ મમજ પ્રાપ્તિની રી આ ગ્રંથરચના પૂર્ણ કરી.

કેટલાં દિવા, વાતો કે નવદર ન હોય તેમ જોય નો મોટાકા કરી કાઢ્યાં જે, મમજા કેટલી આગ કાઢ્યાં.

અન્ય લાપામા અનુવાદ કરવો હોય તો તે પણ એકધારે કરી શકાય છે, અથવા એક નિર્ણીત વિષય પર વિવેચન કરવું હોય તો તે પણ એકધારે કરી શકાય છે, પણ આ તો સંશોધનાત્મક અથવા રહ્યો, એટલે જેમ જેમ સંશોધના અને નિર્ણયો થતા જાય, તેમ તેમ તેનું કલેવર ઘડાતું જાય અને એમાં કેટલાક પ્રસંગો તો એવા પણ આવે કે જ્યારે પ્રકરણોનાં પ્રકરણો રદ કરવા પડે અથવા તો તેનું પુનર્લેખન કરવું પડે અને તેના અનુસંધાનમાં આખા ચે અથવા મરામત કરવી પડે. અમે આ અનુભવમાંથી પસાર થયા છીએ, પણ તેનું વર્ણન-વિવેચન કરીને પાઠકોનો કિંમતી સમય લેવા માગતા નથી. અમે તો પ્રખલ પ્રયાસથી-જખખર જહેમતથી શ્રી સિદ્ધચક્ર અંગે જે કંઈ જાણી શક્યા છીએ, જે કંઈ મેળવી શક્યા છીએ, તે પાઠકમિત્રો સમક્ષ વિનમ્ર ભાવે રજૂ કરવા ઇચ્છીએ છીએ અને તેમણે હંસ-ક્ષીર-નીર-ન્યાયે તેમાંથી સારભાગ ગ્રહણ કરવાનો છે.

કદાચ આહી કોઈ એમ પૂછશે કે ‘હંસ-ક્ષીર-નીર-ન્યાય એટલે શું?’ તેથી તેની સ્પષ્ટતા કરી દઈએ. ક્ષીર એટલે દૂધ અને નીર એટલે પાણી. તે બંને લેણા ક્યાં હોય અને હંસની સામે મૂક્યા હોય તો તેમાંથી તે દૂધ પી જાય છે અને પાણી પડ્યું રહેવા દે છે. તાત્પર્ય કે તે એમાંથી સાર વસ્તુ ખેંચી લે છે અને નિઃસાર વસ્તુ પડી રહેવા દે છે. આ એક ન્યાય એટલે નાનકડું દૃષ્ટાંત છે. તેમાંથી બોધ એ લેવાનો છે કે આપણી સામે જે વસ્તુઓ

પ્રાસ્તાવિક

આવે, તેમાંથી આપણને આરુ લાગે તેટલું ચક્રાણુ ઠરવું અને આક્રીનું છોડી દેવું, પણ તેની ટીકા-ટિપ્પણીમાં ઉતરવું નહિ.

કૈન ધર્મમાં તો ગુણપ્રાહુકતા એ બાદ મોટો ગુણ ગણાયો છે. ‘જ્યાથી પણ ગુણ મળે ત્યાથી ચક્રાણુ ક્રંતિ અને તેને તમામ હવનમાં ઉતારો’ એ એનો આદેશ છે આ આદેશનો હેતુ સમન્તવત્તા કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘જો તમે ગુણ ચક્રાણુ ક્રંતિ મળો તો ખીરો ધીમે તમારામાં ગુણનો મોટો ભયગ ધરો અને તમે મરા ગુણુવાન બની હવનનો જાંજ નિતી જશો તેની વિધીત. જો તમે તેમ જોતાં સીખશો અને બધામાં તેમ નિભાવ્યા પછી તો તમે પોતે તેમના બરાબર બની જશો અને સમાજને તે સેવકો સમપ્રભવ રાહી જશો સાચાની બાદ જ્યાં તે રહે અને ત્યાં પાટી રાખે છે. તો આખરે એ પાટીની લગાવવાની રીત નહિ.’

ખર જોઈ લીધો છે. માટે હવે તેનું મૂલ્ય કહો.' એ વખતે પેશ્વા હસીને કહે છે : 'જું તમારે જાણેખર આ હીરાનું મૂલ્ય જાણવું જ છે? તો આ હીરાનું મૂલ્ય આટલું છે.' એમ કહી એ હીરો તેણે મુળમાં મૂકી દીધો અને તે કડકડાટ આવી ગયો. ઝવેરીએ કહ્યું : 'મહારાજ ! હું ઘણા શ્રીમંતો પાસે ગયો છું અને રાજ-રજવાડામાં ફર્યો છું, પણ કોઈ આ હીરાની પરીક્ષા કરી શક્યું ન હતું. એની પરીક્ષા કરનાર તો આપ એક જ મળ્યા. આપની બુદ્ધિને-આપની ચતુરાઈને સેકડો ધન્યવાદ છે.' આ શબ્દો સાંભળતાં ઝવેરીએ બાધા બની ગયા અને દરબારીઓના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તાત્પર્ય કે બુદ્ધિમાન મનુષ્યે સાચી-ખોટી વસ્તુને પારખતા શીખવું જોઈએ.

અમને એટલી ખાતરી છે, અમને એટલો વિશ્વાસ છે કે અમારા પાઠકો સાચા-ખોટાની તુલના કરી સાચું તારવી શકે એવા છે. તેઓ આમાથી સત્ય તારવશે, તેનો આદર કરશે અને તેનાથી લાભાન્વિત થશે.

શ્રી સિદ્ધચક્રનો વિષય એકંદર દરિન છતાં તેને અતિ સરલ બનાવીને આ ગ્રંથમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે અને પ્રસંગોપાત્ત દાખલા-દલીલો તથા દિસ્સા-કડાણીઓ રજૂ કરીને તેને સુવાચ્ય બનાવેલો છે, એટલે સહ કોઈ તેને સારી રીતે સમજી શકશે, એમ અમે માનીએ છીએ.

શ્રી સિદ્ધચક્ર વિષે કહેવા જેવું ઘણું છે, તે અમે આ ગ્રંથમાં કેમકે કહ્યું છે. પાઠકો તેને શાંત-સ્થિર ચિત્તે વાંચે-વિચારે એ જ અભ્યર્થના.

પ્રકાશમાં 'વિગાવાદાત્મમુદ્ધતં-તે વિદ્યાવાદમાંથી ઉદ્ધરાયેલ છે, એ રાખ્દો વડે આ હકીકત જાણાવેલી છે અને શ્રી રત્નશેખર-સૂરિજીએ સિરિસિરિવાલકડામાં કહ્યું છે કે 'અયં ચ સિદ્ધચક્રં કહિયં વિજ્ઞાણુવાય-પરમર્થ-આ ગિદ્ધચક્રને તો વિદ્યા નુવાદનો પરમાર્થ કહેલો છે, એટલે કે વિદ્યાનુવાદ પૂર્વમાં અનેક મંત્ર-યંત્રો અને તેમના આમ્નાયો રહેલા હતા, પણ એ બધામાં સારભૂત તો શ્રી સિદ્ધચક્ર અને તેનો આરાધન-વિધિ જ હતો.' આ બંને ઉલ્લેખોના આધારે અમે કહીએ છીએ કે શ્રી સિદ્ધચક્રનો ઉલ્લેખ વિદ્યાવાદ કે વિદ્યાનુવાદ નામના દશમાં પૂર્વમાં હતો.

કાલાતરે આ પૂર્વોના વિચ્છેદ થયો, એટલે કે તે લુપ્ત થયાં, આપણી પાસેથી ગયા, આપણને તે યાદ રહ્યાં નહિ. એ વખતે બધાં શાસ્ત્રો યાદ રાખવામાં આવતા હતા. આજની જેમ એ વખતે મુદ્રણાલયો હતા નહિ કે પુસ્તકો છપાતાં નહિ. અમારી સમજ પ્રમાણે તો એ વખતે કાગળની શોધ પણ થઈ ન હતી કે થઈ હોય તો પણ તેનો વપરાશ શરૂ થયો ન હતો. એવામાં કાલ પડતો આવવાથી સ્મરણશક્તિ ઘટતી ચાલી અને પૂર્વો તો ઘણું મોટા તથા અટપટા આલાપકોવાળાં હતાં, એટલે તેમનું વિસ્મરણ થઈ ગયું, પરંતુ આપણા સારા નશીળે તેમાના કેટલાક અવતરણો કે ઉદ્ધરણો બચી ગયાં અને તે ઘણાં ઉપયોગી નીવડયા.

શ્રી સિદ્ધચક્ર અંગે પણ એમ જ બન્યું. તેનાં કેટલાંક અવતરણો કે ઉદ્ધરણો મહર્ષિપ્રાપ્ત પદાનુસારી લખિધવાળા

અદ્ભુત યંત્રરાજ

આ જગતનો વ્યવહાર નામથી ચાલે છે. નામ ન હોય તો કોઈ વસ્તુની ઓળખાણ પડતી નથી અને આપણે તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. આપણી સામે અનેક પશુઓ ઊલેસાં હોય કે અનેક વૃક્ષો આવેલાં હોય, પણ તેમાંનાં કોઈનું નામ જાણતા ન હોઈએ તો તે અંગે વ્યવહાર શી રીતે કરી શકીએ? શ્રી આદિનાથ ભગવાન માનવસંસ્કૃતિના પિતા ગણાય છે. ખીજા આ વાત માને કે ન માને, પણ આપણે તો ખરાખરા માનીએ છીએ. તેમણે બ્રાહ્મીને લિપિ શીખવી અને સુંદરીને ગણિત શીખવ્યું. લિપિમાથી શબ્દો બન્યા અને તેમાંથી નામો નિર્માણ થયાં. નામ એક પ્રકારનો સંકેત છે, એટલે તેમાં કોઈ ને કોઈ અર્થ જરૂર હોય છે.

આ અર્થ કોઈ વાર વ્યાકરણ કે વ્યુત્પત્તિના આધારે સમજાય છે, કોઈ વાર રૂઢિ કે પરંપરાના આધારે સમજાય

100

100

છે, તો કેઈ વાર એ બન્નેના આધારે સમજાય છે. કેટલાક વ્યાકરણને વ્યાધિકરણ સમજે છે અને તેનાથી દૂર ભાગે છે, પણ શાસ્ત્રીય શબ્દોના અર્થ કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે વિભાસણમાં મૂકાઈ જાય છે અને ભળતા છબરડા વાળી નાખે છે. રૂઢિ કે પરંપરાની અપેક્ષા કરનારના પણ આવા જ હાલ થાય છે. પંકજ શબ્દનો અર્થ કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પંકમાં-કાદવમાં જન્મેલો, તે પંકજ, એમ કહીને તેનો અર્થ દેડકો કરવામાં આવે તો સ્થિતિ હાસ્યાસ્પદ બન્યા વિના રહે નહિ, કારણ કે કાદવમાં દેડકો પણ જન્મે છે અને કમલ પણ જન્મે છે, તેમાથી કમલ અર્થ ગ્રહણ કરવો એવી રૂઢિ કે પરંપરા છે.

વિઠાનોએ-પંડિતોએ-શાસ્ત્રીઓએ આ ધોરણ જાળવી રાખ્યું છે, તેથી આપણે કેઈ પણ નામનો વાસ્તવિક અર્થ જાણી શકીએ છીએ અને તેનાથી લાભાન્વિત થઈ શકીએ છીએ.

લોહસમૂહની વાત નિરાલી છે. તે ઘણી વાર લાખાં નામોને દૂંધ કરી નાખે છે કે તેને ભળતા જ નામો આપી દે છે. પુત્ર-પુત્રીઓના નામ પાડવામાં તો તેમની વિચિત્ર કલ્પનાઓ જ કામ કરતી હોય છે

ઠણઠણપાલની વાત

એક સ્ત્રીને પુત્રો હવતા ન હતા, એટલે તેણે નવા જન્મેલા પુત્રનું 'ખોટીહું' નામ પાડવાનો નિર્ણય કર્યો. બીજો,

પૂજે, કચરો એ બધાં નામો જોડીલાં ગણ્યા છે, પરંતુ તેને આ કેઈ નામ પણ પડ્યું નહિ. આખરે તેણે પોતાના પુત્રનું નામ ઠણ્ઠણપાલ પાડ્યું.

ઠણ્ઠણપાલ મોટો થયો, સમજણો થયો, ત્યારે લોડોની મશ્કરી સાબળીને તેને એમ થયું કે ‘મારું નામ પાડવામાં માતાપિતાએ ભૂલ કરી છે. આવું નામ તે પડાતું હશે?’ અને તેણે પોતાનું નામ બદલી નાખવાનો આગ્રહ કર્યો. માતાપિતાએ કહ્યું ‘નામ તો જેવું હોય તેવું ચાલે. એની બહુ ચોખ્ખોળ કરવી નહિ. અમે મમજી-વિચારીને તારું આ નામ પાડ્યું છે.’ પરંતુ એથી ઠણ્ઠણપાલના મનનું સમાધાન થયું નહિ, ત્યારે માતાપિતાએ કહ્યું કે ‘બેટા ! નામ પર મોક પામવા જેવું નથી. આ દુનિયામાં તો નામ મોટાં અને દરસણુ જોડા હોય છે. તું એક વાર ચારે બાજુ ફરીને નામનો અભ્યાસ કરી લે, એટલે તને ખબર પડશે.’

ઠણ્ઠણપાલને લાગ્યું કે માતા-પિતા ઠીક કહે છે, એટલે તે એક દિવસ ફરવા નીકળ્યો ગામની બહાર નીકળતાં તેણે એક બાઈને છાણું વીણતી જોઈ, એટલે તેને પૂછ્યું ‘બાઈ ! તારું નામ શું છે?’ બાઈએ કહ્યું ‘લક્ષ્મી.’ આથી ઠણ્ઠણપાલે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું ‘શું કહે છે? તારું નામ લક્ષ્મી છે, છતાં તું છાણું વીણે છે?’ લક્ષ્મીએ કહ્યું ‘વીરા ! નામને શું કરું? મારે તો દામ જોઈએ છે.

ને દામ ન હોય તો અમે બધાં ભૂખે મરીએ, એટલે
છાણા વીણીને ગુજરાન ચલાવુ છું.’

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં એક મનુષ્ય ભીખ માગતો
જોવામા આવ્યો. તેને ઠણઠણપાલે પૂછ્યું કે ‘ભાઈ! તારું
નામ શું?’ પેલાએ કહ્યું ‘ધનપાલ.’ ઠણઠણપાલે તેને પૂછ્યું :
‘તુ ધનપાલ થઈને ભીખ કેમ માગે છે?’ ધનપાલે કહ્યું :
‘રૂઝા-રૂપાળાં નામથી શો દહાડો વળે? પાસે કલદાર હોય
તો કામ લાગે. મારી પાસે કલદાર નથી, એ જ મોટી ખામી
છે અને તેથી ભીખ માગીને પેટ ભરવાનો વખત આવ્યો છે’

ત્યાંથી આગળ ચાલતા સ્મશાનભૂમિ આવી. તેમાં
એક શબને અગ્નિઢાડ દેવાઈ રહ્યો હતો અને ડાઘમા આ-
વેલા માણસો ટોળે વળીને થોડે દૂર બેઠા હતા. તેમાના
એક માણસને ઠણઠણપાલે પૂછ્યું કે ‘ભાઈ કોણ ગુજરી
ગયું?’ પેલાએ કહ્યું ‘અમરચંદભાઈ ગુજરી ગયા. બિચારા
બહુ લલા માણસ હતા.’ ઠણઠણપાલે તેને કંઈ કહ્યું નહિ,
પણ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે ‘અમરચંદ નામ છતાં
કેમ મરી ગયા?’

પછી તેણે ઘરે આવી માતાપિતાને કહ્યું કે—

લક્ષ્મી છાણા વીણતી, ભીખ માગે ધનપાલ;

અમરચંદ મરતાં દીઠો, લલો હું ઠણઠણપાલ.

તાત્પર્ય કે આ બધું જાણ્યા પછી નામ પરથી તેનો
મોઢ ઉતરી ગયો અને માતા-પિતાએ જે નામ પાડ્યું
હતું, તેથી સંતોષ ધારણ કર્યો.

સંસારવ્યવહારમાં નામની આવી ગોલમાલ ગાલી રહી છે, તે પરથી કોઈ એવું અનુમાન કરતું હોય કે બધે આમ જ ચાલે છે, તો એ અનુમાન જોડું છે. ખાસ કરીને શાસ્ત્રોમાં તો એવી ગોલમાલને જરાયે અવકાશ નથી. તેમાં તો નામ પ્રમાણે જ ગુણ દેવાય છે, અથવા તો ગુણ પ્રમાણે જ નામનો સંકેત કરેલો હોય છે, અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો તેમાં શબ્દ અને અર્થનું ધોરણ ધારું ચોક્કસ હોઈ કોઈ ગરબડ થવા સંભવ નથી.

અરિહંત દેવો ઉપદેશ આપે છે અને તેના આધારે ગણધર ભગવંતો શાસ્ત્રનો રચના કરે છે. હવે અરિહંત તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હોય છે તથા વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી યુક્ત હોય છે. તેમના બોલ્યામાં કશો ફેર સંભવે ખરો ? જો એનો ઉત્તર નકારમાં હોય—હોય જ—તો તેઓ જે કંઈ બોલ્યા છે, તે ખરાખર છે, એમ જ સમજવું જોઈએ. ગણધર ભગવંતો પણ મહાજ્ઞાની હોય છે અને અનેક લબ્ધિઓના ધારક હોય છે. વળી વાણી પર તેમનું અદ્વિતીય પ્રભુત્વ હોય છે, એટલે તેઓ અરિહંતના ઉપદેશનો સાર સૂત્ર-સિદ્ધાંતમાં ખરાખર ઉતારી શકે છે. તેમાં કોઈ પ્રકારનો વિપર્યાસ થતો નથી, તેથી જ શાસ્ત્રોને ધાર્મિક વિષયોમાં અત્યંત પ્રમાણભૂત માનવામાં આવે છે.

ઘરેક પ્રતિપાદન અમુક આશયથી થાય છે અને આવા પ્રતિપાદનો અનેક હોવાથી કોઈ વાર તેમાં દેખીતો

અર્થગીરનાળો છે, એટલે કે તેમાંથી માખા અર્થો નીકળી શકે એમ છે. જેમ આપણા શરીરમાં મત્તક અને ઘડ એવા બે વિભાગો હોય છે, તેમ આમાં સિદ્ધ અને ચક્ર એવા બે વિભાગો છે. જેમ માડીના ડબ્બા એક પ્રકારની સાકળ છે એક પ્રકારના આકાશ વાંટ બોલાવેલા હોય છે, તેમ આ બે શબ્દો એક પ્રકારના ગમાચથી બેરાવેલા છે. એક શબ્દમાં બે છૂટાં પદો કેઈ જ્વલના ચાંચ વિના સડી શકતા નથી, એટલે કે તે બંને વચ્ચે કેઈ ને કેઈ પ્રકારનો ચાંચ હોય છે આ રીતે આપણે ચાંચ બોલીએ તો ‘સિદ્ધ એવું’ ને ચક્ર, તે સિદ્ધચક્ર’ અથવા ‘નિદ્ધોનું’ ને ચક્ર, તે સિદ્ધચક્ર’ એવો સામાન્ય અર્થ થઈ શકે છે. આ બંને અર્થ પરત્વે આહીં વધારે વિચાર કરીશું.

(૧) સિદ્ધ એટલે પવિત્ર અને ચક્ર એટલે ગોળાકાર ચંત્ર. અર્થાત્ ને ગોળાકાર ચંત્ર પવિત્ર-આતિ પવિત્ર છે, તે શ્રી સિદ્ધચક્ર.

(૨) અથવા સિદ્ધ એટલે આલૌકિક ભાવોથી યુક્ત અને ચક્ર એટલે ગોળાકાર ચંત્ર, અર્થાત્ ને ગોળાકાર ચંત્ર આલૌકિક ભાવોથી યુક્ત છે, તે શ્રી સિદ્ધચક્ર.

(૩) અથવા સિદ્ધ એટલે મહાપુરુષો વડે નિષ્પન્ન અને ચક્ર એટલે ગોળાકાર ચંત્ર, અર્થાત્ ને ગોળાકાર ચંત્ર મહાપુરુષોવડે નિષ્પન્ન થયેલ છે, તે શ્રી સિદ્ધચક્ર.

(૪) અથવા સિદ્ધ એટલે અવશ્ય ફલ આપનારો-

સારભૂત નવપદો વ્યવસ્થિત થયેલાં છે અને જેનું આલંબન લેતાં મોક્ષ તથા ઘીજી અન્ય મિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.’

અર્થનું કેટલું મહત્વ છે? તે આ પરથી સમજી શકાશે. આપણે શબ્દો તો ઘણા સાબળીએ છીએ, પણ તેનો અર્થ જાણતા નથી, તેમજ જાણવાનો પ્રયત્ન પણ કરતા નથી, એટલે આપણા ધાર્મિક જ્ઞાનમાં શૂન્યાવકાશ ઊભો થયો છે. આ શૂન્યાવકાશ ત્યારે જ હઠે કે જ્યારે સૂત્રની સાથે તેના અર્થનું જ્ઞાન પણ વ્યવસ્થિત રીતે આપવામાં આવે. જ્ઞાનાચારના આઠ નિયમો પૈકી એક નિયમ એવો છે કે સૂત્રનો અર્થ ણરાખર શીખવો. ‘વંજણ-અત્ય-તદુમા’ એ શબ્દનો મર્મ વિચારવાથી આ વસ્તુ સમજાશે. આ વિષયમાં ઘણું વક્તવ્ય છે, પણ તે રજૂ કરવાનું અહીં સ્થાન નથી, એટલે ઇશારાત્પે જ આટલી વસ્તુ જણાવી છે.

અર્થની ચોક્કસતા ન હોય તો એકને બદલે બીજું સમજાય છે અને તેમાથી ઘણી વાર નહિ ધ્રુવેલા, નહિ ધારેલા અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે તે માટે શાસ્ત્રકારોએ પર્વત-વસુ-નારદની એક કથા કહી છે, તે આપણે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

પર્વત-વસુ-નારદની કથા

શુક્તિમતી નગરીમાં કદંબક નામે ઉપાધ્યાય રહેતા હતા. તે પોતાના પુત્ર પર્વતને, રાજના પુત્ર વસુને તથા

નન્યાલંબણરહિતો તંત્રમ્મિ પચહા एसो' એ શબ્દો વડે આપ્યો છે. તેમણે પ્રથમ એમ કહ્યું છે કે 'પ્રણિધાનથી અત્યંત શુદ્ધ થયેલો એવો સર્વ પણ ધર્મવ્યાપાર મોક્ષમા ભેડનાર હોવાથી યોગ નાણવો. 'યોજનાદ્ યોગઃ' એ વ્યુત્પત્તિ સિદ્ધ કરવા માટે તેમણે પ્રથમ આમ કહ્યું છે. અને ત્યાર પછી જણાવ્યું છે કે 'વિશેષથી તો સ્થાનાદિગત એવો જ ધર્મવ્યાપાર તેને યોગ નાણવો.' તે પછી તેમણે તંત્ર એટલે શાસ્ત્રોમા આ યોગને સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને આલંબનરહિત એમ પાંચ પ્રકારનો કહ્યો છે, એ વાત પ્રકટ કરી છે. આ શબ્દોના માત્ર અર્થ કરવાથી એનું ખરું રહસ્ય નહિ સમજાય, એટલે તે અહીં યોગ્ય વિવેચનપૂર્વક રજૂ કરીશું.

(૧) સ્થાન. પ્રથમ શ્રમણો ઉપદ્રવરહિત સ્થાનની શોધ કરતા અને ત્યાં જઈ કાયોત્સર્ગી અવસ્થાએ સ્થિર થતા બે સ્થાન ઉપદ્રવવાળું હોય તો સાધના બરાબર થાય નહિ. એટલે પ્રથમ જરૂર ઉપદ્રવરહિત સ્થાનની હુતી તે શોધ કરતાં જરૂર મળી આવતું. કાયોત્સર્ગી બિભા બિભા, બેઠા બેઠા કે સૂતા સૂતા પણ થઈ શકતો, પરંતુ મુખ્યત્વે તો તે બિભા બિભા જ કરવામાં આવતો. કાયોત્સર્ગીમા જે યોગ-ભીષ દોષો ટાળવાના કહ્યા છે, તે આ અવસ્થાને ઉદ્દેશીને જ કહ્યા છે. કાયોત્સર્ગીનો શાબ્દિક અર્થ તો કાયોનો ઉત્સર્ગ કરવો, કાયોને છોડી દેવી એવો થાય છે, પણ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ કાયોની મમતા છોડીને આત્મવિકાસને લગતા ચિંતન-

ધ્યાનમાં મગ્ન થવું એ જ કાર્યોત્સર્ગ છે. જૈન ધર્મની કથાઓ વાંચી નો સ્થળે સ્થળે એવી વાત આવશે કે અમુક મુનિ-વર કાર્યોત્સર્ગ-ધ્યાને ઊભા રહ્યા હતા. આ કથાઓ એમને એમ તો નહિ જ લખાયેલી હોય. જ્યારે મુનિવરો કાર્યોત્સર્ગ-ધ્યાને ઊભા રહેતા હશે, ત્યારે જ આમ લખાયું હશે.

(૨) વર્ણુ એટલે અક્ષર. અહીં અક્ષરથી અક્ષરના બનેલા એવા વિશિષ્ટ સૂત્રો કે મંત્રપદો સમજવાના છે. તાત્પર્ય કે તેઓ કાર્યોત્સર્ગ અવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યા પછી શુન્દત્ત સૂત્ર કે મંત્રનું રટણ શરૂ કરતા કે જેને સામાન્ય રીતે જપ કહેવામાં આવે છે. જે સૂત્ર વાંચવાર રટણ કરવા જેવું હોય, મનન કરવા જેવું હોય, તે મંત્રરૂપ ગણાતું. એટલે સૂત્ર અને મંત્રમાં તાર્ત્વિક ભેદ ન હતો. દાખલા તરીકે ‘અપ્પા સ્મો પરમપ્પા’ આત્મા તે જ પરમાત્મા છે. એ સૂત્ર પણ છે અને મંત્ર પણ છે. આજના આપણા સંસ્કારો કદાચ એને મંત્ર ગણવા તૈયાર નહિ થાય, પણ પ્રાચીન ધર્મોમાં અને ઋષિ-મુનિઓ ‘મનનાન મન્ત્ર’ એ વ્યાખ્યા અનુસાર મનન કરવા યોગ્ય સૂત્રોને મંત્ર ગણતા વેદનાં બધાં મૂકતોને મંત્ર કહેવામાં આવે છે. તેનું કારણ આ જ છે.

અહીં કદાચ પ્રશ્ન ધરી કે ‘કાર્યોત્સર્ગ કર્યા પછી આ રીતે સૂત્રજપ કે મંત્રજપ કરવાનો હેતુ શો હશે?’ તેનો ઉત્તર એ છે કે ભાવની શુદ્ધિ માટે તથા ભાવનાની નિદ્ધિ સિ ૩

માટે તેઓ આ પ્રકારનો સૂત્રજપ કે મંત્રજપ કરતા. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર ધર્મનાં અંગોમાં વધારે મહત્ત્વ ભાવનું છે. જો ભાવ શુદ્ધ હોય તો દાન, શીલ અને તપ ફલદાયી થાય છે, અન્યથા થતાં નથી. ભાવનાઓ એટલે બાર પ્રકારની ભાવનાઓ. તે આત્માને વૈરાગ્યનો-અધ્યાત્મનો રંગ અડાવવા માટે અતિ ઉપયોગી છે.

અહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરી દઈએ કે સાધનાપદ્ધતિના જેમ પાંચ વિભાગો હતા, તેમ યોગના પણ પાંચ વિભાગો હતા. (૧) અધ્યાત્મ, (૨) ભાવના, (૩) ધ્યાન, (૪) સમતા અને (૫) વૃત્તિઅક્ષય. તેમાં આત્મા તરફ દૃષ્ટિ સ્થિર થવી એ અધ્યાત્મ કહેવાતું. સદ્ગુરુઓની નિઃશ્રામા રહેવાથી તથા જિનપ્રવચન સાંભળવાથી તેની ઉત્પત્તિ થતી. ભાવનાઓના બાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે મનાયેલા હતા (૧) અનિત્ય ભાવના, (૨) અશરણુભાવના, (૩) સંસારભાવના, (૪) એકત્વ ભાવના, (૫) અન્યત્વભાવના, (૬) અશુચિભાવના, (૭) આશ્રયભાવના, (૮) સંવરભાવના, (૯) નિર્જરાભાવના, (૧૦) ધર્મસ્વાખ્યાનભાવના, (૧૧) લોકસ્વરૂપભાવના અને (૧૨) યોધિદુર્જલભાવના આ ભાવનાઓની એક પછી એક સિદ્ધિ કરવા માટે ગુરુ અમુક સૂત્ર કે મંત્ર આપતા અને તેનો આ રીતે જપ કરવામાં આવતો.

જ્યાં મુધ્રી એક સત્ર કે મંત્રનો જપ થાય નહિ, ત્યાં મુધ્રી તેનો ડિગે સંસ્કાર આપણા અંતરપટ પર પડે

ધ્યાનનું શ્રેષ્ઠ આલંબન

નહિ અને ત્યાં જે વાસનારૂપી ડાકણો છૂપાઈ રહી છે, તેના પર આકરા પ્રકાશે થાય નહિ. જન્મ-જન્મના દુષ્ટસંસ્કારોને તોડવા હોય તો પ્રથમ જપનો આશ્રય લેવો જોઈએ. જપ જેટલો જોરદાર, તેટલું તેનું પરિણામ વધારે સુદર. અમે 'જપ-ધ્યાન-રહસ્ય' નામના અમારા ગ્રંથમાં જપ અંગે ઘણું લખ્યું છે, તે જિજ્ઞાસુઓએ વાંચી લેવું.

(૩) અર્થ એટલે અર્થલાવના. જે સૂત્ર કે મંત્રનો જપ કરવામાં આવ્યો હોય, તે સંબંધી બહુ ચિંતન કરવું. શાસ્ત્રીય પરિલાપમાં આને 'અનુપ્રેક્ષા' કહેવામાં આવે છે. શુભ પાસેથી સૂત્રો ગ્રંથો ક્યાં હોય, તેના અર્થ જાણ્યા હોય, તે પર પ્રશ્નો કરી શકાયોતું સમાધાન મેળવ્યું હોય અને બારબાર આવૃત્તિ કરી તેને જીભના ટેરવે રાખ્યા હોય, પણ જ્યાં સુધી તેની અનુપ્રેક્ષા કરવામાં આવે નહિ, ત્યાં સુધી તે તત્ત્વરૂપે પરિણમે નહિ. તત્ત્વપરિણતિ એ જ સાચું ચારિત્ર છે, એ વસ્તુનો જ્યાં કરતા અનુપ્રેક્ષા અતિ આવશ્યક બની જાય છે. આજે વાચના, પૃચ્છના અને પરિવર્તન છે, પણ અનુપ્રેક્ષા નથી, અથવા તો બહુ અલ્પ પ્રમાણમાં છે, તેથી ચારિત્રમાં જોઈને તેવું તેજ આવતું નથી અનુપ્રેક્ષા ઘટવાનું મુખ્ય કારણ તો પૂર્વની માફક કાયોત્તર્જ કરવાની પ્રથા લગભગ બંધ થઈ ગઈ છે અને ધ્યાન પરથી આપણું લક્ષ્ય ઘણું હઠી ગયું છે, એ જ છે

(૪) આલંબન. સૂત્ર-મંત્ર-જપ તથા અનુપ્રેક્ષાથી અમુક અંગે શાંત-સ્થિર થયેલું મન ધ્યાનને યોગ્ય મનાતું

(૫) આલંબનરહિત અર્થાત્ નિરાલંબન-જે ધ્યાનમાં સ્થૂલ આલંબન વિના ચિત્તવૃત્તિઓની એકાગ્રતા હોય, તેને નિરાલંબનધ્યાન કહેવાય. ચિત્તવૃત્તિઓની સંપૂર્ણ એકાગ્રતા થતા મમતાલાવ ટોચે પહોંચતો અને બાકી રહેલી મનની બધી વૃત્તિઓનો સંપૂર્ણ નાશ થતો આ અવસ્થાને જ ધ્યાનની સિદ્ધિ ગણાતી. તેના પરિણામે જ્ઞાનાવશીય, દર્શનાવશીય, મોહનીય તથા અંતરાય એ ચાર વાતો દૂરનો ક્ષય પામે અને દૈવલ્યાવસ્થા પ્રાપ્ત થતી. આ રીતે ધ્રમણોની સાધનાનું અંતિમ પરિણામ દૈવલ્યપ્રાપ્તિ અને તેના પરિણામે નિર્વાણપ્રાપ્તિમાં આવતું. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનસારના યોગાષ્ટકમાં આ સાધનાપદ્ધતિનું સમર્થન કરેલું છે. જેમકે-

મોક્ષેણ યોજનાદ્ યોગઃ. સર્વોઽપ્યાચાર ઇપ્યતે ।

ચિચિપ્ય સ્થાનવર્ણાર્થાન્મ્વનૈકાગ્રયગોચરઃ ॥

‘ (આત્માને) મોક્ષની સાથે જોડવાથી સર્વ પણ આચાર યોગ કહેવાય છે. જે તેની વિશેષતા કરીને કરીએ તો સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને એકાગ્રતા જેને ગોચર છે, તે યોગ કહેવાય છે ’

શ્રી હરિભદ્રચરિત્રે યોગના પાંચમા પગથિયાને આલંબનરહિત કહ્યું છે. તેને શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજે એકાગ્રતાયોગ કહ્યો છે. કાણ કે તેમાં મન, વચન અને

ગાયથી આ સહન થયું નહિ. તે પોતાના પાલનહારનો શિરચ્છેદ થયેલો જોઈને ઉદ્ધરાટે આવી અને ગંધન તોડીને દંઢપ્રહારીની સામે થઈ.

દંઢપ્રહારીના દિલમાં દયા ન હતી, વળી તે અઠંગ સાહસિક હતો, એટલે તેણે કંઈ પણ વધુ વિચાર કર્યા વિના ગાય પર તરવાર ઝીંકી અને તેનું મસ્તક ધડથી જુડું કરી નાખ્યું. :-

આ રીતે પોતાના ખ્યારા પતિ અને ગરીબડી ગાયની હત્યા થતાં ગ્રાહ્યણપત્નીનો મિબ્બજ અત્યંત ઉશ્કેરાઈ ગયો અને તે ગાળો દેતી દંઢપ્રહારીને મારવા દોડી, પણ વિકરાળ વાઘ આગળ હરિણીનું શું ગણું? દંઢપ્રહારીએ તેના પેટમાં તરવાર હુલાવી દીધી અને તે ઢગલો થઈ નીચે પડી. આ ગ્રાહ્યણી ગર્ભવતી હતી, એટલે તેનું પેટ ચીરાતાં અદરનો ગર્ભ પણ માર્યો ગયો. આ રીતે દંઢપ્રહારીએ ક્રોધ, સાહક સિકતા અને નિર્દયતાને વશ થઈને બ્રહ્મહત્યા, ગોહત્યા, સ્ત્રીહત્યા અને ખાલહત્યા, એ ચાર મહાન હત્યાઓ કરી, પરંતુ છેલ્લી હત્યાએ તેનું હૈયું હચમચાવી નાખ્યું. તે વિચાર કરવા લાગ્યો ‘અહો ! મેં આ શું કર્યું ? એક સાથે ચાર હત્યા અને તે પણ ગ્રાહ્યણ, ગાય, સ્ત્રી, અને ખાળકની ? હા ! હા ! મારા જેવો નિર્દય-અધમ-પાપી ખીજો કોણ હશે ? ખરેખર મેં ઘણું જોડું કર્યું. મારી દુર્જનતાએ માઆ મૂકી.’

આવા વિચારો કરતો દહપ્રહારી પોતાના સાથીઓ સાથે કુશસ્થળ છોડી ગયો, પણ પેલું ભયાનક દૃશ્ય તેની નજર આગળથી ક્ષણવાર પણ દૂર થયું નહિ. તે પોતાના હૃદય કૃત્યની ફરી ફરીને નિંદા કરવા લાગ્યો. એમ કરતા તેનું પથ્થર જેવું હૃદય પીગળી ગયું અને તેની લીધુની ફાડ જેવી બે આખોભાથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી.

આગળ જતા વનપ્રદેશ શરૂ થયો. ત્યાં સંયમ અને શાંતિની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જેવા એક મુનિ જોવામા આવ્યા, એટલે તે એમના ચરણોને વળગી પડ્યો અને કુશકે કુશકે રાવા લાગ્યો. મુનિએ તેને શાંતવન આપ્યું અને આટલો શોક-સતાપ કરવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે દહપ્રહારીએ બધી વાત કહી સંભળાવી.

મુનિએ કહ્યું : ‘મહાતુલાવ ! પાપનો અતરથી પશ્ચાત્તાપ થવો એ પવિત્રતાનો પ્રારભ છે અને તેને ફરી ન કરવાના દહ સંકલ્પથી એ પવિત્રતા પૂર્ણ થાય છે. મારે આવા પાપો ફરી ન કરવાનો સંકલ્પ કર.’ દહપ્રહારીએ તે મારે નૈયારી બતાવી, એટલે તેને પાત્ર મળાવતો હન્યારાવી માધુજીવનની દીક્ષા આપવામા આવી. દહપ્રહારીએ આ જ વખતે અભિવ્રહ્મ કૃષ્ણ કે જ્યાં મુખી આ ચાર હત્યારો. યાદ આવે ત્યાં મુખી મારે અન્ન કે પાણી દેવા નહિ. કેવો ઘોર અભિવ્રહ્મ ! કેવી ઘોર પ્રતિજ્ઞા ! વસ્ત્રે નૂરા વસ્ત્રે નૂરા-જેવો પાપકર્મ કરવામાં શૂરવીર હોય છે, તેઓ ધર્મના મારો વળે નો તેમ. પણ શૂરવીરતા દેખાડે છે આ દિન

‘ જાંધાયેલા, રોધાયેલા અને કલેશમાં પડેલા આત્માઓ ત્યાં સુધી જ હાજી થાય છે કે જ્યાં સુધી આદર-પૂર્વક શ્રી સિદ્ધચક્રનું સ્મરણ કરતા નથી. ’ ૭.

एतत्तपोविधायिन्यो, योषितोऽपि विशेषतः ।

वन्ध्या निन्दादिदोषाणां, प्रयच्छन्ति जलाञ्जलिम् ॥८॥

‘ આ તપ કરનારી સ્ત્રીઓ પ્રાયઃ વન્ધ્યા અને નિન્દા આદિ દોષોને તિલાંજલિ આપે છે. ’ ૮. (જેને કોઈ પણ વાર સંતાન ન થાય તે વન્ધ્યા કહેવાય અને જેને સંતાન થઈ ને મરી જતા હોય તે નિન્દુ દોષવાળી ગણાય.)

वैकल्यं बालवैधव्यं, दुर्भगत्वं कुरूपताम् ।

दुर्भगात्वं च दासीत्वं, लभन्ते न कदाचन ॥९॥

‘ વળી ધનિદ્ર્યની ખોડ, બાલવિધવાપણું, દુર્ભાગીપણું, કદરૂપાપણું, દુર્ભાગાપણું અને દાસીપણું તેઓ કદાપિ પામતી નથી. ’ ૯. (જેની થોડી અનેક દોષોવાળી હોય તે દુર્ભાગા કહેવાય.)

यद्यदेवाभिवाञ्छन्ति, जन्तवो भक्तिशालिनः ।

तत्तदेवाप्नुवन्ति श्री-सिद्धचक्रार्चनोद्यता : ॥१०॥

‘ શ્રી સિદ્ધચક્રની આરાધનામાં તત્પર એવા ભક્તિશાલી આત્માઓ જે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે છે, તે તેમને પ્રાપ્ત થાય છે. ’ ૧૦.

તેમ આ શ્રી સિદ્ધયકના ચારાધન-પ્રતાપે રોગ, દુર્ભાગ્ય અને દુઃખ વિખરાઈ જાય છે, શમી જાય છે.’

નમણુજલે સિદ્ધયકને. કુષ્ઠ અઢારે જાય રે;
વાય ચોરાશી ઉપશમે. રૂઝે ગુળડ ધાય રે. એ૦ ૨૭

‘આ શ્રી સિદ્ધયકના ન્હવણુજલનો ઉપયોગ કરતા અઢાર પ્રકારના કોઠ ફર થાય છે, ચોરાશી પ્રકારના વાયુ શમી જાય છે તથા ગુગ્ગુલ અને ઘા રૂઝાઈ જાય છે.’

ભીમ ભગંદર ભય ટલે, જાય જલોદર ફર રે;
વ્યાધિ વિવિધ વિપવેદના, જવર થાય ચકચૂર રે.
એ૦ ૨૮

‘વળી તેનાથી ભયંકર એવા ભગંદરનો ભય ટળે છે, જલોદર ફર થાય છે, વિવિધ પ્રકારના વ્યાધિઓ તથા વિપત્તી વેદના મટી જાય છે અને ગમે તેવા હઠીલા તાવો ઉતરી જાય છે.’

ખાસ ખસન ખસ ચક્ષુના. રોગ મિટ્ટે સન્નિપાત રે;
ચોર ચરક ડર ડાકિણી. કોઈ ન કરે ઉપધાત રે.
એ૦ ૨૯

તેમજ ઉધરસ, હાથ, ખસ, આંખોના રોગ તથા સન્નિપાત મટી જાય છે અને ચોર, ભૂત કે ડાકિણીનો ડર કશું તુકશાન કરી શકતો નથી.’

હીક ઉરસ ને હેકડી, નારાં ને નાસુર રે;
પાઠાં, પીઠા રે પેટની, ટલે દુઃખ દંતનાં શૂલ રે.
એ૦ ૩૦

‘ વળી હીક, હુરસ, હેડકી, નાસ, નાસૂર, પાડા, પેટની પીડા અને દાનના દર્દ પણ એનાથી દૂર થાય છે ’

નિર્ધનિયાં ધન સ્વપજે, અપુત્ર પુત્રીયા હોય રેઃ
વિણુ કેવલી સિદ્ધચરના. ગુણુ ન શકે કહિ કોય રે.
એ ૦ ૩૧.

‘ તથા નિર્ધનને ધન મળે છે અને પુત્ર વગરનાને પુત્ર મળે છે. આ રીતે શ્રી નિદ્ધચક્રના ગુણુ અપાર હોવાથી કેવલી ભગવત સિવાય કોઈતેને પૂરેપૂરા કહી શકે એમ નથી ’

પાકકમિત્રો આ બધુ સગ્લતાથી અમલ શકે એમ છે. આમા દાગનિવારણનું વર્ણન વધારે છે, પણ તે અમે ખીલત પ્રકરણમા ડાહુ તેમ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ પર આધાર મળે છે.

તે પછી અિરિઅિરિવાલ્લહામાં નીચેની પાઠ આપાઓ વાચવામા આવે અને તેણે અમારા વિચારને ધાણી પુદિ આપી

एवं च निद्रचक्रं कथितं विज्ञाणुवाच. परमन्थं ।

नाएण जेण महग्ग निज्जंति महंतनिदिओ ॥२०७॥

‘ આ નિદ્રચક્રને તે વિદ્યાનુવાદનો પરમર્થ હોય છે. તેને વાંચે હોય તે મહાન નિદિઓ નક્કર નિદ્ર થાય છે ’

एवं च विमलधवलं जो ज्ञायत मुदझाणजोएण ।

मदमंजमेण जुतो सो णदर निज्जं निज्जं ॥२०८॥

‘જે તપ અને સંયમથી યુક્ત થઈને શુદ્ધધ્યાનના યોગ વડે આતું નિર્મલ અને ઉજ્જવલ ધ્યાન ધરે છે, તેને કર્મની ઘણી નિર્જરા થાય છે.’

अकखयमुक्खो मोक्खो जस्स पसाएण लब्भए तस्स ।

झाणेणं अन्नाओ सिद्धीओ हुंति किं चुज्जं ॥२०९॥

‘જેના પ્રસાદથી અક્ષય સુખવાળો મોક્ષ મળે છે, તેના ધ્યાનથી ખીણ સિદ્ધિઓ પણ મળે, તેમા આશ્ચર્ય શું? તાત્પર્ય કે બધી સિદ્ધિઓ મળે.’

एयं च परमतत्तं परमरहस्सं च परममंतं च ।

परमत्थं परमपदं पन्नत्तं परमपुरिसेहिं ॥२१०॥

‘પરમપુરુષોએ આને પરમતત્ત્વ, પરમરહસ્ય, પરમ-યત્ર, પરમાર્થ અને પરમપદ કહેલું છે’

तत्तो तिजयपसिद्धं अट्टमहासिद्धिदायगं सुद्धं ।

सिरिसिद्धचक्रमेयं आराहह परमभत्तीए ॥२११॥

‘તેથી ત્રણ જગતમાં પ્રસિદ્ધ, અષ્ટમહાસિદ્ધિને દેનાર અને પરમ પવિત્ર એવા આ શ્રી સિદ્ધચક્રને પરમભક્તિથી આગમો’

અષ્ટસિદ્ધિ અને નવનિધિ એ નામો તો લોકોની હલે ચડી ગયેલાં છે, પણ તેનાં નામ પૂછીએ તો ડોકું ધૂણાવે છે, એટલે અહીં અષ્ટસિદ્ધિનાં નામો આપીશું. તે આ પ્રમાણે-

(૧) અણિમા—અણુ જેવા નાના થઈ જવાની શક્તિ-

- (૨) લઘિમા—અત્યંત હલકા થઈ જવાની શક્તિ.
- (૩) મહિમા—કાથી, પર્વત આદિ જેવા મોટા થઈ જવાની શક્તિ.
- (૪) પ્રાપ્તિ—દૂર રહેલા સ્થળ પહોંચીને ચીપ કરવાની શક્તિ.
- (૫) પ્રાક્રમ્ય—ધડધાનો લંગ ન થાય એવી શક્તિ.
- (૬) વશિત્વ—મહુને વશ કરવાની શક્તિ.
- (૭) ઇશિત્વ—મહુના પર ચત્તા ચલાવવાની શક્તિ.
- (૮) યત્રક્રમાવસાયિત્વ—ખધા મંકડેયો અથ્થ કરવાની શક્તિ.

યોગની ઘણી ઉચી ભૂમિપ્રાપ્તિ આ મિદ્રિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તે શ્રી સિદ્ધચક્રના આરાધનથી સંપન્નતાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે પણ શબ્દમહાણ્ડવન્યાસમાં શ્રી સિદ્ધચક્રની અર્ધભીમાના દરતા જણાવ્યું છે કે ‘આ ચંત્રમા પદ્માક્ષને હોવાથી અને તેનું ‘યાન પદ્મના યોગની અન્તે પ્રધાની મિદ્રિઓ ‘ગતી હોવાથી તેનું સિદ્ધત્વ હિંદુ છે’

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે અસ્કૃતદયાદયમહાશાસ્ત્રમાં નીચેના શ્લોકોથી મજાસાચું કરેલું છે

અર્ધમિત્રક્ષરં દ્રાવ્ય, વાચકં પરમેષ્ઠિનઃ ।

સિદ્ધચત્રમ્પર નદુર્ગતં, સર્વતઃ પ્રણિદ્યમ્ ॥

‘અર્હ એવો જે અક્ષર છે, તે બ્રહ્મસ્વરૂપ છે, પરમેષ્ઠીનો વાચક છે અને શ્રી સિદ્ધચક્રનું સુંદર બીજ છે, તેનું અમે સર્વ પ્રકારે ધ્યાન ધરીએ છીએ.’

આ શ્લોક પર વ્યાખ્યા કરતા શ્રી ચાલયતિલકગણિ એ જણાવ્યું છે કે ‘આ શ્રી સિદ્ધચક્રમાં હ્રોં હ્રીં હ્રૂં હ્રૌં હ્રૃં એવા જે પાંચ બીજ છે, તે સુવર્ણસિદ્ધિ આદિ સિદ્ધિઓના મહાન હેતુરૂપ છે’ આનો અર્થ એ થયો કે સુવર્ણસિદ્ધિ અને બીજી પણ અનેક સિદ્ધિઓ માટે શ્રી સિદ્ધચક્ર એક સળંગ સાધન હતું.

આ સિદ્ધિઓ કઈ વિધિથી કેવી રીતે પ્રાપ્ત થતી હશે? તે જાણવાનું આપણી પાસે કોઈ સાધન નથી, પણ એટલું અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે તેમા સ્થપાયેલ દરેક મંત્રપદને સાધવાના ચોક્કસ વિધિ હતા અને તે તપ-મંથન પૂર્વક અનુસરવાથી વિવિધ પ્રકારની સિદ્ધિઓ થતી હતી.

આજે આપણી પાસે મંત્રરૂપી તાળાઓ તો છે, પણ કુંચીઓ સદ્ગુરુ પાસે રહી ગઈ છે. ‘ગુરુવિના જ્ઞાન નહિ’ એ તો દીવા જેવી વાત છે. મનુષ્ય ગમે તેવા ચતુર-વિગ્ધ હોય તો પણ તેને ગુરુની જરૂર પડે છે. તે અંગે સિદ્ધ નાગાર્જુનની કથા સાલળવા જેવી છે.

સિદ્ધ નાગાર્જુનની કથા

શ્રી પાદસિપ્તાચાર્ય એક સિદ્ધ પુરુષ હતા. વિદ્યા અને મંત્રોમા તેમણે અજોડ મિદ્ધિ મેળવી હતી. એક વાર

તેઓ વિહાર કરતા સૌરાષ્ટ્રના ઢકપુર નગરે આવ્યા ત્યા
નિહ નદીકે પ્રસિદ્ધ થયેલો નાગાર્જુન તેમને મળવા આવ્યો.
તે દ્વિત્રયનો પુત્ર હતો અને નાનપણથી જ અનેક નદી,
નાળા તથા પહાડોમાં ઘૂમ્યો હતો એ રીતે તેણે વનસ્પતિ
અથવા ઘણું જિહ્વા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. એ વખતે
ભગવતર્પણમાં ગયાયણ સંઘથી જે કંઈ જ્ઞાન હતું, તે પણ
તેણે રોજની લીધું હતું, પણ તેને આશ્રમગામિની વિદ્યા
નિહ કરવાની ભાવના હતી અને તે દિશામાં તે પ્રયત્ન કરી
શો હતો. તેણે જાણ્યું કે શ્રીપાદશિવતાચાર્ય આ વિદ્યા બાળે
છે. એટલે તે શીખી લેવા તેમની પાસે આવ્યો હતો. તે
નાચાર્યનો શિષ્ય બન્યો અને તેમની વિનયપૂર્વક ભક્તિ
દેવા દાખ્યો.

આચાર્ય તો પ્રતિદિન પગે એક પ્રકારનો લેપ લગાડી
ને આશ્રમમાં ઉભા અને દર દર રહેલા તીર્થના દર્શન
કર્તા પાછા ફરતા. એક વખત તેઓ અષ્ટાપદ તીર્થના
દર્શન કરી પાછા આવ્યા તે વખતે જીન ગિરો તેમની
પાસે આવે તે પહેલાં નમસ્કાર કરી નાગાર્જુન તેમની પાસે
ગયા હતા અને કહ્યું કે મારા પિતા જે કંઈ જ્ઞાન
મને આપ્યું છે ત્યાં આશ્રમમાં તેણે જે જ્ઞાન મને
દેવું છે તે હવે મને આપવાની કૃપા કરીને મને તે જ્ઞાન
દેવું. તેણે આજ્ઞા કરી વનસ્પતિને જે જે જ્ઞાન
મને આપ્યું છે તે મને આજ્ઞા કરી તેમની પાસે આવીને

જ્ઞાન મેળવવાનું કહેવું. તેમણે તેને તે જ્ઞાન આપ્યું.

અને પગે લગાડી આચાર્યની માફક ઉડવાની તૈયારી કરી, પણ થોડે ઊંચે ગયો કે ધણ લઈ નીચે પડ્યો. ફરી પ્રયોગ કર્યો અને ફરી તે નીચે પડ્યો. આમ જ્યારે પાંચ-સાત પ્રયોગોમાં નિષ્ફળતા મળી ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે અમુક વનસ્પતિ અમુક વખતે લાવવી જોઈએ, તે હું લાવ્યો નથી, તેથી આમ થતું હશે. એટલે દરેક વનસ્પતિ તેના મમ્બે લઈ આવ્યો અને તેના લેપ તૈયાર કર્યો. પછી તે લગાડીને ઉડવાનો પ્રયત્ન કરતાં પહેલા વધારે ઊંચે જઈ શક્યો પણ તરત જ ચક્કર ખાતો એક ખાડામાં પડ્યો અને તેના હાડકાં-પાસળાં ખોખરા થયા.

ઘણા દિવસ થયા છતાં નાગાર્જુન દેખાયો નહિ, એટલે ગુરુએ તેની તપાસ માટે સાધુઓને મોકલ્યા. ત્યાં તેમણે ખાડામાં પડેલા નાગાર્જુનને શોધી કાઢ્યો અને તેના શરીર પરની ધૂળ ખાંખેરીને આચાર્ય પાસે લઈ આવ્યા.

આચાર્યે પૂછ્યું: ‘આમ શાથી થયું?’ નાગાર્જુનને કહ્યું: ‘આપ મારા જેવા પામર પર ક્રોધ ન કરો અને મારી દુઃખા પૂર્ણ કરો તો બધી વાત કહું.’ આચાર્યે કહ્યું: ‘તારે લય પામવાનું કંઈ કારણ નથી. જે વાત કહેવી હોય તે સુખેથી કહે.’ નાગાર્જુનને લાગ્યું કે હવે ગુરુ પ્રસન્ન થઈને વિદ્યા ખતાવશે, એટલે તેણે બધી હકીકત કહી સંભળાવી.

આ હકીકત સાંભળતા આચાર્યને લાગ્યું કે જે મનુષ્ય વટાઈ ગયેલી વનસ્પતિઓના પાણીને માત્ર સૂધીને કે ગ્રાખીને તેનાં ૧૦૭ સાચાં નામો જાણી શક્યો, તે ખરેખર મહા

પ્રતિભાશાક્ષી હોયો જોઈએ. મારા ગિયોમા કોઈ આટલો પ્રતિભાશાક્ષી નથી, એટલે તેને સાચી હુકીકત જણાવી દઉં.

આચાર્યે કહ્યું ‘નાગર્જુન’ તારી શક્તિથી હું પ્રસન્ન થયો છું. તે પગનું ધોવણ સૂંઘીને તથા ચાખીને ૧૦૭ વનસ્પતિઓના જે નામો શોધી કાઢ્યાં તે સાચા છે. તેં આ વનસ્પતિઓ પાણીમા વાટીને લેપ કર્યો, એટલે તેણે જોઈતું કામ આપ્યું નથી. આ વનસ્પતિઓ તું સાડી ચોખાના ધોવણમણુમા વાટીને તેનો લેપ તૈયાર કરીશ તો તું આકાશગમન કરવામાં જરૂર સફલ થઈશ.’

આ સાભળી નાગર્જુને આચાર્યના પગ પકડી લીધા અને તેમને વારવાર વદન કરી તેમના ચરણની રજ માથે ચડાવી. પછી લેપનો પ્રયોગ કરતા તે આકાશમા હોડી માર્યો. તેમના આ ઉપકારમા તેણે શત્રુજય પર્વતની નળેરીમાં પાદલિપ્તપુર નામનું નગર વન્નાવ્યું, જે કાલકેને પાકીતાળા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું.

પછીથી યુગ બદલાયો. લોકો અનેક પ્રકારના લયોથી ઝગ્ગા હતા. તેઓ એનું નિવારણ શી રીતે થાય ? એની વિચારણામાં હતા, એ વખતે ‘મનનાત્રાયતે ઇતિ મન્ત્ર.’ એ વ્યાખ્યા પ્રચારમાં આવી. તાત્પર્ય કે જેનું મનન કરતા ભયભાઈ ત્રાણ મળે, રક્ષણ મળે, તે મંત્ર સમજવા લાગ્યો. લોકોના આ સમજણ આજ સુધી ચાલુ છે.

પછીની ત્રણ વ્યાખ્યાઓ વિશેષ પ્રચારમાં નથી અને વિશેષ મહત્ત્વની પણ નથી, આમ છતાં તેનાથી મંત્ર સંબંધ કેટલોક ખ્યાલ જરૂર આવે છે.

મંત્ર એ એક પ્રકારની અક્ષરરચના છે અને તે હારવાર મનન કરતા અદ્ભુત પરિણામો આવે છે. પરંતુ આ અક્ષરરચના ગમે તે મનુષ્યો કરી શકતા નથી અને કદાચ કરે તો એ વિદ્વદ્ભાન્ય કે સમાજભાન્ય થઈ શકતી નથી એની રચના તો જેને આર્પદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે, જે આગ-નિગમનો ભેદ જાણે છે અને જે મંત્રશાસ્ત્ર કે મંત્રવિદ્યાનું તમામ રહસ્યોથી પરિચિત છે, એવા મહાપુરુષો જ કરી શકે છે અને તે જ ધાર્મિક ફલ આપે છે.

જૈનધર્મના જે મુખ્ય મંત્રો છે, તે તીર્થંકર લગવા દ્વારા ઉપદેશાયેલા છે અને ગણધર લગવ તો કે શ્રુતસ્થવિંદ દ્વારા અક્ષરરહેતુ પામેલા છે, એટલે તે પરમ પવિત્ર અને મહા આરાધવા યોગ્ય છે. વળી પૂર્વાચાર્યોએ જે મંત્રો સ્વીકાર કર્યો હોય કે જેનું પરંપરાગત આરાધન થતું આવે

હોય, તે મંત્રો પણ આરાધવા યોગ્ય ગણાયા છે. આ રીતે મંત્રનું ક્ષેત્ર વિશાલ બન્યું છે અને તેની સંખ્યા હવે વધુ પડેલી છે. જો એક વિદ્વાન આ બધા મંત્રોનો સંગ્રહ કરવા ઇચ્છે, તો સો વર્ષના પોતાના આયુષ્ય દરમિયાન કરી શકે નહિ. અથવા કરી શકે તો એ માટે ઘણા થંધા બહાર પાડવા પડે. આજે જોનોનું જે મંત્રસાહિત્ય પ્રસિદ્ધિમા આવ્યું છે, તે પાશોરામા પહેલી પૂણી સમાન છે.

મંત્રમા અમુક જ અક્ષર હોવા જોઈએ, એવું નથી તે એક અક્ષરથી માડીને સાંકે તેથી પણ વધારે અક્ષરવાળા હોય છે. પરંતુ આરાધનાની દૃષ્ટિએ ઓછા અક્ષરવાળા મંત્રો પસંદ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે ઘોડા મમયમા વધારે ગાળી શકાય છે અને તેની મુદ્રિત પ્રમાણ બરાબર લખવાઈ રહે છે. ઘણા અક્ષરવાળા મંત્ર જહી ગાળી શકાતા નથી અને તેમા ભૂલગ્રસ્ત થવાનો સંભવ છે, જે તેના ફલમા નિ લાવે છે.

‘શ્રીવત્સર વિના કોઈ મંત્ર બની શકે ખરો’ એ કથા કોઈ દિવસ પહેલાં જ એક મરાઠી તરફી સમને મુદ્રાના આવ્યો હતો.

સને ૧૮૫૭ ‘બની શકે એવા ઘણા મંત્રો બનેલા છે’

નેમણે ૧૮૫૭ ‘તેનો કોઈ દાખલો આપ્યો નહોતો’

મત્ર લખી આપ્યો અને તેને માદલિયામાં મૂકી એ માદળિયું રાણીને આપ્યું અને તેને તાલ દોરાથી પરોવી ગળામાં ધારણ કરવાનું જણાવ્યું. આ રીતે મહાત્માએ પોતાનું કામ કરી આપ્યું, એટલે તેમને વારવાર વંદના કરી, તેમનો આભાર માની, તે પોતાના સ્થાને ગઈ.

આ ઘટનાને સાત દિવસ થયા કે રાત્રીએ તેને પ્રેમથી જોલાવી અને પહેલા કરતા પણ વધારે સન્માનપૂર્વક રાખવા માડી. રાણીને તો રાત્રીના પ્રેમ સિવાય ખીજું કંઈ જોઈતું ન હતું, એટલે તે દુઃખના દિવસો વિસરી ગઈ અને આનંદ-વિનોદમાં પોતાનો વખત ગાળવા લાગી.

એક વાર રાજા-રાણી વાતે ચડયા, એમાંથી આનંદધનજી મહાત્માની વાત નીડળી, ત્યારે રાણીએ કહ્યું : ‘એ તો બહુ મોટા મહામા છે. આપણો મનમેળ તેમની કૃપાથી જ થયો છે’ રાત્રીએ પૂછ્યું : ‘એ શી રીતે ?’ ત્યારે તેણે બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી અને પોતાની ડોકમાં રહેલું માદળિયું બતાવ્યું. આ જોઈ રાત્રી ચમક્યો અને પોતે કોઈ કામણને વશ થયો છે, એ વિચારે જોદ પામ્યો. તેણે રાણીને કહ્યું : ‘એ માદળિયું મને આપી દે.’ રાણી તેના ઇન્કાર કરી શકે એમ ન હતી, એટલે તેણે પોતાની ડોકમાંથી માદળિયું કાઢી રાત્રીના હાથમાં મૂક્યું.

ખીજા દિવસે રાત્રી એ માદળિયું પોતાના ગળવામાં ઘાડી આનંદધનજી મહાત્માના નિવાસસ્થાને ગયો અને પ્રણામ કરીને સામે બેઠો. તેણે પ્રથમ તો મહાત્માને સુખશાતા

આ ઘટનામાં મહાત્માની ભાવનાએ જ મંત્રનું કામ કર્યું હતું. તેઓ અંતરથી ઈચ્છતા હતા કે ‘આ બાઈનું હું જ દૂર થાય તો સારું’ અને આ રીતે તેનું હું જ દૂર થયું હતું.

હવે મંત્રના પ્રકારો પર આવીએ. જે મંત્રમાં બીજા-ક્ષરો તથા અન્ય અક્ષરો હોય, પણ મંત્રદેવતાનું નામ ન હોય, તેને બીજમંત્ર કહેવામાં આવે છે અને જેમાં મંત્રદેવતાનું વિશિષ્ટ નામ હોય, તેને નામમંત્ર કહેવામાં આવે છે. આ બ્યાખ્યા અનુસાર ‘ૐ હ્રીં ૐ’ એ બીજમંત્ર છે અને ‘ૐ શ્રીપાર્શ્વનાથાય હ્રીં’ એ નામમંત્ર છે. પ્રથમ મંત્રમાં માત્ર બીજાક્ષરો છે, પરંતુ કેઈનું વિશેષ નામ નથી, જ્યારે બીજા મંત્રમાં બીજાક્ષરો ઉપરાંત મંત્રદેવતા શ્રી પાર્શ્વનાથનું નામ પણ છે.

મંત્રસમુદાયના આગ્નેય અને સૌમ્ય એવા પણ બે પ્રકારો છે. તેમાં પૃથ્વી, અગ્નિ અને આકાશ મંડલવાળા મંત્રોને આગ્નેય કહેવામાં આવે છે તથા જલ અને વાયુ મંડલવાળા મંત્રોને સૌમ્ય કહેવામાં આવે છે. જો અંતમાં ફક્ત પદ્મવનો પ્રયોગ થાય તો સૌમ્ય મંત્રો આગ્નેય બને છે અને મંત્રના અંતે નમ પદ્મવ લાગે તો આગ્નેય મંત્રો પણ સૌમ્ય બને છે. અહીં આગ્નેયથી ઉગ્ર અને સૌમ્યથી શાંત સમજવા.

મંત્રના પુલ્લિંગી, સ્ત્રીલિંગી અને નયુંસકલિંગી એવા ત્રણ પ્રકારો પણ પડે છે. જેના છેડે વપદ્ અને ફદ્

પદ્મવ લાગે તેને પુલ્લિંગી સમજવા, વૌષટ્ અને મ્વાહા
પદ્મવ લાગે તેને ત્રીલિંગી સમજવા અને હુ તથા નમઃ
પદ્મવ લાગે તેને ત્ર્યુલ્લિંગી સમજવા

પદ્મવ એટલે મંત્રના છેડે લાગતો ખામ શબ્દ તેમાં
નમ, મ્વાહા, વૌષટ્, વૌષટ્, હુ તથા પદ્મ ની ગુણ્યતા છે અને
તેના આધારે જ ઉપરના પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે.

કેટલાક આત્મિક, રાજસિક અને તામસિકના
ભેદથી પણ મંત્રના ત્રણ પ્રકારો માને છે, તેા કેટલાક શિદ્ધ-
મંત્ર, આધારણુમંત્ર અને નિર્ણાજમંત્ર એ રીતે પણ
ત્રણ પ્રકારો માને છે.

મંત્રના આ પ્રકારો લક્ષ્યમાં રાખવાથી તેના વિધિ-
વિધાનો સમજવામાં સરલતા મળે છે.

મંત્રની આરાધના કરનારને આગાધ પ્રેમાત્મા આવે
છે તેમાં કયા લક્ષણો-ગુણો દેખા ભેદથી? તેનું મંત્ર
સ્તોત્ર વિસ્તારથી વર્ણન છે. પણ તે વર્ણનો માત્ર
મંત્રાર્થથી બદ્ધગુણે આનુભવશિદ્ધસંસ્કારાદિ શિદ્ધિના
સ્વભાવ પ્રકાશના આ પ્રમાણે આપેલાં :

વક્ત્રો જિવેન્દ્રિયો પ્રીયમ્ પોષાન્તજ્ઞાનેશ્વરઃ ।

તવ વચર્થો વિશેષમ્ શાસ્ત્રમર્થો વિવિધઃ ॥

ગાન વર્ણો વચ્ચાક્ષઃ પદ્યવર્ણો પદ્યોદયઃ ।

જિવેન્દ્રિયમ્ સ્વરઃ સ્વરજ્ઞાની સ્વરેશ્વરઃ ।

‘જે સાધક ચતુર, ઇન્દ્રિયોને જિતનાર, બુદ્ધિમાન, ક્રોધરૂપી અગ્નિને શમાવવા માટે જલસમાન, સાચું બોલનાર, નિર્લોભી, કપટ અને મદ રહિત, નમ્ર, દયાળુ, પરસ્ત્રીને બહેન સમજનાર તથા શ્રીજિનેશ્વરદેવ અને નિર્ગુણ ગુરુની ભક્તિવાળો હોય, તે મંત્રને ગ્રહણ કરનારો થાય છે, એટલે કે સદ્ગુરુ આવા ગુણોવાળાને મંત્રનું દાન કરે છે’

મંત્રદાતા ગુરુ વિના મંત્રની આરાધના થઈ શકતી નથી, એટલે મંત્રનું આરાધન કરવાની ઇચ્છાવાળાએ સહુથી પ્રથમ મંત્રનો ઉપદેશ કરી શકે એવા સદ્ગુરુને શોધી કાઢવા જોઈએ. આ કામ અઘરું છે, પણ અશક્ય નથી. મંત્ર-આરાધનની પ્રબલ ભાવના હોય તો ગુરુ અવશ્ય મળી રહે છે

સદ્ગુરુ શુભ દિવસે, શુભ મુહૂર્તે શિષ્યને મંત્રનો ઉપદેશ કરે છે, એટલે કે તેને વિધિપૂર્વક જમણા કાનમાં કહે છે અને આરાધકે તેને શ્રદ્ધા-ભક્તિ-બહુમાનપૂર્વક ધારી લેવાનો હોય છે. મંત્રશાસ્ત્રો કહે છે કે કોઈ વાર ગુરુએ આપેલો મંત્ર વિચિત્ર લાગે, તો પણ શિષ્યે-આરાધકે તેના વિષે શકા ઉઠાવવી નહિ, કારણ કે તેની પાછળ મોટું રહસ્ય હોય છે.’

માપતુપ સુત્રિ

એક સાધુ ભલા-ભોળા હતા. તેમને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ન હતું અને તપશ્ચર્યા કરવા જેવી સ્થિતિ ન હતી, એટલે તેમણે ગુરુને વિનંતિ કરી કે ‘મને એવો કોઈ મંત્ર આપો

1. 2014年12月31日，公司总资产为1,000,000,000.00元，净资产为500,000,000.00元。

શરીરને સ્વચ્છ બનાવવું એ દેહશુદ્ધિ છે. નિર્ગ્રંથ મુનિઓને સ્નાન કરવાનો આચાર નથી, એટલે તેમને આમાં અપવાદ રૂપ સમજવા. અશુભ વિચારો દૂર કરીને મનને પવિત્ર બનાવવું એ મન:શુદ્ધિ છે. આરાધના માટે યોગ્ય સ્થાનની પસંદગી કરવી એ સ્થાનશુદ્ધિ છે અને આરાધનાતું સ્થાન વાળી-ઝુડીને સાફ કરવું, ત્યાં ગુલાબજળ છાંટવું અને ઘીનો દીવો તથા સુગંધી ધૂપ પ્રકટાવવો કે સુગંધી અગરબત્તી પ્રકટાવવી, એ પણ સ્થાનશુદ્ધિ છે મંત્રારાધના માટે જે જે દ્રવ્યોની જરૂર પડે તે શુદ્ધ લાવવા એ દ્રવ્યશુદ્ધિ છે.

શ્રદ્ધા, શુદ્ધિ અને વિધિ એ મંત્રસિદ્ધિના મૂળ પાયા છે. તેમાં કંઈ પણ ખામી આવે તો મંત્રસિદ્ધિ થતી નથી.

મંત્રારાધન વડે પદ્મકર્મની સિદ્ધિ થઈ શકે છે. પદ્મ કર્મ એટલે (૧) શાંતિકર્મ, (૨) વશ્યકર્મ, (૩) વિદ્યેષણકર્મ, (૪) સ્તંભનકર્મ, (૫) ઉચ્ચાટનકર્મ અને (૬) માન્થકર્મ. જેનાથી શાંતિ-તુષ્ટિ-પુષ્ટિનો લાભ મળે, તે શાંતિકર્મ કહેવાય. જેનાથી વશ કરી શકાય, તે વશ્યકર્મ કહેવાય. સામાન્ય રીતે તેને વશીકરણ કહેવામાં આવે છે. જેનાથી બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે વિદ્વેષ એટલે ખટરાગ ઉભો થાય અને એ રીતે એમની મિત્રતા તૂટે, તેને વિદ્વેષણકર્મ કહેવાય. વિરોધપક્ષનું સંગઠન તોડવું, એ પણ વિદ્યેષણકર્મ જ છે. જેનાથી કોઈ વ્યક્તિને પદ્મપ્રદ તથા સ્થાનપ્રદ કરી શકાય તે ઉચ્ચાટનકર્મ કહેવાય અને જેનાથી એક કે

ગાથાનું મન સ્થિર નથી તે ધત્તની પૂછડી, હજારના
 પાન છે મળિયે પીધેલા મઈંટની લેમ ચપણના સામજા જ
 છે, તે વીમાના વિચાર કરે તે તે ઘડીના તે સ્થિતિ
 છે તે જોઈ વિચરે તે, તે લગ્ન ન પામે વિષ
 દેવા છે તે જોઈ મેં તેની ચપણના પાન જોઈ છે
 નહીં, નાનાં પાન જોઈ રાત્રિ છે પ્રતિભા જોઈ
 રાત્રિ, આજે પૂરના પાન રાત્રિ છે નાનાં પાન
 રાત્રિ, આજે પૂરના પાન રાત્રિ છે નાનાં પાન
 રાત્રિ, આજે પૂરના પાન રાત્રિ છે નાનાં પાન

બાય છે. પછી તેનું પરિણામ તો આવે જ શેનું ? આપણું આધ્યત્મિક વિકાસમાં આ મોટી નડતર છે, એટલે મનને સ્થિર કરવું જોઈએ, સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તે માટે મંત્રજપ સરસ સાધન પૂરું પાડે છે. અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે ‘મંત્રે બાંધ્યું મન રહે’ અર્થાત્ તમે મનને મંત્રજપ રૂપી દોરડા વડે બાંધી લેશો તો એ સ્થિર રહેશે. તેથી જ મંત્રજપનો ઉપદેશ છે. મંત્રજપ કેમ કરવો ? ક્યારે કરવો ? એ સ્વતંત્ર વિચારણાનો વિષય છે, એટલે તે સંબંધી વિશેષ વિવેચન નહિ કરીએ, પણ એટલું જણાવીશું કે પ્રથમ વાચિક અથવા ભાષ્યમાણ જપ કરવો, તે સિદ્ધ થયા પછી ઉપાંશુ જપ કરવો અને છેવટે માનસજપ પર આવી જવું. જપ માટે સહુથી સારો સમય સવારનો છે, એટલે કે પરોઢિયાના ચાર વાગ્યાથી માડીને પ્રાતઃકાલના નવ વાગ્યા સુધીનો છે. રાત્રિના બીજા પ્રહરનો સમય પણ તે માટે અનુકૂલ છે.

તત્ત્વકારોએ તાર સ્વરે કહ્યું છે કે ‘જપાત્ સિદ્ધિર્જપાત્ સિદ્ધિર્જપાત્ સિદ્ધિર્ન સંગયઃ જપથી સિદ્ધિ મળે છે, ફરીવાર કહીએ છીએ કે જપથી સિદ્ધિ મળે છે અને ત્રીજીવાર કહીએ છીએ કે જપથી સિદ્ધિ મળે છે. તેમા જરા પણ સંશય રાખશો નહિ.’

આપણામાં ચૈતન્ય છે, ચેતના છે, એટલે તો આપણે જીવનવ્યવહાર ચાલે છે, પણ એ ચેતના જોઈએ તેવી ભગવત નથી. ભગવાન યજ્ઞતા અગ્નિને સ્થાને એક નાની સગી

વિષય ખરેખર હલકો હોત તો આપણા તીર્થંકર ભગવાનોને તેનો ઉપદેશ ન કર્યો હોત કે આપણા ગણધર ભગવંતો તથા શ્રુતસ્થવિરોએ તેને અક્ષરદેહ આપ્યો ન હોત. વળી આપણા પરમપ્રજાવંત આચાર્યોને પણ એ અસ્વીકાર્ય ન હોત. પરંતુ પરિસ્થિતિ એથી ઉલટી છે, એ આ વિષયની શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરે છે ખરી વાત તો એ છે કે જેણે મંત્ર-યંત્રનો કંઈ અભ્યાસ કર્યો નથી કે કેન્દ્રપણ કારણે તેમથી શ્રદ્ધા ગુમાવી દીધી છે, તેઓ જ આવા વચનપ્રયોગો કરે છે.

કેટલાક કહે છે કે ‘મંત્ર-યંત્રને આપણે સારા વિષયો માની લઈએ, પણ આચાર્યોને તેમાં પડવાનું પ્રયોજન શું?’ તેનો ઉત્તર એ છે કે આચાર્યોને માથે શાસનશક્તી જવાબદારી છે, તે જવાબદારી પાર પાડવા માટે, તેમણે મંત્ર-યંત્રમાં રસ લીધો છે અને તેના દ્વારા વિશિષ્ટગતિ સંપાદન કરી છે, જે તેમને ખરા વખતે કામ લાગી છે.

મહામંત્રવાદી આર્યઅપુટાચાર્ય

દક્ષિણના એક નગરમાં જેનો અને જૌદો વચ્ચે વાદ થયો. તેમાં જૌદો હારી ગયા. તેનો ડાંખ તેમના મનમાં જુગ્મ રહ્યો. પછી તેમનો મુખ્ય આચાર્ય મૃત્યુ પામીને એ જ નગરમાં યજ્ઞ થયો તેણે થોડો ઉત્પાત મચાવતા લોકોએ નગર બહાર એક મંદિર બંધાવ્યું અને તેમાં એની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત કરી પછી એ મંદિરની આગપાસ એક મુંદર ધર્મશાસ્ત્રસમેત રમણીય ઉદ્યાન બનાવ્યું.

આ ઉદ્યાનમાં-આ ધર્મશાસ્ત્રમાં ઘણા માધુ-નતો

પૂજારીઓને ભારે વિમાસણ થઈ પડી. તેમણે આ વાત રાજાને પહોંચાડી રાજાએ કહ્યું, ‘એ અહિયલા માણસને કોરડાનો માર મારીને ત્યાંથી ઉઠાડો. અને તેણે કેટલાક રાજસેવકોને ત્યાં મોકલી આપ્યા. તેઓ આચાર્યને કોરડાનો માર મારવા લાગ્યા, પણ અજળ જેવી વાત કે તેમને એક પણ કોરડો વાગ્યો નહિ. એની અસર તો અંતપુરમાં રહેલી રાજાની રાણીઓને થવા લાગી અને ત્યાં હાહાકાર મચ્યો. અંતપુરના સેવકોએ આ વાત રાજાને પહોંચાડી, એટલે રાજા સમજી ગયો કે ‘જરૂર આ કોઈ વિદ્યાસિદ્ધ પુરુષ છે’ તે પોતાના સેવકો સહિત યક્ષમંદિરે આવ્યો અને હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો. ‘હે મહાપુરુષ! અમે તમને ઓળખ્યા નહિ. અમે તમારી અવજા કરી છે. અમારો અપરાધ માફ કરો અને મારી રાણીઓને કોરડાના મારથી બચાવો. તે ખિચારીઓ લોહીલુહાણ થઈ ગઈ છે.’

રાજાની આ વિનંતિ સાલળી આચાર્ય બેઠા થયા. રાજાએ તેમને વિધિસર વદન કર્યું. લોકો રાજાને અનુચરનારા હોય છે.

આચાર્યે કહ્યું. ‘રાજા! તારી રાણીઓને કોરડાનો જે માર પડતો હતો, તે બધ થઈ ગયો છે હવે તું એની ચિંતા ન કરીશ.’

રાજાએ તેમનો આભાર માન્યો અને નગરમાં પ્રવેશ કરવાની વિનંતિ કરી. આચાર્યે તેનો સ્વીકાર કરતા ભારે તૈયારીઓ થવા લાગી હવે આચાર્યે ત્યાંથી જતી વખતે

રાજાએ કહ્યું : ‘ તો એમને વિનંતિ કરો કે તેઓ આ બ્રાહ્મણોનો જ્ઞાન બચાવે. ’

મહેન્દ્ર ઉપાધ્યાયે કહ્યું : ‘ શાસનદેવને એવી વિનંતિ કરવા હું તૈયાર છું, પણ પ્રથમ એવી કબૂલાત આપો કે આ બ્રાહ્મણો સાજા થયા પછી જૈન ધર્મની સંયમતરીકા અંગીકાર કરશે. ’

રાજાએ બ્રાહ્મણોને પૂછી એ વાતની કબૂલાત આપી કે મહેન્દ્ર ઉપાધ્યાયે શાસનદેવને વિનંતિ કરવાપૂર્વક પોતાની પાસેની કરેણી બીજી લાકડી બ્રાહ્મણો પર ફેરવી, એટલે તેમની ગરદન સીધી થઈ ગઈ અને તેઓ લોહી વમતા બધ થઈ ગયા.

રાજાએ તેમના પગ પકડી લીધા અને પેલો હુકમ પાછો ખેંચી લીધો તથા હવે પછી કોઈ જૈન સાધુને ન સતાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી.

મહેન્દ્ર ઉપાધ્યાય પેલા પાચસો વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને સાથે લઈ ભરૂચ આવ્યા. ગુરુએ તેમને ધન્યવાદ આપ્યા, શ્રી સદે તેનો ઉત્સવ મનાવ્યો અને પાચસો બ્રાહ્મણો યોગ્ય સમયે દીક્ષિત થઈ જૈન સાધુ બન્યા. આ કાર્ય ખરેખર ભગીરથ હતું, પણ મંત્રશક્તિના પ્રભાવે તે બની શક્યું હતું.

જૈનાચાર્યોએ પોતાની વિદ્વત્તા ઉપરાંત મંત્રશક્તિથી રાજાઓ અને રાજસભાઓ પર પોતાનો પ્રભાવ પાડ્યો છે અને એ રીતે જૈન ધર્મની શાન વધારી છે. જ્યાં ઉપદેશ

કે સમજાવટથી કામ થાય એવું ન હોય, ત્યા જ તેમણે
એ શક્તિનો ઉપયોગ કર્યો છે અને હરુપયોગ તો કરી ઝેર
જ નથી. આ તેમની કેવી દીર્ઘ દ્રષ્ટિ! આ તેમનું કેવું
શાસ્ત્રપાત્ર!

મંત્રશક્તિનો હરુપયોગ કરવાથી જૌહરમ્ આ દેશ-
માંથી ઉખરી ગયો હતો અને શાકતો લોકોની નજરમાં પૂજા
રક્ત પડ્યા હતા. એ એક અતિયાનિક હકીકત છે. તેના
પગની નાહુ કોઈએ જોય લેવા ઘટે છે

મંત્રનું મહત્વ સમજવા માટે હાલ આટલું વિવેચન
હતું છે

મંત્રમાં અક્ષરોની મુખ્યતા છે, તેમ યત્રમાં આકૃતિની મુખ્યતા છે. આનો અર્થ એમ સમજવાનો કે યંત્રને કોઈ ને કોઈ આકૃતિ અવશ્ય હોય છે. તે આકૃતિ વિના બની શકતો નથી. આ જ મુદ્દામાં કોઈએ આકૃતિ વિનાનો યત્ર જોયો છે ખરો ?

હવે બીજી વાત. જેમ અક્ષરો ગમે તેમ મૂકી દેવાથી મંત્રની રચના થઈ શકતી નથી, તેમ આકૃતિ ગમે તેમ મૂકી દેવાથી યંત્રની રચના થઈ શકતી નથી. જેમ મંત્રોની રચનામાં અક્ષરોનું વિશિષ્ટ સંયોજન હોય છે, તેમ યત્રોની રચનામાં આકૃતિનું વિશિષ્ટ સંયોજન હોય છે અને તેથી જ તે દર્શનીય બને છે. આ જગત્માં રૂપ કે સૌન્દર્યની જે કલ્પના છે, તે આકૃતિને આધીન છે ચામડીનો રંગ ગોરો હોય, પણ આખો ચુ ચણી હોય, નાક ચીખું હોય કે ગાલ ખેસી ગયેલા હોય તો તેને સુંદર કોણ કહેશે ? કવિઓએ સુંદરતાના જે વર્ણનો કરેલા છે, તેમાં આકૃતિની જ વાત છે. મીનાક્ષી એટલે જેની આખોનો આકાર મીન-માછલી જેવો છે તે. મગલોચના એટલે જેના લોચનો મૃગના લોચન જેવા છે તે. કમલનયના એટલે જેના નયનો કમલની પાંખડી જેવા છે તે ચંદ્રમુખી એટલે જેના મુખનો આકાર ચંદ્ર જેવો છે તે. તાત્પર્ય કે આકૃતિનું વિશિષ્ટ સંયોજન યંત્ર માટે જરૂરી છે તે જ યત્રને સુખરતા અર્પે છે.

યંત્રની આકૃતિ ત્રિકોણ હોય છે, ચોરસ હોય છે, લંબચોરસ હોય છે, ગોળ હોય છે અને લંબગોળ પણ હોય

તારપથ' કે સંચામાં તેની કળો તેના સ્થાને જ બેસાડેલી હોવી જોઈએ.

પ્રસ્તુત યંત્રમા પણ આણું જ છે, તેમાં જે અંકો, અક્ષરો, મંત્રપદો કે ચિત્રો સ્થાપવામાં આવે છે, તેમને એક પ્રકારની કળો જ સમજે ને ! તેમની ચોગ્ય ગોઠવણથી જ યંત્ર કાર્યસાધક બને છે અને ધાર્યું કામ આપે છે. એમાં કંઈ ગરબડ થઈ કે યંત્ર નકામો બને છે અને ઘણી વાર તેનાથી તુકશાન પણ થાય છે. દિલ્હીના એક ગૃહસ્થે બે હજાર રૂપિયા ખર્ચીને લક્ષ્મીયંત્ર બનાવ્યો અને તેને પૂજાસ્થાનમાં રાખી રોજ તેની પૂજા કરવા લાગ્યા પરંતુ એ સમયથી લક્ષ્મી વધવાને બદલે ઘટવા લાગી અને થોડા દિવસ બાદ એ યંત્રમાંથી એકાએક અગ્નિના તણુખા ઝરવા લાગ્યા. તેનું કારણ તપાસતાં બખર પડી કે તેમાં જે બીજાક્ષરો જે સ્થાને મૂકવા જોઈએ તેના બદલે બીજા સ્થાને મૂકાયા હતા.

યંત્રરચના તેના સિદ્ધ નિયમ પ્રમાણે જ થવી જોઈએ. તે માટે તેના વિશિષ્ટ કલ્પો કે યંત્રોદાર જોવાના રહે છે. આપણું એટલું સદ્લાગ્ય છે કે આપણા પૂર્વાચાર્યો આપણા માટે આવી ઘણી સામગ્રી મૂકતા ગયા છે.

આહીં એક પાંડકમિત્ર પ્રશ્ન કરે છે કે ‘ યંત્રમાં અંકની સ્થાપના કરવાનું પ્રયોજન શુ ? આવા યંત્રો કોઈ કાર્યસિદ્ધિ કરી શકે ખરા ? ’ તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘ યંત્રોમા અંકોની સ્થાપના થાય છે, તે વિશિષ્ટ શક્તિ ઉત્પન્ન કરવા માટે જ

શ્રી સિદ્ધચક્રનો આકાર

શ્રી સિદ્ધચક્ર એક પ્રાચીન, પવિત્ર, અલીક્રિક ચત્રરાજ છે અને તેનું આલંબન લઈ ધ્યાન ધરતાં અસંખ્ય આત્માઓ સિદ્ધ-બુદ્ધ-નિષ્ઠિતાર્થ બની પરમપદે પ્રતિષ્ઠિત થયેલા છે. આ એક જ વસ્તુ પર આપણે ચિંતન-મનન કરીએ તો આપણો બેડો પાર થઈ જાય એમ છે, પણ આપણે ચિંતન-મનન કરવા ટેવાયેલા નથી. ઘણા ગુરુવર્યોની વાણી સાંભળે છે ખરા, પણ એક કાને સાંભળી બીજા કાને કાઢી નાખે છે, અથવા તેઓ સદ્ગુણો વાચે છે ખરા, પણ તેનાં પાના ઝડપથી ફેરવતા રહે છે અને તેના પર ચિંતન-મનન કરવા જરાયે થોભતા નથી. પછી તેનાથી ધાર્યો લાભ થાય શી રીતે ?

ચિંતન કરવાથી કેવો લાભ થાય છે? તે તમે મહાત્મા ચિલાતીપુત્રની વાત પરથી જાણી શકશો.

મહાત્મા ચિલાતીપુત્ર

છંદગીલર અનેક જાતનાં પાપો કરનાર ચિલાતીપુત્ર

કર. તેનાથી તારો ઉદ્ધાર થશે.' બસ, એટલું દહી એ મુનિ આકાશમાર્ગે આપ્યા ગયા. પ્રાચીન કાલમા મુનિઓ પાસે એ પ્રકારની લગ્નિ હતી, તેથી તેઓ ધારે ત્યારે આકાશ-ગમન કરી શકતા.

ચિલાતીપુત્રે શાળામાં પણ મૂક્યો ન હતો કે કોઈ શુરુને પગે લાગી કચ્છો-ખારાખડી પણ શીખ્યો ન હતો. તેણે ચિલાતી નામની દાસીના પેટે જન્મ લીધો હતો અને બાળ્યાવરથા મોટા ભાગે રાજાદાદીમાં જ પસાર કરી હતી. પછી બુગાર, સુરાપાન, ચોરી વગેરે મહાવ્યસનો લાગુ પડતાં રાત્રીએ તેને નગરમાથી હાકી કાઢ્યો હતો અને તે લૂટારો બન્યો હતો.

મુનિએ કહેલા શબ્દો નિરર્થક ન હોય, એમ માનીને તે પેલા ત્રણ શબ્દોનું ચિંતન કરવા લાગ્યો 'ઉપશમ, વિવેક, સંવર.' 'ઉપશમ, વિવેક, સંવર' આમા સ્વાભાવિક રીતે જ શબ્દોનું રટણ થયું. તેના પરિણામે થોડા વખતમાં તેના અંતરમા એક અબકારો થયો, તેના પ્રકાશથી તેને ઉપશમનો અર્થ એમ સમજાયો કે 'શાંત થવું-ક્રોધ કરવો નહિ.' એટલે તેણે પોતાનો ક્રોધ શાંત કરવા હાથમા રહેલી તરવાર દૂર ફેંકી દીધી.

શબ્દોનું વિશેષ રટણ થતા ખીલ વાર અંતરમાં અબકારો થયો. તેના લીધે વિવેકનો અર્થ તેને એમ સમજાયો કે 'સ્વમન તથા દેહ પર મોહ રાખવો નહિ.' એટલે

તેણે હાથમાં રહેલું કન્યાનું મસ્તક દૂર કાઢી દીધું, કાઢી
કે તેના પર તેને એક સ્વપ્ન જોવા મેળું હતું.

હવે જાણેલું જટાણુ આવું જ હતું તેણે જોઈ જા-
નવામાં પ્રકાશ કર્યો અને તેને સ્વપ્નના અર્થ જોવા - મ-
તરેણે કે 'મનને કાળમાં ગળવું. તેને ન્યા ન્યા ન્યા કે-
નદિ.' અને તે પેલા શુનિની જેમ ધ્યાન પ્રતિષ્ઠા કરેલા જા-
તેના જ્યાસ જોવા હતો કે જ્યાં શુનિ મનને કાળમાં ગળા-
માંટે જ જ્યાં પ્રમાણે હોવા હતા કાળના અર્થમાં તત્ત-
જ્યાં ચમત્કાર તો જુઓ.' તેણે જાણી જાણી જાણવામાં મે-
ળેલી કુટુંબને સદાત્મા જાણી લીધા. તેને તેને જાણ્યાં કે
જાણવા નરીકે જાણીયા.

આ ભયંકર ઉપદ્રવ અઢી દિવસ ચાલ્યો, શરીર ચાળણી જેવું થઈ ગયું અને આખરે મરણુ આવી પહોંચ્યું, છતાં ચિલાતીપુત્ર મહાત્મા પોતાના ધ્યાનમાથી ચલિત થયા નહિ. તેઓ સરોવરમાં હંસ ઝીલે તેમ શુભભાવનામાં ઝીલવા લાગ્યા અને સમાધિમરણુ પામી આત્મકલ્યાણુ સાધી ગયા. આજે પ્રાતઃસ્મરણીય પુરુષોમાં તેમનું નામ લેવાય છે. ‘ત્રિંતન-મનનમાં શું?’ એમ કહેનારે આમાથી ઘણો બોધ લેવો વટે છે.

હવે શ્રી સિદ્ધચક્રના આકાર પર આવીએ. તે અંગે કેટલુંક જાણના જેવું છે અને તે શ્રી સિદ્ધચક્રનું સ્વરૂપ સમજવામાં ઘણું સહાયભૂત થાય એવું છે. આમ પણ જાણેલું નકામું જતું નથી. તે એક ચા ખીજા પ્રકારે ઉપયોગી થાય છે, તેથી જ જ્ઞાન પર ભાર મૂકાયેલો છે અને તેને સંપાદન કરવાની જોરદાર ભલામણુ થયેલી છે.

યંત્ર આકૃતિપ્રધાન છે, આકારપ્રધાન છે, એ પૂર્વે જાણાવી ગયા છીએ. વસ્તુને ઓળખવા માટે આકાર મુખ્ય છે. ‘આ આબો છે’ ‘આ પીંપજો છે.’ ‘આ હાથી છે’ ‘આ ઘોડો છે,’ અથવા ‘આ પુરુષ છે’ અને ‘આ સ્ત્રી છે,’ એવી ઓળખાણુ તેમના આકાર વડે જ થાય છે. જ્યાં સ્પષ્ટ આકાર નથી, ત્યાં વસ્તુને ઓળખવી મુશ્કેલ પડે છે. આપણી આસપાસ વાતાવરણુના અનેક પ્રકારના વાયુ રહેલા છે, પણ તેમને કોઈ સ્પષ્ટ આકાર

નથી, એટલે આપણે તેમને ઓળખી શકતા નથી. માત્ર કાર્ય પરથી તેમનું અસ્તિત્વ જણાય છે. જો તેમના સ્વરૂપનો વિશેષ ઓધ કરવો હોય તો ખીજી અનેક પ્રક્રિયાઓનો આશ્રય લેવો પડે છે.

આકાર અને રંગથી રૂપ નિર્માણ થાય છે, એ વાત પણ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવી છે. એક વસ્તુનો રંગ સારો હોય, પણ આકાર સારો ન હોય, તો એ વસ્તુ આપણને ગમતી નથી. આજે એક એક વસ્તુના અનેક આકારો નિર્માણ થઈ રહ્યા છે, તેની પાછળ પણ આ જ રહસ્ય છે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે શ્રી સિદ્ધચક્રને ચક્રાકાર ચંત્ર કહ્યો છે અને શ્રી અભયતિલક ગણિએ તેને ચક્રમિવ ચક્ર ચન્ત્ર-વિશેષક્રમ કહી તે ચક્ર જેવો ગોલાકાર છે, એવી વિશેષ સ્પષ્ટતા કરેલી છે.

સામાન્ય રીતે ગોલાકાર ચંત્રને જ ચક્ર સંજ્ઞા લગાડવામાં આવે છે. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે શબ્દચક્રાણું વન્યાન્નમાં જેમને ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે ત્રૈલોક્યવિનયચક્ર, ઘંટાગલ-ચક્ર, સ્વાધિષ્ઠાનચક્ર તથા પ્રત્યંગિરાચક્ર આકારે ગોલ છે. અહીં કોઈ એમ કહેતું હોય કે ‘આ તો બધા અન્યધર્મી ચંત્રો છે, પણ આપણા જૈનધર્મમાં ચક્રાકાર-ગોલાકાર ચંત્રોનો પ્રચાર હોતો ખરો?’ આનો ઉત્તર અમે હકારમાં આપીએ છીએ અને વધારામાં જણાવીએ છીએ કે જૈનધર્મમાં તો ગોલાકાર ચંત્રોને વધારે પસંદગી અપાતી અને તેથી જ

એ ધ્યાન અને વિદ્યાબિદ્ધિઓનું શુદ્ધ સાધન હતું, તે આ સમયમા પ્રકટ થયું અને તે વળતના પ્રસિદ્ધ લૌકિક યંત્રોની જેમ તેનું જાહેર પૂજન થવા લાગ્યું. લોકરુચિ તો એ તરફ ઢળેલી જ હતી, એટલે તેનો પ્રચાર થયો અને એ રીતે શ્રીસિદ્ધચક્રબૃહદ્ચંત્રપૂજન અસ્તિત્વમા આવ્યું.

એ વળતે ચૈત્યવાત્તીઓનું જોર હોવા છતાં સુવિહિત સાધુઓનો એક વર્ગ અસ્તિત્વમાં હતો અને તે ધીરે ધીરે વધતો જતો હતો, તેમને આ બધું પસંદ પડ્યું નહિ હોય એમ લાગે છે. તેમણે પોતાની આધ્યાત્મિક પ્રણાલિકા જાળવી રાખવા માટે આ યંત્રમા નવપદનો જે વિલાગ છે, તેની આરાધના પર વિશેષ ભાર આપવા માંડ્યો અને નવપદ-મંડલ તરીકે જે યંત્રની પ્રસિદ્ધિ હતી, તેને જ શ્રીસિદ્ધચક્ર તરીકે રજૂ કરવા માંડ્યો. પછી તો નવપદ એ જ સિદ્ધચક્ર અને સિદ્ધચક્ર એ જ નવપદ એવી હવા સારા પ્રમાણમા પ્રસરી ગઈ અને તેના પડઘા સ્તુતિ-સ્તવન-સન્નિધિ આદિ દ્વારા પડવા લાગ્યા. તેનું પરિણામ એકદર સારું આવ્યું. આજે નવપદની આરાધનાનો જે વિશાલ પ્રચાર છે, તે આ ઝુંબેશને આભારી છે. ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ કે જેઓ જૈન શાસ્ત્રોના સમર્થ જ્ઞાતા હતા અને જેમણે લોકપ્રકાશ જેવી એક આકર કૃતિની જૈન સમાજને ભેટ આપી છે, તેમણે શ્રીપાદ રાજના રાસની રચના કરતાં પ્રારંભમા જણાવ્યું છે કે—

ઉપગારી અરિહંત પ્રભુ, સિદ્ધ ભલે ભગવંત,
આચારિજ ઉવજ્જાય તિમ, સાધુ સકલ ગુણવંત-

દરિદ્રાણુ દુર્લભ નાણુ ગુણુ, ચારિત્ર તપ સુવિચાર;
સિદ્ધચક્ર એ સેવતાં, પાસીજે લવપાર.

અને તેમણે એ રાસમાં અનેક સ્થળે નવપદ અને સિદ્ધચક્ર શબ્દનો એક-ખીલના પર્યાય તરીકે જ ઉપયોગ કર્યો છે ત્રીજા ખંડની પાંચમી ઠાળ રચતા સુરત પાસે રાદેર ગામે તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો અને ખાકીનો રાસ તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહા રાજે પૂર્ણ કર્યો, તેમણે પણ આ જ વસ્તુ સ્વીકારી છે.

આ રાસ શ્રીરત્નશેખરસૂરિ મહારાજે રચેલ સિરિ સિરિવાલકહાના આધારે જ રચવામાં આવ્યો છે. અને બધું વર્ણન તેના કંમે જ કરવામાં આવ્યું છે, છતાં તેમણે શ્રી સિદ્ધચક્રબૃહદ્દયત્રનો ઉદ્ધાર સૂચવતી અગિયાર ગાથાઓ છોડી દીધી છે અને ત્યાં નવપદમડલ જ રજૂ કર્યું છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજે પણ શ્રી શ્રીપાલ મહારાજના ઉન્નમણના વર્ણનપ્રસંગે સિરિસિરિવાલકહાનું યત્રપૂજન ખીલું વર્ણન છોડી દીધું છે અને નવપદના પૂજનને જ ખાસ મહત્ત્વ આપ્યું છે. આના પરથી એમ લાગે છે કે સિરિસિરિવાલકહા દ્વારા શ્રી સિદ્ધચક્રબૃહદ્દયત્રનું જે સ્વરૂપ આ બંને મહાપુરુષો સામે આવ્યું, તે એમને ઈષ્ટ લાગ્યું નહિ હોય અને તેથી તેઓ એને મહત્ત્વ આપવા ઇચ્છતા નહિ હોય.

હવે અમે યત્રના સ્વરૂપનું કંમશઃ વર્ણન કરીશું.

સકલાગમ રહસ્યરૂપ અહ્મ મંત્ર

શ્રી સિદ્ધચક્રના પ્રથમ વલયમાં તેનો મધ્યભાગ ઘણું મહત્ત્વ ધરાવે છે કે જેને મધ્યપીઠ કહેવામાં આવે છે. આ મધ્યપીઠની આસપાસ કમલની આડ પાંખડીઓ હોવાથી તેને કર્ણિકા પણ કહેવામાં આવે છે.

આ મધ્યપીઠ કે કર્ણિકાના કેન્દ્રમાં સકલ આગમના રહસ્યરૂપ અહ્મ મંત્રખીજની વિશિષ્ટ રીતે સ્થાપના કરેલી છે. મંત્રખીજ વિષે થોડું વિવેચન છઠ્ઠા પ્રકરણમાં થયેલું છે, છતાં અહીં સ્પષ્ટતા ખાતર જણાવીએ છીએ કે જેમ ખીજમાં સૂક્ષ્મભાવે આખું વૃક્ષ રહેલું હોય છે, તેમ મંત્રખીજમાં મંત્રની સમસ્ત શક્તિ છૂપાયેલી હોય છે અને તે જપ-ધ્યાનાદિ વિશિષ્ટ ક્રિયાથી પ્રકટ થાય છે. આવાં કેટલાક મંત્ર ખીજોનો પરિચય અમે હ્રીંદારકરુપતરુ, મંત્રવિજ્ઞાન તથા મંત્રદિવાકર નામના અમારા ગ્રંથોમાં કરાવેલો છે.

જૈન ધર્મમાં મુખ્ય ઉપાસના અર્હતની છે. અર્હત

એટલે અરિકુંત લગવંત, જિનેશ્વર દેવ કે તીર્થંકર પર-
માત્મા. તે અંગે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે ત્રિપદિશલાકા-
પુરુષચરિત્રના પ્રારંભમા જ કહ્યું છે કે-

નામાઽઽકૃતિ-દ્રવ્ય-ભાવૈઃ પુનતસ્ત્રિજગજ્જનમ્ ।

ક્ષેત્રે કાલે ચ સર્વસ્મિન્નર્દતઃ સમુપાસ્મહે ॥

‘જેઓ સર્વ ક્ષેત્રમાં અને સર્વ કાળમાં નામ, સ્થાપના,
દ્રવ્ય અને લાવ (એ ચાર નિશ્ચેષો) વડે ત્રણેય જગતના
લોકોને પવિત્ર કરી રહેલા છે, તે અહુતોની અમે ઉપાસના
કરીએ છીએ.’

જૈન ધર્મમા સ્થિતિ-સંયોગ અનુસાર અન્ય દેવ-
દેવીઓની ઉપાસના થાય છે, થવા લાગી છે, પણ મુખ્ય
ઉપાસના અહુતની છે, એ ભૂતવાતુ નથી. જૈન ધર્મમાં
આટલાં મંદિરો બંધાયાં, આટલા તીર્થોની રચના થઈ, તે
અહુતોની ઉપાસના કરવા માટે જ થયેલી છે અહુત વિના
જૈન ધર્મ સંભવતો નથી, જૈન સંસ્કૃતિ સંભવતી નથી,
તેથી જ અહુતની ઉપાસના મુખ્ય છે.

ભૂતકાળમા અનંત અહુતો થઈ ગયા, વર્તમાન કાલે
મહાવિદેહ આદિ ક્ષેત્રોમા તેઓ વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્ય-
કાલ અનંત હોવાથી તેમા પણ અનંત અહુતો થશે આ
બધા અહુતોનું સૂચન અર્ત્તે ખીજ વડે થાય છે, એટલે તે
અત્યંત પવિત્ર અને અદ્ભુત સામર્થ્યવાળું મંત્રખીજ છે.

આ મંત્રખીજ અર્હન્નામોદ્ભવ એટલે અર્હત નામમાથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. અર્હતના ત નો લોપ થાય અને મત્ર-વિદ્યાને ઘણું પસંદ એવું અનુસ્વાર હ ના માથે ખિરાજવા લાગે, એટલે અર્હ એવું મત્રખીજ બને. અથવા પ્રાકૃત લાપાના અર્હતસૂચક અરિહું શબ્દમાથી વચલા રિનો લોપ થઈ રેફ બને અને તે હ ના માથે ખિરાજે એટલે અર્હ મત્રખીજ બને. તે અંગે તત્ત્વાર્થસારદીપકમાં કહેવાયું છે કે-

જ્ઞાનવીજં જગદ્વન્ધં, જન્મ-મૃત્યુ-જરાપહમ્ ।

અકારાદિહકારાન્તં, રેફવિન્દુકલાઙ્કિતમ્ ॥૪૬॥

મુક્તિમુક્ત્યાદિદાતારં, સ્રવન્તમમૃતામ્બુભિઃ ।

મન્ત્રરાજમિમં ધ્યાયેદ્, ધીમાન્ વિશ્વમુખાવહમ્ ॥૪૭॥

‘બુદ્ધિમાન પુરુષે જેની આદિમા ‘અ’ છે, અતમાં ‘હ’ છે અને જે રેફ, બિન્દુ તથા કલાથી સહિત છે, વળી જે જ્ઞાનખીજ છે, જગદ્વંધ છે, જન્મ-જરા-મૃત્યુને દૂર કરનાર છે, ભુક્તિ તથા મુક્તિને આપનાર છે, જેમાથી અમૃતરસ ઝરી રહ્યો છે અને જે સર્વ સુખોને લાવનાર છે, તે આ મંત્રરાજ અર્હતું ધ્યાન ધરવું જોઈએ.’

તેના ધ્યાન અંગે ત્યાં ખીજ પાંચ શ્લોક કહ્યા છે, તે પણ મનન કરવા યોગ્ય છે. નમસ્કાર-સ્વાધ્યાયના ખીજ લાગના ૭૮મા પૃષ્ઠ પર તે જોઈ શકાશે.

આ અર્હ ખીજની રચનામાં અ, ર, હ અને બિન્દુ એ

ચાર તત્ત્વો છે. તેનો મહિમા શ્રીજયસિદ્ધસુરિએ ધર્મભોવ-
એસત્રિવરણમાલામાં નીચે પ્રમાણે પ્રકાશ્યો છે—

અકારં પ્રથમં તત્ત્વં, સર્વભૂતામયપ્રદમ્ ।

કણ્ઠદેગં સમાશ્રિત્ય, વર્તતે સર્વદેહિનામ્ ॥૧॥

‘અહુત મંત્રમાં અકાર પ્રથમ તત્ત્વ છે. તે સર્વભૂતોને
અભય આપનારું છે અને સર્વ દેહધારીઓના કંઠનો આશ્રય
કરીને રહેલું છે.’

સર્વાત્મકં સર્વગતં, સર્વવ્યાપિ સનાતનમ્ ।

સર્વસત્ત્વાશ્રિતં દિવ્યં, ચિન્તિતં પાપનાશનમ્ ॥૨॥

‘વળી તે સર્વભય છે, સર્વગત છે, સર્વવ્યાપી છે,
સનાતન છે, સર્વ પ્રાણીઓને આશ્રીને રહેલું છે અને દિવ્ય
(અકિતધી યુક્ત) છે. તેનું ચિંતન કરવાથી સર્વપાપોનો
નાશ થાય છે.’

ઉદમાદ્યં મહેદસ્ય, કલ્યાણીતં કલ્યાણિતમ્ ।

નાન્ના પરમદેવમ્ય, ધ્યેયોઽસૌ મોક્ષકાર્દક્ષિણિઃ ॥૩॥

‘કલાસહિત કે કલારહિત એવું આ પરમ તત્ત્વ જેની
આદિમા છે, તેનું મોક્ષની ઇચ્છાવાળાએ ધ્યાન ધનું જોઈએ.’

મંત્રશાસ્ત્રમા માત્ર અવધન્નો જપવિધિ તથા ધ્યાન-
વિધિ દર્શવિદો છે. તેમાં અ કલાસહિત તથા કલાસહિત એ

= કોઈના આ નામને અમે આપેલ છે

અને રીતે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આવો અ એ કલારહિત છે અને આવો ઍ એ કલારહિત છે

અર્જુન પીજમાં રહેલા અ નો મહિમા ગાલળીને કદાચ કોઈ જોલી ઉઠશે કે ‘શુ’ અ અક્ષર આટલો ગંધો મહિમા-શાલી છે? અમે તો અને; વાર એનું ઉચ્ચારણ કરું છું, પણ એમાં કોઈ વિશેષ શક્તિ હોય એવું લાગ્યું નથી.’ તેનું સમાધાન એ છે કે ‘જ્યાં મુઘી આપણે એક વસ્તુનો મહિમા ન જાણીએ, ત્યાં મુઘી તે સામાન્ય જ લાગે છે, પરંતુ જ્યારે તેનો મહિમા જાણીએ અને એ દૃષ્ટિએ તેને જોવા માડીએ ત્યારે જ તેનું મહત્ત્વ સમજવામાં આવે છે. તમે ખ્યાલો પાણી તો અનેક વાર પીધું છે, તેમાં તમને કોઈ શક્તિનો અનુભવ થયો છે ખરો? પણ એક અણુશક્તિને પૂછો કે એક ખ્યાલો પાણીમાં કેટલી શક્તિ રહેલી છે? તો તે તરત જ કહેશે કે ‘આ સમસ્ત દુનિયાનો નાશ થઈ શકે એટલી અણુશક્તિ એમાં રહેલી છે.’ વાસ્તવમાં તો આ અનુભવનો જ વિષય છે તમે એના થોડો અનુભવ અવશ્ય કરી જુઓ.

હવે ર તત્ત્વનો મહિમા ગાલળો

દીપ્તપાવવત્તાક્ષાં, સર્વેષાં ગિરણિ સ્થિતસ્ ।

વિધિના મન્ત્રિણા ધ્યાતં, ત્રિર્ગપાલ્લવં સ્મૃતસ્ ॥૪॥

‘સર્વ’ પ્રાણીઓના મસ્તકમાં રહેલા પ્રદીપ્ત અગ્નિ સમાન આ ર તત્ત્વનું મંત્રધારક વડે જો વિધિપૂર્વક ધ્યાન

ધરાય તો તે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગની પ્રાપ્તિ-
રૂપ-રૂલને આપનારું છે, એમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે.’

यस्य देवाभिधानस्य, मध्ये होतद् व्यवस्थितम् ।

पुण्यं पवित्रं साद्रल्यं, पूज्योऽसौ तत्त्वदर्शिभिः ॥૫॥

‘પુણ્ય, પવિત્ર અને મગલ એવું આ રત્ન જેના
નામની મધ્યમા રહેલું છે, તે દેવ તત્ત્વજ્ઞો વડે પૂજ્ય છે.’

અ રૂ હ આ ત્રણ અક્ષરોની મધ્યમા રૂ રહેલી
છે, એટલે અર્હું બીજને સર્વ તત્ત્વજ્ઞો પૂજે છે, એમ
સમજવાનું છે.

હવે હ તત્ત્વનો મહિમા વર્ણવે છે.

सर्वेषामपि भूतानां, नित्यं यो हृदि संस्थितम् ।

पर्यन्तं सर्वदर्शनां. सकलो निष्फलस्तथा ॥૬॥

हकारो हि मताग्राणः, लोकनास्त्रेषु पूजितः ।

विधिना मन्त्रिणा ध्यातः, सर्वकार्यप्रसाधकः ॥૭॥

‘જે સર્વ પ્રાણીના હૃદયમા સદા રહે છે, જે સર્વ
વર્ણોની અંતે આવેલ છે, જે કલાસહિત કે કલારહિત
હોય છે અને લૌકિક જ્ઞાનોમા મહાગ્રાણ તરીકે પૂજ્ય છે,
એવા હા- તત્ત્વનું મંત્રધારક વડે જો વિધિપૂર્વક ધ્યાન
કાવ તો તે સર્વ કાર્યનું પ્રસાધક બને છે.’

હવે બિન્દુતત્ત્વનો મહિમા વર્ણવે છે :

સર્વેષામપિ સત્ત્વાનાં, નાસાગ્રં પરિસંસ્થિતમ્ ।
 વિન્દુકં સર્વવર્ણાનાં, શિરસિ મુખ્યવસ્થિતમ્ ॥૮॥
 હકારોપરિ યો વિન્દુ, વર્તુલો જલવિન્દુવત્ ।
 યોગિભિશ્ચિન્તિતસ્તસ્થો મોક્ષદઃ સર્વદેહિનામ્ ॥૯॥

‘જે સર્વ પ્રાણીઓના નાસિકાના અગ્રભાગને ત્રિષે રહેલ છે, જે સર્વ વર્ણો એટલે અક્ષરોના મસ્તકે-ઉપરના ભાગમાં મુખ્યવસ્થિત છે, જે હકાર ઉપર જલબિન્દુની જેમ વર્તુલાકારે રહેલ છે અને જે યોગીઓ વડે સદા ચિંતવાય છે, તે બિન્દુ સર્વ જીવોને મોક્ષ આપનાર છે’

યોગશાસ્ત્ર અને મત્રશાસ્ત્રે બિન્દુને પરમપદની સંજ્ઞા માની છે અને તેનું ધ્યાન ધરવાનો આદેશ આપેલો છે. ગણિતશાસ્ત્રે પણ બિન્દુ એટલે શૂન્યનું મહત્ત્વ સ્વીકાર્યું છે અને તેનો સંખ્યાવૃદ્ધિમાં મફલ ઉપયોગ કરેલો છે. ગણિત-રહસ્ય નામના અમારા ગ્રંથમાં તે અંગે વિસ્તૃત વિવેચન થયેલું છે પરંતુ આપણે ભાષાવ્યવહાર બિન્દુ કે શૂન્યને મીંકુ કહે છે અને જ્યાં નિષ્ફલતાનું નિદર્શન કરવું હોય ત્યાં તેનો ઉપયોગ કરે છે વિજ્ઞાન અને વ્યવહારની દૃષ્ટિમાં આ કેવો મોટો તદ્દાવત !

ત્રીણ્યક્ષરાણિ વિન્દુ ચ, यस्य देवस्य नाम वै ।

म सर्वज्ञः समारूपातः, ‘अई’ नदिति पण्डितैः ॥૧૦॥

‘ત્રણ અક્ષર અને બિન્દુ મળીને જે દેવનું નામ થાય છે, તે દેવ પડિતો વડે સર્વજ્ઞ અહ્મં કહેવાયા છે.’

અહીં અ, ર, હ અને બિન્દુનો મહિમા વર્ણવ્યો છે, પણ કલા કે નાદ અંગે કંઈ સૂચન કરેલું નથી. કદાચ તેમના અભિપ્રાયે એ બહુ મહત્વની વસ્તુ નહિ હોય, પણ મંત્રવિશારદોએ તેને માન્યતા આપેલી છે. તેમાં કલાને રેખા કે ચંદ્રરેખા કહી છે અને તેને અમૃતનો સ્વાદ કરનારી માની છે, જ્યારે નાદને વિશ્વાત્મક માન્યો છે, એટલે વિશ્વભરમાં પ્રસરનારો માન્યો છે.

આપણે તો અહ્મં મંત્રમીજ એ અહ્મંતોની અક્ષરરૂપ પ્રતિમા છે, એમ માનીને ચાલવાનું છે.

કોઈકે એમ કહ્યું છે કે—

અમારેણોચ્યતે વિષ્ણુ, રેફે વ્રહ્મા વ્યવસ્થિતઃ ।

લક્ષારેણ દરઃ પ્રોક્તસ્તદન્તે પરમં પદમ્ ॥

‘અકારથી વિષ્ણુ કહેવાય છે, રેફે એટલે રક્ષારમાં બ્રહ્મા બેઠેલા છે અને હ કારથી હર એટલે શિવનું સૂચન છે. તેના અતે બિન્દુ છે, તે પરમપદનું પ્રતીક છે’

તાત્પર્ય કે જર્હં મંત્રમીજમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશની ભાવના કરવા ઇચ્છીએ તો આ રીતે કરી શકીએ છીએ. વાસ્તવમાં જર્હંએ ઘણા ગંભીર અર્થવાળું મંત્રમીજ છે. તેના પર કૃત્તિદાસસર્વાજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે સિદ્ધહેમ-

શબ્દાનુશાસનની સ્વોપજ્ઞવૃત્તિમાં જે પ્રકાશ પાડ્યો છે, તે આપણા માટે ઘણો માર્ગદર્શક છે. તેઓ મંગલા ચરણ રૂપ અર્હમ્ સત્તની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે—

‘અર્હમિત્યેતદક્ષર પરમેશ્વરસ્ય પરમેષ્ઠિનો વાચકં મિદ્ધચક્ર-
સ્યાદિવીજં સકલાગમોગનિપદ્ભૂતમગેવવિન્નવિદ્યાતનિન્નમશ્ચિલ-
દ્દષ્ટાદદ્દષ્ટસંકલ્પકલ્પદુમોપમં આત્માધ્યયનાધ્યાપનાવધિ પ્રણિ-
ધેયમ્ ॥’

‘અર્હ’ એવો જે અક્ષર છે, તે પરમેશ્વર એવા ૫૦ મેષ્ટીનો વાચક છે, શિદ્ધ્યકનુ આદિષીજ છે, સકલ આગમોનું રહસ્ય છે, સર્વવિધોનું નિવારણ કરનાર છે અને દૃષ્ટ તથા અદૃષ્ટ એવા સંકલ્પોને પૂરવા માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. શાસ્ત્રના અધ્યયન અને અધ્યાપન સમયે તેનું ધ્યાન અવશ્ય ધરવું જોઈએ.’

અહીં કદાચ પ્રશ્ન થશે કે ‘અર્હ’માં દેખીતી રીતે જ વધારે અક્ષરો છે, તો અક્ષરો ન કહેતાં અક્ષર એવા પ્રયોગ કેમ કર્યો ?’ તેનું સમાધાન એ છે કે મંત્રખીજ ઘણા અક્ષરોથી સંયુક્ત હોય, ફૂટ હોય, તેને ચોક્કસ અક્ષર ગણવામા આવે છે જેમ કે ઐ, ક્ષ, હ્રસ્વર્ચુ વગેરે. વળી મંત્રવિશારદોનું કહેવું છે કે ફૂટમંત્રોમા દેખીતા ઘણા અક્ષરો હોવા છતાં તેમાં વસ્તુતઃ ચોક્કસ અક્ષર મંત્રસ્વરૂપ હોય છે અને બાકીના તો તેના પગ્ગિકર કે પરિવાર રૂપ હોય છે, તેથી પણ તેને ચોક્કસ અક્ષર કહેવામા આવે છે આ

રીતે અર્હું બીજ અનેકાદરી હોવા છતાં તેમા હ અક્ષર મંત્રસ્વરૂપ છે, તેથી અહીં અક્ષર એવો શબ્દપ્રયોગ કરેલો છે.’

અહીં કદાચ એવો પ્રશ્ન પૂછાશે કે ‘પરમેશ્વર એવા પરમેષી કહેવામા શો હેતુ રહેલો છે?’ તો તેનો ઉત્તર એ છે કે દેવતાઓ અને ગુરુતું નામ વિશેષણ વિના બોલવું નહિ, એવો શાસ્ત્રનો આદેશ છે, તેથી પરમેષી શબ્દને અહીં પરમેશ્વર એવું વિશેષણ લગાડેલું છે. પરમેશ્વર એટલે પરમ ઐશ્વર્યવાન. અહીં પરમ ઐશ્વર્યથી અદ્ભુત પ્રતિહાર્ય, સમવસરણની રચના તથા તમામ પ્રકારની યોગસિદ્ધિઓ સમજવાની છે. પરમેષી એટલે પરમ સ્થાને રહેલા તે અહીં મર્વ હોવાનું યોગ-શ્રેમ વહુન કરનારા દેવાધિદેવ અર્હુંત-અરિહંત પરમાત્મા સમજવાના છે. તાત્પર્ય કે અર્હું બીજ દેવાધિદેવ અરિહંત પરમાત્માનું વાચક છે, અરિહંત પરમાત્માનો બોધ કરાવનાર છે.

અહીં અર્હું બીજ માટે બીજાં ચાર વિશેષણો વાપરેલાં છે, તેનો મર્મ પણ સમજી લઈએ આ અર્હુંબીજ ત્રિદશકેતું આદિબીજ છે, એટલે મૂલ બીજ છે અને તેથી જ મંત્રપીઠના કેન્દ્રસ્થાને તેની સ્થાપના કરવામા આવે છે.

આ બીજ સકલ જિનાગમેાનુ નરસ્ય છે કદાચ તમે કહેવો કે આ શી રીતે બની શકે? જિનાગમેા છતાં છે અને તેમાં ઘણા વિષયો આવે છે. તે બધાનો સાર એકજ મંત્રબીજમાં શી રીતે ઉતરી શકે? પરંતુ આ વસ્તુ

એક અદ્ભુત મંત્રસંકેત

ગત પ્રકરણમાં અર્હ મંત્રનો પરિચય કરી ગયા. હવે તેની સ્થાપના શી રીતે થાય છે અને તેમાંથી એક અદ્ભુત મંત્રસંકેત શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? તે જોઈએ.

યંત્રના મધ્યપીઠની વાત ચાલી રહી છે. અહીં અર્હ એવા જે સ્પષ્ટ અક્ષરો મૂકાયા નથી. (અહીં જે અક્ષરો વ્યવહારની દૃષ્ટિએ કહીએ છીએ. મંત્રશાસ્ત્રે તો તેને એક જ અક્ષર માનેલો છે.) ‘તો ત્યાં શુ મૂકાયું છે?’ એવો પ્રશ્ન થવો સહજ છે. તેનો ઉત્તર એ છે કે—

અહીં અ ના સ્થાને ડ આવી સંજ્ઞાવાળો અવગ્રહ મૂકાયો છે અને હ્ ની નીચે રેફ લગાડી તેને દ્વિરેફ બનાવવામાં આવ્યો છે. ‘આનું રહસ્ય શું?’ એ આપણે વિચારવાનું છે. એકલા હ્ કરતાં હ્ ની શક્તિ વિશેષ મનાયેલી છે, કારણ કે તે હ્ ના પરિવારનો છે કે જેણે અનેક શક્તિશાલી મંત્રખીજો આપેલાં છે. પૂર્વે હ્ હ્ હ્

હૌં હ્ર ઐ પંચમીજ્ઞેનો ઉદ્દેશ થયેલો છે, તે બધા હ્ર પરિવારનાં છે અને શ્રી ઋષિમહાત્મા મૂળમંત્રમાં બિરાજતા હ્રાં હ્રીં હ્રૂં હ્રૌં હ્રૈં હ્રૌં હ્રઃ ઐ આઠ મંત્રીમીજ્ઞે પણ એજ પરિવારના છે. વળી તેના મધ્ય ભાગમાં બિરાજતો હ્રીં કાર પણ આ જ પરિવારનો છે.

મંત્રવિદોએ બધા વર્ણોમાં મંત્રશક્તિ માની છે, પણ તેમાંના હ્ર અને ર અક્ષરમાં સહુથી વિશેષ શક્તિ માની છે અને તેથી જ હ્ર પરિવારને ખૂબ મહત્ત્વ અપાયેલું છે. શ્રી સમતલદ્રાચાર્યે 'મંત્રવ્યાકરણ'માં હ્ર જીજ્ઞે જિનખીજ કહ્યું છે અને શ્રી સકલકીર્તિ લક્ષ્મણે તત્ત્વાર્થસારદીપકમાં તેનું વર્ણન ગણાધીશમંત્ર તરીકે નીચે પ્રમાણે કર્યું છે:

અથ મન્ત્રગણાધીગં, વિશ્વતત્ત્વૈકનાયકમ્ ।

આદિમધ્યાન્તસદ્ગેદૈઃ સ્વરવ્યંજનસમ્ભવમ્ ॥૪૦॥

ઝઘ્ઘાધૌરેપાનંયુક્તં નકલં ચિન્દુભૂષિતમ્ ।

एकाग्रमनसा ज्ञानिन मन्त्रराजमिमं स्मर ॥४१॥

હુવે અમે ગણાધીશ મંત્રનું વર્ણન કરીશું કે જે સર્વતત્ત્વોનો મુખ્ય નાયક છે, જે આદિ (અ), મધ્ય (ર) અને અંત (ર) એ રીતે બેદો વડે સ્વર અને વ્યંજનથી ઉત્પન્ન થાય છે, જે ઉપર અને નીચે દેશથી યુક્ત છે, જે કલાથી સજ્જિત છે, જે બિન્દુથી શોભે છે, તે મંત્રરાજનું હે જ્ઞાની ! તું એકાગ્ર મનથી સ્મરણ કર. ૪૦-૪૧.

દેવામુરનતં મિથ્યાદુર્વોધધ્વાન્તમાસ્કરમ્ ।

શુક્લં મૂર્ધસ્થચન્દ્રાંશુકલાપવ્યાપ્તદિઙ્મુખમ્ ॥૪૨॥

હેમાવ્જકર્ણિકાસીનં, નિર્મલં દિક્ષુ સ્વાઙ્ગણે ।

સંચરન્તં ચ ચન્દ્રામં, જિનેન્દ્રતુલ્યમૂર્જિતમ્ ॥૪૩॥

‘આ મંત્ર દેવો અને અમુર વડે નમસ્કાર કરાયેલો છે, મિથ્યા જ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરવામાં સૂર્ય સમાન છે, ઉજ્જવલ છે, પોતાના ઉપર રહેલા ચન્દ્ર (કલા)માથી નીકળતા કિરણોના સમૂહ વડે દિગંતોને વ્યાપ્ત કરે છે, સુવર્ણકમલની કર્ણિકામાં વિરાજમાન છે, નિર્મલ છે, દિશાઓ અને આકાશરૂપી આંગણમાં સંચરતા ચંદ્ર સમાન છે. વળી તે પરમ સામર્થ્યશાળી અને શ્રી જિનેન્દ્ર તુલ્ય છે.’ ૪૨-૪૩.’

ब्रह्मा कैश्चिद्धरिः कैश्चिद् बुद्धः कैश्चिन्महेश्वरः ।

शिवः सर्वैस्तथेशानो वर्णो ऽयं कीर्तितो महान् ॥૪૪॥

मन्त्रमूर्तिं किलादाय देवदेवो जिनः स्वयम् ।

सर्वज्ञः सर्वगः शान्तः साक्षादेव व्यवस्थितः ॥૪૫॥

‘આ મહાનવર્ણને-મંત્રાક્ષરને કેટલાક બ્રહ્મા, કેટલાક હરિ, કેટલાક બુદ્ધ, કેટલાક મહેશ્વર, કેટલાક શિવ તો કેટલાક ઇશાન કહે છે. એ સર્વ વડે વખણાયેલો છે. ખરેખર ! આ મંત્રનું રૂપ ધારણ કરીને સ્વયં દેવાધિદેવ, સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપી અને શાંત એવા શ્રી જિનેશ્વર દેવ જ બેઠેલા છે. આ મંત્ર તે હૈં છે.’

મંત્રસમૂહમાં હૈં બીજે કેટલું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે આ પરથી સમજી શકાશે. આ સંયોગોમા મંત્રવિચારદો હૈં કરતાં હૈં ને વધારે પસંદ કરે, એ દેખીતું છે અને તેમને તેમ કરવા માટે કેઈ લાખો ફેરફાર કરવો પડે એમ ન હતો. માત્ર હૈંની નીચે રેફ મૂકવાની જરૂર હતી અને તે એમણે મૂકી દીધી.

પરંતુ આ તો અહૈં મંત્રબીજમાના હૈંની વિધિ થઈ, પણ તેની આગળ અ રહેલો છે, તેનું શું ? જો હૈં ને સુખ્યતા આપવી હોય તો ત્યાંથી અ નો લોપ કરવો જોઈએ, એટલે તેમણે અ નો લોપ કર્યો, પણ તેનું સ્મરણ રહે તે માટે ત્યાં વ્યાકરણમાન્ય લોપસંજ્ઞાદર્શક અવગ્રહની સંજ્ઞા મૂકી. આ રીતે ત્યાં અહૈં અને હૈંનો મેળ સધાયો અને એક મહાશક્તિસંપન્ન મંત્રબીજની સ્થાપના થઈ

કેઈકે આને દુર્લભિની સંજ્ઞા કહી છે. પણ વિક્રમની બાંની સદી પહેલાના કેઈ જૈન ગ્રંથમા તેનો સ્વીકાર થયેલો નથી. જૈનો એમ માનતા હતા અને માને છે કે દુર્લભિની એક પ્રકારની અંતરંગતા છે અને તે તપ, જપ, ધ્યાન તથા સયમના અનુષ્ઠાન વડે જાગૃત થાય છે, એટલે તેમને એનો સ્વતંત્ર સ્વીકાર કરવાની જરૂર ન હતી. વળી દુર્લભિની શક્તિને દુર્લભાકાર માનવાનાં આવી છે અને તે સાગ્ર ત્રણ આટાવાળી હોય છે, બ્યારે આ તો તેનાથી તદ્દન ભિન્ન આકાર ધરાવે છે આ આકાર બને બાહ્ય સિ. ૯

અંકુશ જેવું સામીપ્ય ધરાવે છે, એટલે તેને અનિદનિયક-સૂચક મંત્રા માનવી હોય તો માની શકાય.

હ્રીં-બીજમા સામાન્ય રીતે કલા અને બિંદુ તો મૂળ્ય જ છે, પણ સિરિસિરિવાલકલામાં મનાય-વિન્દુ-ફલ એવો ઉલ્લેખ છે અને શ્રી ઋષિમંડલસ્તોત્રમા પણ નાદ-વિન્દુ-રેગ્યા-સમન્વિત્તમ્ એવો પાઠ આવે છે, એટલે આપણી પરંપરા નાદ, બિંદુ અને કલાની છે. આ ક્રમ મથુરાનુપૂર્વી છે, એટલે મત્રબીજ પર પ્રથમ બીજના ચંદ્રના આકારની કલા સ્થાપિત કરવાની છે, તેના પર બિન્દુ સ્થાપવાનું છે કે જેનો આકાર વર્તુલ છે અને તેના પર નાદ સ્થાપવાનો છે કે જેનો આકાર ત્રિકોણ છે.

ગાહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરી દઈએ કે બિન્દુ અને નાદ એ બુદ્ધી બુદ્ધી વસ્તુઓ હોવા છતાં જૈન પરંપરામાં છેલ્લા કેટલાક વખતથી તેને ભોગા માની લઈ માત્ર બિન્દુનો જ વ્યવહાર કરવામા આવે છે.

હવે હ્રીં બીજને પ્રથમ ઐકારનું વેદન અપાયું છે. ઐકાર એ જૈન દૃષ્ટિએ પંચપરમેષ્ઠીનું સ્વરૂપ છે, કારણ કે તેની રચના પંચપરમેષ્ઠીના પ્રથમ અક્ષરોથી થયેલી છે. તે માટે નીચેની ગાથા પ્રસિદ્ધ છે.

અરિહંતા અસરીરા, આચરિય ઉવજ્ઞાય મુણિણો ।

પંચક્ષરનિષ્ફળ્નો, ઔંકારો પંચપરમિટ્ઠી ॥

‘ઐકાર પંચપરમેષ્ઠી સ્વરૂપ છે, કારણ કે તે અરિ-

હંત, અશરીરી (નિહ), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ (સાધુ)ના પ્રથમ અક્ષરથી નિષ્પન્ન થયેલો છે.’

આ વસ્તુ ઘોરા સ્પષ્ટીકરણથી સમજાશે. અરિહંતનો પ્રથમ અક્ષર અ છે અને અશરીરીનો (નિહનો) પ્રથમ અક્ષર પણ અ છે. આ બંનેની સંધિ કરીએ તો અ+અ=આ થાય છે. તેમા આચાર્યનો પ્રથમાક્ષર આ ઉમેરતા તે આ+અ= આ અ રહે છે તેમા ઉપાધ્યાયનો પ્રથમ અક્ષર ડ ઉમેરીએ તો આ+ડ=ઓ થાય છે અને તેમા મુનિ (સાધુ) નો મ ઉમેરીએ તો ‘ઓમ્’ એવો શબ્દ બને છે.

આ હ્રંકાર મંત્ર તેજસ, ભક્તિ, વિનય, પ્રણવ, પ્રહ્ન, પ્રદીપ, કમલ, અગ્નિ, ધ્રુવ આદિ અનેક સનાઓથી પ્રમિદ્ધ છે અને યોગીઓ તથા મંત્રવિશારદો બંને તેનો આશ્રય લે છે. હ્રંકારના અર્થ અંગે ઘણું વિવેચન થયેલું છે, ઘણી ટીકાઓ લખાયેલી છે અને લગભગ બધા ધર્મોએ તેનો એક યા બીજા રૂપે સ્વીકાર કરેલો છે અને મંત્રચિંતામણિ ગ્રંથનો બાર પ્રકરણવાળો પ્રથમ ખંડ તેના અંગે જ લખ્યો છે, તે નિજામુઓએ જોઈ લેવો.

હ્રંકારને હ્રીંકારનું ચેષ્ટન ગણાયું છે. હ્રીંકાર એ જન દૃષ્ટિએ સક્રિયબીજ છે તે અંગે હ્રીંકારવિદ્યાસ્તવનમા યતું છે કે—

નવર્ણપાન્વં ત્વમધ્યગિદ્ધ-

મર્ધાવરં માન્ગરૂપમાનન્ ।

સ્વણેન્દુચિન્દુસ્ફુટનાદગોમં,

ત્વાં શક્તિવીજં પ્રમનાઃ પ્રર્ણોમિ ॥

‘જેની પાર્શ્વમાં સ વર્ણુ છે (એવો હ), જે હ અને ય ના મધ્યમાં નિષ્ક્રિત છે (એવો ર). જેની વચ્ચે ‘કં સ્વ’ છે, જેની ક્રાંતિ દેહીયમાન સૂર્યના જેવી છે અને અર્ધચંદ્ર (કલા), ગિદ્ય અને સ્પષ્ટ નાદથી શોભી રહેલ છે, એવા કે શક્તિખીજ’ હું તને પ્રોદ્ધસિત મનથી (ભાવપૂર્વક) સ્તવું છું’

હ્રીંકારને માયાખીજ, ત્રેલોકયાત્રર કે શક્તિપ્રભુ પશુ કહેવામા આવે છે અને તેમા પંચપરમેષ્ઠી, ચોવીશ જિનો તથા શ્રી પાર્શ્વનાથ અને પદ્માવતીની સ્થાપના માત્ર વામાં આવે છે. તે અંગે અમે શ્રી ન્દપિમંડલ-આરાધનામાં, હ્રીંકારકલ્પતરુમાં અને સંત્રચિંતામણિ ના ખીજ ખંડમાં વિસ્તૃત વિવેચન કરેલું છે, તે જિજ્ઞાસુઓને જોઈ જવાની ભલામણ છે.

હ્રીંકારના હ્રીંમાં જે રેખા રહેલી છે, તેને લંબાવવામાં આવી છે. સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ જોવાથી એ માત્રુમ પડશે. તે ડાબી બાજુ આગળ વધી બે કુડલાકાર આકૃતિ ધારણ કરે છે. આ આકૃતિને માત્રિક પરિભાષામા ‘અનાહુત’ કહેવામાં આવે છે.

આ રીતે મધ્યમાં હ્રીં ખીજ, તેના ઉપર ઐકારનું વેષ્ટન, તેના પર હ્રીંકારનું વેષ્ટન અને તે બધા પર અનાહુતની છાયા રાખવાથી એક અદ્ભુત માત્રિક સંકેત ઉભો થાય છે. જેમ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રોવ્ય એક પ્રકારની

ત્રિપુટી છે, અથવા મન, વચન અને ક્રિયા એક પ્રકારની ત્રિપુટી છે, અથવા લૌકિક શાસ્ત્રમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશની એક પ્રકારની ત્રિપુટી છે, તેમ આ અતિ સામર્થ્યવાળા મંત્રગ્રંથની ત્રિપુટી છે. તેનું સાથે ધ્યાન ધરવાથી અદ્ભુત પરિણામ આવે છે અને તેથી જ ‘ૐ હ્રીં અર્ધં નમઃ’ એ મંત્રની યોજના થયેલી છે. જેને જઈ બીજાનો જપ કરવો હોય, તેણે આ મંત્રનો જપ કરવો જોઈએ.

આ મંત્રત્રિપુટી પર અનાહતની છાયા છે, એનો અર્થ એ છે કે અક્ષરશક્તિના મૂળમાં જે અનક્ષરશક્તિ રહેલી છે, તેને પણ આપણે આરાધવાની છે. ગ્રોહા સ્પર્શકરણથી પાંચ મિત્રોને આ વસ્તુ ધરાણર સમન્વશે.

આપણે ત્યાં વાણીના ચાર સ્વરૂપો મનાયેલા છે: (૧) પરા, (૨) પદ્યતી, (૩) મધ્યમા અને (૪) વંચરી. તેમાં નાલિની નીચેના બાતમા વાણીને ઉત્પન્ન કરનારી શક્તિ રહેલી છે. તેને પરા કહેવામાં આવે છે આ વાણીને કોઈ સ્વરૂપ હોતુ નથી, એટલે તેને અનક્ષરશક્તિ મનાવવાની છે આ શક્તિ હજી કોઈ માથે આધાત પામેલી નથી આત પચેલી નથી, તેથી તેનો વ્યવહાર અનાહત તરીકે થાય છે.

અક્ષરશક્તિ ત્યારે વાણીનું સ્વરૂપ ધારણ કરવા પ્રયત્ન કરી શકે છે અને તે વાયુરૂપે નાલિનિપ્રદેશમાં આવે છે. ત્યારે પદ્યતીનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે આગળ વધી ત્યારે હૃદયપ્રદેશ સુધી પહોંચે છે, ત્યારે મધ્યમા નામે ઓગળાય છે અને ત્યારે પણ આગળ વધી કૃત્તિપ્રદેશમાં પહોંચે છે.

ત્યારે વૈષ્ણવી નામથી જોળણાય છે. આ ચોથા પ્રકારથી વાણી ધરાધર વ્યક્ત થાય છે.

આપણા મંત્રાદરો આ વાણીને આધીન છે, એટલે આપણે આ વાણીનું માન કરવા તેને વાગ્દેવતા કહીએ છીએ. સરસ્વતીનું સ્વરૂપ તેમથી જ ત્રિકાગ પામેલું છે. તાત્પર્ય કે અક્ષરમયી મત્રમાધનામાંથી આપણે અનક્ષરમયી મત્ર સાધના પ્રત્યે જઈએ એ અનાદુતની ઉપાસના છે. તેના લીધે વાણી પર અદિતીય પ્રભુ-વ આવી જાય છે.

ચોગીઓ ધ્યાનાવસ્થામાં પરા વાણીનો અનુભવ કરી શકે છે. અહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરી દઈએ કે તેઓ ધ્યાનાવસ્થામાં એક પ્રકારનો નાદ સાંભળે છે, તેને અનાદુતનાદ કહેવામાં આવે છે, પણ તે અહીં પ્રસ્તુત નથી.

श्रीग विद्यादेवीञ्ज्

કેવલાક્રમે એમ સાબિત થી જાતે સ્વયં લખવાની
 ચાહી જતી રહી? એ તો નાના હાથાઓને લીખવાની
 વસ્તુ છે પણ વાસ્તવમાં એકું નથી જાતે સ્વયં એ
 માળ વિદ્યારેવીઓના મનથીજ છે ની હેમચંદ્રાચાર્યે કાળદ-
 આકાશ્વંદ્યપ્રાદુરભ કહ્યું છે કે 'તત્ત્વજ્ઞાનસિદ્ધિ મેલમર્મ-
 રસદેવે દેવતા સેતિ-વક્ત્રા લેખા સ્વિધીચન્તે - તે જ રીતે
 મહાદેવના મહામુદિ કે જાતે સ્વયં લેખિતી ચાહી જાતે

સુવર્ણસમાન પીળો છે, તેનું વાહન ગજરાજ છે અને તેનો મંત્ર ‘ ઐં વાં વજ્રાક્ષુઝ્યૈ ઈં નમઃ ’ છે

(૫) શ્રી અપ્રતિચક્રા. જેના ચક્રની ખરાબરી કોઈ કરી શકે નહિ, તે અપ્રતિચક્રા. આ દેવીને ચાર હાથ છે અને તે ચારેયમાં ચક્ર છે તેનું વાહન ગરુડ છે અને તેનો મંત્ર ‘ ઐં શા અપ્રતિચક્રાયૈ હ નમઃ ’ છે. સ્તુ. ચ. તથા આ. દિ. ના અભિપ્રાયથી આ દેવીનો વર્ણ કનક સમાન પીળો છે.

(૬) શ્રી પુરુષદત્તા. જે પુરુષને વરદાન આપનારી છે, તે પુરુષદત્તા. તેને ચાર હાથ છે તેમાં જમણા બે હાથ વરદમુદ્રા અને ખડ્ગવાળા છે. જ્યારે ડાબા બે હાથ ખીજોરા અને ઢાલથી યુક્ત છે, તેનો વર્ણ સુવર્ણ જેવો છે, તેનું વાહન ભેંસ છે અને તેનો મંત્ર ‘ ઐં પાં પુરુષદત્તાયૈ ઈં નમઃ ’ છે.

(૭) શ્રી કાલી. જે દુશ્મનો પ્રત્યે કાલ જેવી છે, તે કાલી. આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેમાં જમણા બે હાથ જપમાલા અને ગદાથી યુક્ત છે તથા ડાબા બે હાથ વજ્ર અને વરદમુદ્રાથી વિભૂષિત છે. તેનો વર્ણ શ્યામ છે, તેનું વાહન અશ્વ છે અને તેનો મંત્ર ‘ ઐં સા કાલ્યૈ કં નમઃ ’ છે.

(૮) શ્રી મહાકાલી જે વૈરીવર્ગ પ્રત્યે મહાકાલ જેવી છે, તે મહાકાલી. આ દેવીને ચાર હાથ છે તેમાં જમણા બે હાથ અક્ષસત્ર (માલા) અને વજ્રથી શોભે છે અને ડાબા

જે હાથ અલયમુદ્રા અને ઘંટાથી શોભે છે. તેનો વર્ણ તમાલ જેવો અતિ શ્યામ છે, તેનું વાહન પુરુષ છે, એટલે કે તે અતેલા પુરુષ પર પગ રાખીને જોઠેલી છે અને તેના મંત્ર 'ૐ હા મહાવાલ્યૈઃ કૃત્ત નમ' છે. સ્તુ. ચ તથા આદિના અભિપ્રાયથી તેના એક હાથમાં જપમાલા, બીજા હાથમાં ફલ. ત્રીજા હાથમાં ઘટ અને ચોથા હાથમાં વજ્ર છે.

અહીં કાલી અને મહાકાલી એવાં નામો આવે છે, તે પરથી કેટલાક એમ માને છે કે આપણામાં કાલી અને મહાકાલીની ઉપાસના છે, પરંતુ લૌકિકમતમાં કાલી અને મહાકાલીનું જે સ્વરૂપ મનાયું છે, તે ઘણું સૈદ્ધ છે, ઘણું હિંસક છે. તેમને બકરા વગેરે પ્રાણીઓનો ખતિ આપતો હોય છે, જે આપણી હિંસક ભાવનાથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. અહીં જે કાલી અને મહાકાલીનો ઉદ્દેશ આવે છે, તે તે પ્રજાની વિદ્યાઓની અવિષ્કારી છે, પણ તેનું સ્વરૂપ હિંસક નથી. ભગવાન નામોધી ઘણી વાર ભવાઈ ધારે, તેથી અહીં કાલી સ્વપ્રકાશ પ્રજાનું હૃદય માન્ય છે.

(૬) શ્રી સૌરી. તેને દેવળગી મિત્ર - સૌરી તે સૌરી અપ્પા જે સૌરીનું છે. તે સૌરી. આ દેવી સ્વપ્રકાશ છે. તેની જગતી બે હાથો. બન્નેમાં અને સુધાની શોભે છે અને સૌરી છે. હૃદયમાં જપમાલા અને કમલની સ્વરૂપ છે. તેનો વર્ણ સફેદ રંગનો છે તેનું

વાહન ઘો છે અને તેનો મંત્ર ‘ૐ યૂં ગૌર્યૈં લં નમઃ’ છે. આ દિ. ના અભિપ્રાયથી આ દેવીનો વર્ણુ જ્વેત છે.

(૧૦) શ્રી ગાન્ધારી. જેનાથી ગંધ ઉત્પન્ન થાય, તે ગાન્ધારી, અથવા જે ગાન્ધાર દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી છે, તે ગાંધારી. તે ચાર ભુજવાળી છે. તેમાં જમણા બે હાથ વરદમુદ્રા અને મુશલવાલા છે તથા ડાળા બે હાથ અભયમુદ્રા અને વજ્રથી વિભૂષિત છે. તેનો વર્ણુ નીલ છે, તેનું વાહન કમલ છે અને તેનો મંત્ર ‘ૐ હં ગાન્ધાર્યૈં લં નમઃ’ છે.

(૧૧) શ્રી સર્વાસ્ત્રમહાજવાલા. જેના સર્વ અસ્ત્રોમાંથી મોટી જવાલાઓ નીકળે છે, તે સર્વાસ્ત્ર મહાજવાલા. આ દેવીને બે હાથ છે અને તેમાં ઘણાં શસ્ત્રો રહેલા છે, તેમાંથી જવાલાઓ નીકળે છે. તેનો વર્ણુ ધવલ છે, તેનું વાહન વરાહ છે અને તેનો મંત્ર ‘ૐ હં સર્વાસ્ત્ર-મહાજ્વાલાર્યૈં હં નમઃ’ છે. આ દેવીને કેટલાક જવાલા, કેટલાક મહાજવાલા, તેા કેટલાક જવાલામાલિની પણ કહે છે. સ્તુ. ચ. મા આ દેવીનું વર્ણુન કરેલું નથી.

(૧૨) શ્રી માનવી. જે મનુષ્યની માતા તુલ્ય તે માનવી. આ દેવી ચાર ભુજવાળી છે. તેમાં જમણી બે ભુજાઓ જપમાલા અને વૃક્ષની ડાળીથી અલંકૃત છે. તેનો વર્ણુ શ્યામ છે, તેનું વાહન કમલ છે અને તેનો મંત્ર ‘ૐ હૂં માનવ્યૈં હં નમઃ.’ છે

(૧૩) શ્રી વૈરોટ્યા. અન્યોન્ય વૈરની શાંતિ માટે

જેનું આગમન થાય છે, તે વૈરોટ્યા. (પૂજન વિધિમાં વૈરોટ્યા છપાયું છે.) આ દેવી ચાર ભુજવાળી છે તેમાં જમણી બે ભુજઓ ખડ્ગ અને સર્પથી યુક્ત છે અને ડાબી બે ભુજઓ ઢાલ તથા સર્પને ધારણ કરનાર છે. તેનો વર્ણ કથામ છે, તેનું વાહન અજગર છે અને તેનો મંત્ર 'ૐ જ વૈરોટ્યાયે ઓ નમ.' છે.

(૧૪) શ્રી અઞ્જુપ્તા. જેને પાપનો સ્પર્શ નથી, તે અઞ્જુપ્તા તે ચાર ભુજવાળી છે. તેમાં જમણી બે ભુજઓમાં ખડ્ગ અને બાણ છે, જ્યારે ડાબી બે ભુજઓમાં ખેટક (ઢાલ) અને ધનુષ્ય છે. તેનો વર્ણ વીજળી જેવો છે. તેનું વાહન અશ્વ છે અને તેનો મંત્ર 'ૐ પૂ અઞ્જુપ્તાયે ઓ નમ' છે.

(૧૫) શ્રી માનસી. જે ધ્યાન ધરનારના મનને સાન્નિધ્ય કરે, તે માનસી. તે ચાર ભુજવાળી છે. તેના જમણી બે ભુજઓ વરદમુદ્રા અને વજ્રથી યુક્ત છે, અને ડાબા હાથ જપમાલા તથા વજ્રથી વિભૂષિત છે. તેનો વર્ણ ધવલ છે, તેનું વાહન હસ છે અને તેનો મંત્ર 'ૐ નં માનસ્યે અ નમ' છે.

(૧૬) શ્રી મહામાનસી. જે ધ્યાનાદિ મનુષ્યને વિગ્રેષ સાન્નિધ્ય કરે, તે મહામાનસી તેને ચાર ભુજઓ છે. તેના જમણી બે ભુજઓ વરદમુદ્રા અને ખડ્ગથી યુક્ત છે, જ્યારે ડાબી બે ભુજઓમાં કુંહિકા અને ઢાલ ધારણ કરાયેલ

નૈર્ઋત્ય કોણુના દલમાં 'ૐ હ્રીં જ્ઞાનાય સ્વાહા' ને મંત્ર વડે જ્ઞાનની.

વાયવ્ય કોણુના દલમાં 'ૐ હ્રીં ચારિત્રાય સ્વાહા' ને મંત્ર વડે ચારિત્રની.

અને ઇશાન કોણુના દલમાં 'ૐ હ્રીં તપસે સ્વાહા' એ મંત્ર વડે તપની.

તાત્પર્ય કે મધ્યગ્રીહ સમેત પ્રથમ વલયમા નવપદની સ્થાપના થાય છે, જે અત્યંત મહત્વની છે. તેનો પાડકોને વિગત વાર ગયાલ આપવા માટે પ્રથમ 'નવપદની અદ્ભુત રચના' નામનું પ્રકરણ લખ્યું છે, પછી 'પ્રથમ પાત્ર પદોનું સ્વરૂપ,' પછી 'બીજા ચાર પદોનું સ્વરૂપ,' અને ત્યાર પછી 'નવપદ-આરાધનવિધિ' નામનું પ્રકરણ લખી આ વિષયને પૂરો કર્યો છે, તે પાડક મિત્રોએ ધ્યાનથી વાંચવાની જરૂર છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમા 'નવપદની અદ્ભુત રચના' પર પ્રકાશ પાડ્યો છે.

નવપદની રચના ખરેખર અદ્ભુત છે. જે નવના અંકને પૂર્ણતાસૂચક અને રહસ્યમય માનીએ તો નવપદો પૂર્ણ પણ છે અને રહસ્યમય પણ છે. આ પદોને પૂર્ણ કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાના કોઈ પણ પદનું યથાર્થ આલંબન લેવામા આવે તો એ સંસારસાગરનો પાર પમાડે છે અને રહસ્યમય કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં ધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, યોગશાસ્ત્ર અને મંત્રશાસ્ત્રનું રહસ્ય અંતર્ગત થયેલું છે.

‘નવપદમા ધર્મશાસ્ત્રતું રહસ્ય શી રીતે અંતર્ગત થયેલું છે?’ એ વસ્તુ પ્રથમ સમજી લઈએ. જૈન ધર્મનું મંડાણ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તારક તત્ત્વો પર થયેલું છે. તેમાં દેવને પ્રથમ મૂકવાનું કારણ એ છે કે તેઓ પોતાના જીવનની પરમ શુદ્ધિ કર્યા પછી સત્ય ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે અને તેનો પ્રવાહ ચાલુ રહે તે માટે ધર્મસંઘની-ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની સ્થાપના કરે છે. તે રીતે તેમનો ઉપકાર સદુચી મોટો હોય છે, એટલે તેમની ગણના પહેલી થાય છે.

દેવ પછીનું સ્થાન ગુરુને આપવાનું કારણ એ છે કે ધર્મસંઘની ધુરા વહેવાનું કાર્ય તેઓ કરે છે. તેમના પ્રયત્ન-પ્રયાસથી જ દેવ દહેલો ધર્મ લોકોના હૃદય સુધી પહોંચે છે અને ધર્મની પરપરા જળવાઈ રહે છે.

ધર્મનું આલંબન લીધા વિના કોઈ સસારસાગર તરી શકતું નથી, એટલે ત્રીજા તારક તત્ત્વ તરીકે તેને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

આમાથી એક પણ તત્ત્વ ઓછું હોય તો કામ ચાહે નહિ. દેવ ન હોય તો ધર્મનું પ્રવર્તન થાય શી રીતે? ગુરુ ન હોય તો એ ધર્મ આપણા સુધી પહોંચે શી રીતે? અને ધર્મ આપણા સુધી પહોંચ્યો હોય પણ તેનું આલંબન ન લઈએ તો સસારસાગર તરાય શી રીતે? એટલે જ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તારક તત્ત્વોના સદુક્તપદે ચિ. ૧૦

શ્રદ્ધાન્વિત થવાનું છે. એવી શ્રદ્ધાવાળો જીવ આખરે મુક્તિ પામે છે. જેને દેવ પર શ્રદ્ધા નથી, ગુરુ પર શ્રદ્ધા નથી કે ધર્મ પર શ્રદ્ધા નથી, તે જૈન દૃષ્ટિએ નાસ્તિક છે. તેનો ભવનિસ્તાર થવો અસંભવિત છે.

દેવની નિશાએ ગુરુ છે અને ગુરુની નિશાએ ધર્મ છે, એટલે અહીં દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો જે ક્રમ આપ્યો છે, તે સુવિહિત છે પહેલા ગુરુ અને પછી દેવ, એવી માન્યતા કેટલાકમાં પ્રચલિત થઈ છે, પણ દેવ તો ગુરુના ચે ગુરુ છે એ કેમ ભૂલી જવાય છે? વળી દેવ તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હોય છે, જ્યારે ગુરુ તો મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનથી આગળ વધેલા નથી, એટલે તે બેની સરખામણી જ શી રીતે થઈ શકે? છતાં સરખામણી કરીએ તો સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી પરમાત્માને જ પ્રથમ સ્થાન આપવું ઘટે. નમસ્કાર મહામંત્ર જે જિનશાસનનો સાર અને ચૌદ પૂર્વોનો સમુદ્ધાર મનાયેલો છે, તેમાં પ્રથમની જો વદના દેવને અને પછીની ત્રણ વદના ગુરુને કરવામાં આવે છે, એ શું બતાવે છે? પ્રથમ દેવ અને પછી ગુરુ એ આપણી અતિ પ્રાચીન શાસત્રી આત્મી આવતી માન્ય પરંપરા છે અને તેનું પાલન કરવામાં જ આપણું હિત રહેલું છે.

કેટલાક દેવને તો ખરાબર માને છે, પણ ગુરુનો અંદેહ ઉડાડી દે છે, એટલે કે તેમને મહુત્ત્વ આપતા નથી કે તેમનું શરણુ સ્વીકારતા નથી તેઓ કહે છે કે ‘અમારે જે જોઈએ છે, તે દેવની ભક્તિથી મળી રહેશે, પછી માથે

દેવ એટલે ઉપાસ્ય દેવ. તેમના બે પ્રકારો છે - અરિહંત અને સિદ્ધ. તેમાં અરિહંત એ સાધાર (શરીરી) પરમાત્મા છે અને સિદ્ધ એ નિરાધાર (શરીરરહિત) પરમાત્મા છે.

શુરુ એટલે ત્યાગી વર્ગ. તેના ત્રણ પ્રકારો છે : આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. તેમા આચાર્ય ગચ્છનું નેતૃત્વ કરે છે, સાધુઓને તેમના સાધનામાર્ગમા સ્થિર કરે છે, લોકોને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે અને શાસનની સુરક્ષા કરે છે. ઉપાધ્યાય સાધુવર્ગને સૂત્ર-સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન આપે છે, ક્રિયાઓનું સાચું સ્વરૂપ દર્શાવે છે અને ગચ્છના સાધુઓનું પાલન-પોષણ કરવાની ફરજ બજાવે છે. સાધુઓ ત્યાગ-વૈરાગ્યથી વિભૂષિત થઈને નિર્વાણ યોગની સાધના કરે છે. આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયો સાધુબવસ્થામા હોય છે, એટલે તેઓ સાધુઓનો ધર્મ તો પાળે જ છે, ઉપરાત ઉપર જણાવ્યાં તે તે કાર્યો કરી પોતાનું પદ સાર્થક કરે છે.

ધર્મ એટલે મોક્ષનો માર્ગ. તેના ચાર પ્રકારો માનવામાં આવ્યા છે : દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ. દર્શન એટલે તત્ત્વની રુચિ, જ્ઞાન એટલે તત્ત્વનો યોધ, ચારિત્ર એટલે તત્ત્વનું જીવનમાં પરિણમન અને તપ એટલે ઈચ્છાઓનો નિરોધ. મોક્ષના અનેક માર્ગો છે, પણ આ માર્ગ અનેક મહાપુરુષો વડે અનુસરાયેલો હોઈ વધારે પ્રશસ્ત ગણાયેલો છે અને તેથી જ આહી તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ રીતે દેવ, શુરુ અને ધર્મથી નવપદોનો વિસ્તાર થયેલો છે, જે નીચેની તાલિકાથી સ્પષ્ટ સમજાશે :

પદનું નામ	તારકેતત્ત્વ
(૧) અરિકુંત	દેવ
(૨) સિદ્ધ	"
(૩) આગ્રાર્થ	શુરુ
(૪) ઉપાધ્યાય	"
(૫) સાધુ	"
(૬) દર્શન	ધર્મ
(૭) જ્ઞાન	"
(૮) ચારિત્ર	"
(૯) તપ	"

આ રીતે જૈન ધર્મનું મૂળમૂલ રહસ્ય નવપદમાં અતર્ગત થયેલું છે.

હવે ‘નવપદમાં અધ્યાત્મશાસ્ત્રનું રહસ્ય અતર્ગત શી રીતે?’ એ પણ સમજી લઈએ અધ્યાત્મ-શાસ્ત્રનું મંગણું નીચેના છ મિઢાતો પર થયેલું છે

- (૧) આત્મા છે
- (૨) તે નિત્ય છે
- (૩) તે ગુણાગુણ કર્મનો કર્તા છે.
- (૪) તે કર્મફલનો લેખતા છે.
- (૫) તે સર્વ કર્મ તોડવાનો સમર્થ છે
- (૬) અને સર્વ કર્મ તોડવાનો ઉપાય સુધર્મ છે.

આ ૬ મિઢાતોનો સ્વીકાર કરવાથી જૈનધર્મ આત્મ-વાતી, અત્મતત્ત્વવાતી કે મોહવાતી નહોતો હોવાય છે એક જ નિરતો-

(૪) તેમના આહાર અને નિહાર (મસત્યાગ) ની ક્રિયા ચર્મચક્ષુઓ વડે જોઈ શકાતી નથી, એટલે કે આપણા જેવા સામાન્ય મનુષ્યો તેને જોઈ શકતા નથી.

અતિશય એ અરિહંતની મોટામાં મોટી ઓળખાણ છે, એટલે તેમના વિશેષ અતિશયો પણ જાણી લઈએ. તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા નીચેના અગિયાર અતિશયો પ્રકટ થાય છે:-

(૧) યોજનપ્રમાણ ક્ષેત્રવાળી ભૂમિમા મનુષ્ય, દેવતા અને તિર્યંચોની કોડાકોડ સંખ્યામા અર્વાસ્થિત હોવાં.

(૨) તેમની વાણી મનુષ્ય, તિર્યંચ અને દેવતાઓને પોતપોતાની ભાષામા પરિણામવી તથા એક યોજનપર્યાંત ઘરાબર સંભળાવી.

(૩) મસ્તકના પાછલા ભાગમાં સૂર્યના બિંબની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરનારું એવું મનોહર ભામંડલ હોયું.

(૪-૧૧) ખસો ગાઉથી અધિક એટલે સવાસો યોજન પર્યાંત રોગ-જ્વરાદિ^૪, પરસ્પર વૈરવિરોધ^૫, ઇતિ-ધાન્યા-દિને ઉપદ્રવ કરનાર પુષ્કલ ઊદર વગેરેની ઉત્પત્તિ,^૬ મરફી,^૭ અતિવૃષ્ટિ,^૮ અનાવૃષ્ટિ,^૯ દુર્ભિક્ષ,^{૧૦} તથા સ્વરાષ્ટ્ર અને પરરાષ્ટ્રના ભયનો અભાવ.^{૧૧}

તેમની ભક્તિનિમિત્તે દેવો દ્વારા ખીજા ઓગણીશ અતિશયો નીચે પ્રમાણે પ્રકટ થાય છે:-

(૧-૬) આકાશમાં ધર્મચક્ર,^૧ શ્વેત સુંદર ચામરો,^૨ પાદપીઠ સહિત સ્વચ્છ સ્ફટિકમય સિંહાસન,^૩ ત્રણધ્વજ,^૪ રત્નમય ધ્વજ,^૫ તથા પાદપાસ માટે નવ સુવર્ણ કમલોનું સાથે ચાલવું,^૬ આ બધી સામગ્રી શ્રી અરિહંત દેવ વિહાર કરતા હોય, ત્યારે આકાશમાં સાથે ચાલે છે.

(૭-૧૪) સમવચરણમાં રત્ન, સુવર્ણ અને રૂપાના ત્રણ મનોહર વપ્ર એટલે કિલ્લાઓની ગચ્છના ધવી,^૭ આર વિશાલો ચાર સુખો દેખાવા,^૮ અશોકવૃક્ષની રચના ધવી,^૯ રસ્તામાં કાટાઓનું અધોસુખ ધવુ,^{૧૦} વૃક્ષોની રાણોનું નમ્બુ,^{૧૧} આકાશમાં હુહુલિનના ઊંચેથી મ્વનિ થવો,^{૧૨} સુખાર અનુકૂલ વાયુ વહેવો^{૧૩} અને પક્ષીઓની પ્રદક્ષિણ મૂર્તિ ગતિ ધવી^{૧૪}

(૧૫-૨૯) સુગંધી જલની વૃષ્ટિ ધવી,^{૧૫} પચ વર્ણ-વાળા પુષ્પોનું આકાશમાંથી ખગ્વુ.^{૧૬} કેસા ફાટીમૂંઢ અને લાલ પગના નખની વૃદ્ધિ ન ધવી^{૧૭} લવનપતિ ચાદિ ચાર નિકાયના દેવોનું જયન્તથી એક દોહની સંખ્યામાં મનીષ રહેવું,^{૧૮} તથા ગતુઓ અને દંત્રિચાર્યો એટલે રાત્રી, રમ, ગપ, રૂપ અને શાંદની અનુકૂલતા રહેવી^{૧૯}

આ રીતે ચાર, અગિયાર અને એગણીય અનિવાર્ય મળી કુલ એઠીય અનિવાર્ય થાય છે.

આ એઠીય અનિવાર્યોની નીચેના ચાર અનિવાર્યોની ગણના અષ્ટમદ્યનિહાર્ય તરફે થાય છે (૬) અષ્ટ-
 નિ ૧૬

વૃક્ષની રચના જે અસિદ્ધાંતના શરીરથી બાર ગણું ગિંચું
 હોય છે. (૨) પાંચ વર્ણવાળા પુષ્પોનું આકાશમાંથી
 બરવું. (૩) દિવ્યન્વનિ એટલે શ્રી અસિદ્ધ ત દેવની વાણીમાં
 દેવતાઓ વડે વીણા-વાંમળી વગેરે દ્વારા માલકોશ વગેરે
 રાગને સ્તર પૂરાવે. (આ અતિશયની હપરના અતિશયોમાં
 ગણના નથી, પણ તેનો સમાવેશ વાણીના ગુણોમાં કરી
 શકાય છે.) (૪) ચેત ગુદર આમરો. (૫) પાદપીઠ અક્ષિત
 સ્વરૂપ સ્ફટિકમય સિંહાસન. (૬) સૂર્યના બિંબનું પણ
 નિરસ્કાર કરનારું એવું તેજસ્વી ભામડલ. (૭) હુહુલી અને
 (૮) ત્રણ છત્ર

આ આઠ અતિશયોને મહાપ્રાતિહાર્ય કહેવાનું કારણ
 એ છે કે તે પ્રતિહારીની જેમ અવિરતપણે સાથે જ રહે છે.

ઘણાં વર્ષો પહેલાં અમે બેગલોરનો પ્રવાસ કર્યો,
 ત્યારે દિગ્ગજર પડિત ચેલપ્પા શાસ્ત્રી જોડે મુલાકાત હતા
 ભુવલય નામના અથની વાત નીકળી હતી અને તેમાં
 અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યનું સુંદર વર્ણન આવે છે, જેમ જેમણે
 જણાવ્યું હતું તથા તેને લગતો મૂળ ભાગ અમને અર્ધ
 સાથે કહી સંભળાવ્યો હતો. વિશેષમાં તેમણે જણાવ્યું હતું
 કે આ દરેક પ્રાતિહાર્યમાં ગુપ્ત વિદ્યાઓ રહેલી છે. જેમ કે
 અશોકવૃક્ષમાં પુષ્પ-આયુર્વેદ, આસનમાં ગણિતવિદ્યા વગેરે.
 પરંતુ તે સંબંધમાં વધારે સ્પષ્ટીકરણ થઈ શક્યું ન હતું
 તે પછી અમે આપણા અનેક અથો તપાસ્યા, પણ તેમ

અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યના મુદર વર્ણન સિવાય વિશાદિ સંબંધમાં કંઈ જોવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ વિઠાનો તથા અશોધકોએ આ બાળતમાં ઊડા ઉતરવા જેવું છે, એમ અમને લાગે છે.

આ અનિશયોનો આર અનિશયોમા મધ્યે થયેલો છે, તે આ પ્રમાણે .

(૧) અપાયાપગમનાનિશય—અર્થ અપાયોનો અપગમ થવો. અપાય એટલે ધનિ-ભીતિ અને અપગમ એટલે નાશ. નાત્પર્ય કે શ્રી અરિહ ત દેવના જ્યા પગલા થાય, ત્યા પોજનો મુખી કોઈ પ્રકારનો મોગનાળો ફેલાય નહિ, કોઈ પ્રકારનો ઉપદ્રવ થાય નહિ કે કોઈ મહાભયનું ધાન્ય ઉત્પન્ન થાય નહિ. અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો તેઓ જ્યા જાય ત્યા મગદમાદા જ પ્રવર્તે. આમાન્ય પુણ્યશાહીના પગલાનું પણ મુદર પરિણામ આવે છે, તેા આવા પોજનિદ મહાપુરુષના પગલાનું પરિણામ આવું અદ્ભુત આવું, એનાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

(૨) જ્ઞાનાનિશય—તેઓ કેવજ્ઞાની હોય છે. એટલે જ્ઞાન, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાલના વર્ષધારીના વર્ષભાવો યથાર્થપણે બતાવી શકે તે પોજનના પદ છે કે તત્ત્વ જ્ઞાન પ્રણા-જેઓ પોજનપદના પગ મારવા વર્ધે છે, તેની પ્રત્યક્ષરૂપ થઈ જાય છે. એટલે તેમનું જ્ઞાન આત્મ જ હોય છે તેમજ અન્યને મારવા નથી અર્થિતે. તેા અર્થુ જે સિદ્ધિ હેતી હોય છે,

એટલે તેમનું જ્ઞાન પૂર્ણ હોય, સત્યના પ્રકાશથી ઉજ્જવલ હોય, એ સ્વાભાવિક છે.

(૩) પૂજાતિશય—જગતના તમામ લોકો વડે પૂજાવું. આહીં જગતથી સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલ એ ત્રણેય લોક સમજવા. તાત્પર્ય કે અરિહંતનો અતિશય એવો હોય છે કે તેમને નરપતિ એટલે રાજાઓ, મુરપતિ એટલે સ્વર્ગના ઇન્દ્રો અને અમુરપતિ એટલે ભવનપતિ દેવોના ઇન્દ્રો પણ વંદે છે, પૂજે છે અને તેમના પ્રત્યે અત્યંત માનની લાગણી રાખે છે. તેમણે પોતાની સાધનામા વિશ્વમંત્રીની ભાવના ઉત્કૃષ્ટપણે કેળવેલી હોય છે, તેથી જ તેમના પ્રત્યે જગતના બધા લોકોનું આકર્ષણ થાય છે અને તેમને વંદવા-પૂજવાની ભાવના જાગે છે.

(૪) વચનાતિશય—તેમની વાણી અત્યંત મધુર હોય છે, સહુને સમજાય તેવી હોય છે અને સહુના હૃદયને સ્પર્શનારી હોય છે. તેથી જ તેમની ધર્મદેશના સફળ બને છે અને લાગેા સ્ત્રીપુરુષો તેમના અનુયાયીઓ બની પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધે છે.

આ ચાર અતિશયોને મૂલ્ય અતિશય કહેવામાં આવે છે, તેમા અષ્ટમહાપ્રાતિકુર્ય ઉમેરી અરિહંતના બાર ગુણ ગણવામા આવે છે.

ભૂતકાલમાં જે અરિહંતો થઈ ગયા, વર્તમાનમાં જે અરિહંતો વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્યમાં જે અરિહંતો

ધવાના છે, તે બધાએ આપણા માટે વંદનીય-પૂજનીય છે, છતાં વર્તમાન ચોવીશીના નામથી ઉપસાદિત શ્રી ઋષભદેવ આદિ ચોવીશ અરિહુતોનો-તીર્થ કરોનો આપણા પર આગ્રહ ઉપકાર છે, તેથી મુખ્યત્વે તેમની આરાધના થાય છે. આ ચોવીશેય તીર્થ કરોના મત્રો પાઠકોની જાણ માટે આહીં સૂચ કરીએ છીએ :

- (૧) ૐ હ્રીં અર્હં શ્રી ઋષભદેવાય નમઃ
- (૨) ,, ,, ,, શ્રી અજિતનાથાય નમઃ ।
- (૩) ,, ,, ,, શ્રી સમ્ભવનાથાય નમઃ ।
- (૪) ,, ,, ,, શ્રી અભિનન્દનનાથાય નમઃ ।
- (૫) ,, ,, ,, શ્રી સુમતિનાથાય નમઃ ।
- (૬) ,, ,, ,, શ્રી પદ્મપ્રભવામિને નમઃ ।
- (૭) ,, ,, ,, શ્રી સુપાર્શ્વનાથાય નમઃ ।
- (૮) ,, ,, ,, શ્રી ચન્દ્રપ્રભવામિને નમઃ ।
- (૯) ,, ,, ,, શ્રી સુત્રિવિનાથાય નમઃ ।
- (૧૦) ,, ,, ,, શ્રી કીર્તિનાથાય નમઃ ।
- (૧૧) ,, ,, ,, શ્રી શ્રેયસનાથાય નમઃ ।
- (૧૨) ,, ,, ,, શ્રી વાસુદેવામિને નમઃ ।
- (૧૩) ,, ,, ,, શ્રી વિજયનાથાય નમઃ ।
- (૧૪) ,, ,, ,, શ્રી હનુમાનાથાય નમઃ ।
- (૧૫) ,, ,, ,, શ્રી શંકરાય નમઃ ।
- (૧૬) ,, ,, ,, શ્રી સુવર્ણનાથાય નમઃ ।
- (૧૭) ,, ,, ,, શ્રી સુવર્ણનાથાય નમઃ ।

- (૧૮) ” ” ” શ્રી અસ્નાથાય નમઃ ।
 (૧૯) ” ” ” શ્રી મલ્લિનાથાય નમઃ ।
 (૨૦) ” ” ” શ્રી મુનિગુપ્તસ્વામિને નમઃ ।
 (૨૧) ” ” ” શ્રી નમિનાથાય નમઃ ।
 (૨૨) ” ” ” શ્રી નેમિનાથાય નમઃ ।
 (૨૩) ” ” ” શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ ।
 (૨૪) ” ” ” શ્રી મહાચીરાય નમઃ ।

ચોવીશ તીર્થકરોના ખીન્ન મંત્રો પણ જોવામાં આવ્યા છે, જેમાં હ્રીં પછી શ્રીં ખીન્ન લગાડેલું છે અને તીર્થકરોના નામ આગળ શ્રીં નથી, તે આ પ્રમાણે : ‘ૐ હ્રીં શ્રીં અર્હં કદમ્બદેવાય નમઃ ।’ ૐ હ્રીં શ્રીં અર્હં અજિતનાથાય નમઃ । પરંતુ અગિઉ તોના મંત્રમાં તો ૐ હ્રીં અર્હં એ ત્રણ ખીન્ને જ યોગ્ય છે. વચ્ચે શ્રીં ખીન્ન મૂકવાથી મંત્રનું સ્વરૂપ જ બદલાઈ જાય છે અને અર્હંત મંત્રને બદલે સર્વજ્ઞાણ મંત્ર બને છે. વળી તીર્થકરોના નામની આગળ માનાર્થે શ્રી હોય તે વધારે સારું છે.

ઉપરના ચોવીશેય મંત્રોનો ઉપયોગ સ્મરણ, જપ અને ધ્યાન માટે થઈ શકે છે તે ઉપરાંત જે તીર્થકર ભગવાનની પૂજા કરતા હોઈએ તે વખતે તેમના દરેક અંગે તિલક કરતી વખતે પ્રકટ કે મૌનપણે પણ તે જોત્રી શકાય છે. દાખલા તરીકે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પૂજા ચાલતી હોય તો જમણા અંગૂઠે પૂજન કરતી વખતે ‘ૐ હ્રીં અર્હં શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ’ એમ બોલવું. ખીન્ન અંગૂઠે

જેમના નામમાં આવેા પ્રભાવ હોય, તેમનાં દર્શન, સેવાપૂજા તથા આરાધનમાં કેવો પ્રભાવ હોય, તે મુજીએ સ્વયં વિચારી લેવું. શ્રી અરિહંત-તીર્થ કર-જિન ભગવતની આરાધના-ઉપાસના કેવી રીતે કરવી જોઈએ ? તેનો વિસ્તૃત ખ્યાલ અમે જિનોપાસના નામના અમારા ગ્રંથમાં આપેલો છે.

૨-સિદ્ધપદ

નવપદમાં બીજું પદ સિદ્ધનું છે. અરિહંતની જેમ તેમને પણ પરમાત્મા કહેવામાં આવે છે. વાસ્તવમાં અરિહંત કરતા સિદ્ધનું સ્વરૂપ વધારે શુદ્ધ છે, કારણ કે અરિહંત પરમાત્માએ ચાર ઘાતીકર્મ ખપાવ્યા હોય છે અને ચાર અઘાતીકર્મ બાકી હોય છે, જ્યારે સિદ્ધ પરમાત્માએ તો ચાર ઘાતી અને ચાર અઘાતી એ આઠેય કર્મેની પૂરે-પૂરા ખપાવી દીધા હોય છે. તેમને કર્મનો લેશ પણ હોતો નથી.

અરિહંત પરમાત્મા શરીરી છે, એટલે કે તેમને શરીર હોય છે અને તેથી તેઓ વિશિષ્ટ રૂપરંગ તથા આકાર ધારણ કરે છે, જ્યારે સિદ્ધ પરમાત્મા અશરીરી હોય છે, એટલે કે તેમને શરીર હોતું નથી, તેથી તેમને કોઈ પણ પ્રકારનું રૂપ કે આકાર હોતો નથી. તેમની આ સ્થિતિ સચવવા માટે તેમને નિરંજન-નિરાકાર કહેવામાં આવે છે.

જ્યાં શરીર ન હોય, ત્યાં ધન્દ્રિયો હોતી નથી અને

મન પણ હોતું નથી, એટલે શ્રી સિદ્ધપરમાત્માને કાચિક, વાચિક કે માનસિક કોઈ પ્રવૃત્તિ હોતી નથી. તેઓ પોતાના સ્વરૂપમા-સ્વભાવમા જ મગ્ન રહે છે અને તેથી અનન્ય મુખનો અનુભવ કરે છે.

પ્રશ્ન-જ્યાં ખાવા-પીવાનું ન હોય, હરવા-ફરવાનું ન હોય કે બીજી મોજ-મજાડુ કરવાની ન હોય, ત્યાં મુખનો અનુભવ શી રીતે થાય ?

ઉત્તર-આ તો તમે પેલા ભરવાડ જેવી વાત કરો છો. એક પરિતને ભરવાડનો મેળાપ થતાં તેણે પૂછ્યું. ‘ભાઈ, તું ધર્મ જાણે છે ?’ ભરવાડે કહ્યું : ‘ધર્મ કોને કહેવાય ? એ હું જાણતો નથી. ધર્મથી શું થાય ?’ પરિતે કહ્યું ‘સ્વર્ગ મળે.’ ભરવાડે કહ્યું. ‘હું સ્વર્ગ ? ત્યાં શું હોય ?’ પરિતે કહ્યું ‘ત્યાં રહેવા માટે અદ્ભુત મહેલો હોય, હરવા-ફરવા માટે સુખ બાગ-બગીચા હોય, ત્યાં રૂપ રૂપના અજાયબ જેવી અનેક અપ્સરાઓ હોય અને બીજું બધું ધણ હોય.’ ભરવાડે કહ્યું. ‘આ બધું તો હીં, પર ત્યાં હોયો અને તમારું હોય કે નહિ ?’ પરિતે કહ્યું : ‘હાં મૂર્ખા ! આ તો હજી વસ્તુઓ છે. તેનું ત્યાં મન શું હોય ?’ ભરવાડે કહ્યું ‘તો એ સ્વર્ગથી અદુર વચ્ચે હોયો અને તમારું ન હોય ત્યાં મન આવે જ નહિ.’

આપણે ભૂતિ-રૂપેની સેવકા તથા સેવકાની પાત્રતા કે તે સેવકાની અવસ્થાની સ્થિતિ જ નહિ.

અદાય એટલે જેનો કદી દાય થાય નહિ એવું છે; અવ્યાબાધ એટલે બીડાઓ અને અંતરાયોથી રહિત છે; અને અપુ નરાવૃત્તિ એટલે ત્યાં ગયા પછી પાછું ફરવું ન પડે એવું છે. આ પરથી તમને સિદ્ધ પરમાત્માઓની મિત્રિ સમજાઈ જશે.

આજ મુર્ખ મા અનંત આત્માઓ સિદ્ધ થયા છે, તે બધા ત્યાં ગિરાજે છે. આજે જે આત્માઓ મહાવિદેહ ગાર્ગ્યેત્રોમાથી સિદ્ધ થઈ રહ્યા છે, તેઓ પણ પોતાની સ્વાભાવિક ઊર્ધ્વગતિથી ત્યાં પહોંચી સ્થિર થાય છે અને હવે પછી જે આત્માઓ સિદ્ધ થવાના છે, તેઓ પણ ત્યાં જ પહોંચી સ્થિર થવાના છે. જ્યોતમાં જ્યોત મિલે એવો ત્યાં ઘાટ છે, એટલે સ્થાનની તગી પડે એમ નથી.

સિદ્ધ થવાના પ્રકારો પરથી તેમના પંદર પ્રકારે પાડવામાં આવ્યા છે. તેનાથી પણ આપણે પરિચિત થઈએ.

(૧) તીર્થ સિદ્ધ-જેઓ તીર્થની વિદ્યમાનતામા સિદ્ધ થયા હોય, તે તીર્થસિદ્ધ. અહીં તીર્થ શબ્દથી શ્રી જિનેશ્વરદેવે સ્થાપેલો ધર્મસંઘ સમજવાનો છે. તેના આસપાસની સંભારસાગર તરીકે શકાય છે, તેથી તેને ‘તીર્થ’ કહેવાય છે. બધા અરિકુંતો તીર્થસિદ્ધ છે.

(૨) અતીર્થસિદ્ધ-જેઓ તીર્થની વિદ્યમાનતા ન હોય એ વળતે સિદ્ધ થયા હોય, તે અતીર્થસિદ્ધ. મરુદેવી માતા સિદ્ધ થયા એ વળતે કોઈ તીર્થ વિદ્યમાન ન હોય.

(૩) તીર્થ'કરસિદ્ધ-જેઓ તીર્થ'કરની અવસ્થામાં સિદ્ધ થયા હોય, તે તીર્થ'કર સિદ્ધ.

(૪) અતીર્થ'કરસિદ્ધ-જેઓ તીર્થ'કર પદ પ્રાપ્ત કર્યા વિના માત્ર કેવલીની અવસ્થાએ સિદ્ધ થયા હોય, તે અતીર્થ'કર સિદ્ધ શ્રી ગાંતમસ્વામી વગેરે અતીર્થ'કર સિદ્ધ છે.

(૫) સ્વયં'બુદ્ધસિદ્ધ-જેઓ જાતે જોષ પામીને સિદ્ધ થયા હોય, તે સ્વયં'બુદ્ધસિદ્ધ. આર્દ્રકુમાર વગેરે આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૬) પ્રત્યેક'બુદ્ધસિદ્ધ-જેઓ એકાદ નિમિત્ત પામીને સિદ્ધ થયેલા હોય, તે પ્રત્યેક'બુદ્ધસિદ્ધ કચ્છુ વગેરે આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૭) બુદ્ધજોષિતસિદ્ધ-જેઓ આત્માર્યાપિત્રી જોષ પામીને સિદ્ધ થયેલા હોય, તે બુદ્ધજોષિતસિદ્ધ.

(૮) શ્રીલિંગસિદ્ધ-જેઓ શ્રીની અવસ્થામાં સિદ્ધ થયેલા હોય, તે શ્રીલિંગસિદ્ધ. વાતનજાલા વગેરે આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૯) પુરુષલિંગસિદ્ધ-જેઓ પુરુષની અવસ્થામાં સિદ્ધ થયેલા હોય, તે પુરુષલિંગસિદ્ધ. કલિંકીકુમાર વગેરે આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૧૦) નપુંસકલિંગસિદ્ધ-જેઓ નપુંસકની અવસ્થામાં સિદ્ધ થયેલા હોય, તે નપુંસકલિંગસિદ્ધ. વગેરે આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૧૧) સ્વલિંગસિદ્ધ-જેઓ નિર્ઘ્ન-સાધુ અવસ્થામાં સિદ્ધ થયેલા હોય, તે સ્વલિંગસિદ્ધ.

(૧૨) અન્યલિંગસિદ્ધ-જેઓ અન્ય સાધુવેશમાં સિદ્ધ થયેલા હોય, તે અન્યલિંગસિદ્ધ. વટકલચીરી વગેરે આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૧૩) ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ-જેઓ ગૃહસ્થના વેશમાં સિદ્ધ થયા હોય, તે ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ. ભરતચક્રવર્તી આ રીતે સિદ્ધ થયેલા છે.

(૧૪) એકમિદ્ધ-એક સમયે એક સિદ્ધ થયા હોય તે એકસિદ્ધ.

(૧૫) અનેકમિદ્ધ-એક સમયે અનેક સિદ્ધ થયા હોય, તે અનેકસિદ્ધ.

સિદ્ધના આ પ્રકારો પરથી એટલું દ્વિત થાય છે? મનુષ્યો વિવિધ સયોગોમાં કર્મનેા ક્ષય કરીને સિદ્ધાવસ્થ પામે છે. તેમાં લિંગ કે વેશ બાધક બનતા નથી. સ્ત્રીએ પણ પુરુષાર્થ કરે તો સકલકર્મ અપાવી સિદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરી દઈએ કે એક આત્મા કોઈ પણ પ્રકારે ભલે સિસિદ્ધ થયો હોય, પણ દ્વાવસ્થામાં તો બધા સમાન જ હોય છે. તેમાં જિંચા-નીચાનો કોઈ ભેદ નથી કે તેમના સુખાનુભવમાં કોઈ પ્રકારની ન્યૂનતા કે અધિકતા નથી.

અસિદ્ધિ ત ભગવંતના બાર ગુણો ગણાય છે, તેમ સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણો ગણાય છે. તે આ પ્રમાણે :

(૧) અનંતજ્ઞાન-જ્ઞાનાવશ્યીય કર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ પ્રકટ થાય છે.

(૨) અનંતદર્શન-દર્શનાવશ્યીય કર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.

(૩) અવ્યાબાધદશા-વેદનીય કર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.

(૪) અનંત ચારિત્ર-મોહનીય કર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ પ્રકટ થાય છે. તેનાથી અજરામર અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૫) અસ્યરિથિતિ-આયુષ્યકર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ પ્રકટ થાય છે. તેનાથી અજરામર અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૬) અદ્વૈપિત્ય-નામ કર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ પ્રકટ થાય છે. તેનાથી રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ તથા માનના સર્વદાહીન વિયોગ થાય છે, જેને નિરજન-નિરુપાધ અવસ્થા કહેવામાં આવે છે.

(૭) અગુરુલ્લઘુત્વ-ગોચરકર્મનો સર્વથા હ્ય ધવાથી આ ગુણ પ્રકટ થાય છે. તેનાથી ઉચ્ચ-નીચ આગ્નિના વ્યવહારની સહિત સર્વ પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૮) અનંતવીર્ય—અંતરાયકર્મનો સર્વથા અભાવ થવાથી આ ગુણ પ્રગટ થાય છે. તેનાથી આત્માની અનંત શક્તિનો પ્રકાશ થાય છે તથા અનાદિકાલીન દીનતા ગ્રાસી જતાં સચ્ચિદાનંદ અવસ્થા અનુભવાય છે.

સિદ્ધપદની આરાધના આપણને અનંત મુખમય સિદ્ધાવસ્થાએ પહોંચાડવાને અર્થ છે, તેથી જ તે અવશ્ય કરવા જેવી છે.

૩-આચાર્યપદ

અરિહુ તો ધર્મનું પ્રવર્તન કરે છે અને જીવનતા છેલ્લા શ્વાસ સુધી તેનો ઉપદેશ આપે છે, પણ એ ધર્મ આચાર્યોની પરપરા વડે જ લાવી પેઢીઓને પહોંચે છે, તેથી આચાર્યનું સ્થાન જિનશાસનમાં ઘણું મહત્ત્વનું બનેલું છે. જેનું આચરણ શ્રેષ્ઠ હોય, તે આચાર્ય કહેવાય. આ આચરણ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, અને વીર્યને લગતું સમજવાનું છે. તેના નિયત થયેલા નિયમો પોતે બરાબર પાળે છે, તેથી તેઓ બીજાને એ નિયમો પાળવાની પ્રેરણા કરી શકે છે, ઉપદેશ આપી શકે છે અને એ રીતે ધર્મ-પ્રચારનું કાર્ય વ્યવસ્થિત રીતે આગળ વધે છે. જે વસ્તુ આપણે શ્રદ્ધાપૂર્વક આચરતા ન હોઈએ, તેનો ઉપદેશ બીજાને આપી શકતા નથી અને કદાચ આપીએ તો તેની ધારી અસર થતી નથી. પિતા પોતે બીડી પીતો હોય અને પુત્રને કહે કે તારે બીડી પીવી નહિ તો તેની અસર કેવી થાય ? કેટલીક વાર તો એ રીતે ઉપદેશ આપવા જતાં

દાસ્તારપદ સ્થિતિ પેદા થાય છે અને નીચું જોવાનો વખત આવે છે.

વરોદરાના સ્વ. મહારાજ મયાદુરાવ ગાયકવાડ ઘણા વિદ્યાપ્રેમી અને સરકારી પુરુષ હતા, તેઓ ઘણી વાર વિદ્યાનિતે આમત્રણ આપી પોતાના રાજમહેલમાં જોડાવતા અને મમસ્ત રાજપરિવારને તેની વિદ્યાનિતે લાભ અપાવતા આ રીતે તેમણે એક વાર એક વિદ્યાનિતે આમત્રણ આપ્યું. મમસ્ત રાજપરિવાર તેનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા એકત્ર ધર્યો. અદિશા પર વ્યાખ્યાન આપ્યું, તેમાંથી આદ્ય પ્રશ્ન નીકળ્યું અને માત્ર, મજાની તથા ઇશને ત્યાજ કરવા માટે આ વિદ્યાને એટલી છટાભરી છણાવટ કરી કે માત્ર પતિ વારના ઘણા મળ્યો તેનો ત્યાજ કરવા તત્પર થઈ ગયા એવામાં પેલા વિદ્યાનિતે મહો પાનો પગેથી લીધવા ગળવાળી રમાલ જોઈયો કે તેની માથે એક દંડુ બદલ નીકળી પડ્યું તેની ઠુ અનેર પ્રશ્ન થયો? તે કટખવાતું મુઠેલ નારી. વાતાવરણ બદલાઈ ગયું. જોલ બદલાય ધર્યો અને તેને નારી ગાન ઇચ્છુ બારે પર્યું.

ધર્મપ્રચારની જવાબદારી નાનીગની નારી એ જવાબદારી વડત કરતા અનેકવિધ કટ નરસારો પડી પાર તે અને તેનો સ્વરૂપ કે નાનાનાના દિવસ સારો પડે છે, તેની આચાર્યપદ એવા માટેને આપતા આ રીતે કે તેની માથેના નારી રીતે મળતો મહેલો દોલ. અને રમતિનના નિદાનો-સાથે પણ નારી રીતે મળતો દોલ.

હોય, જે યુદ્ધિમાન હોય, ચતુર હોય, દરેક પામેથી કમ લેવાની કુશલતા ધરાવનારો હોય પણ સિદ્ધાંતની ખામતની પાછી પાની કરનારો ન હોય, તથા સમય આવ્યે શામતની રક્ષા માટે ગમે તેવડો ભારે ભોગ આપવાને તૈયાર હોય. માત્ર યોગોદ્વહન એ કંઈ આચાર્યપદની યોગ્યતા નથી. તે યોગ્યતાનો એક ભાગ જની શકે, પણ તે ઉપગત તેના ઉપર જણાવેલા ગુણો પૈકી ઘણાખરા ગુણો હોવા જોઈએ. અન્યથા તેઓ પોતાની જવાબદારી વહન કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે અને એ રીતે શાસનને ભારે નુકશાન પહોંચે.

ગમ્મના નાયક તરીકે પણ આચાર્યને કેટલીક જવાબદારી વહન કરવાની હોય છે. તેમાં સારણા, વારણા, ચોયણા અને પડિચોયણાનો સમાવેશ થાય છે. સાધુક્રિયામાં તત્પર થયેલાનું ભૂલ થયે તેની યાદ આપવી, એ સારણા છે, ખોટી ક્રિયા કરનારને રોકવો એ વારણા છે, પ્રેરણા કરીને સાધુઓને ક્રિયામાં તત્પર કરવા એ ચોયણા છે, અને જરૂર પડ્યે આકરા શબ્દો કહીને કે વારંવાર પ્રેરણા કરીને પ્રમાણ સાધુઓનો પ્રમાદ ઉડાડવો અને તેમને સત્ક્રિયામાં જોડવા એ પડિચોયણા છે, આ રીતે શિષ્યોનું હિત કરવાથી તેઓ શુરુપદને સાર્થક કરે છે.

આચાર્યની આધ્યાત્મિક યોગ્યતા માટે નીચેના ૩૬ ગુણો આવશ્યક મનાયા છે.:

પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જિતવા એ ૫ ગુણ
બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન કરવું એ ૯ ગુણ

કોધાદિ ચાર કપાયેને જિતવા	ઓ ૪ ગુણ
પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું	ઓ ૫ ગુણ
પાંચ આચારોનું પાલન કરવું	ઓ ૫ ગુણ
પાંચ સમિતિઓનું પાલન કરવું	ઓ ૫ ગુણ
ત્રણ શુભિતિઓનું પાલન કરવું	ઓ ૩ ગુણ

કુલ ૩૬ ગુણ

આવા શુભવાન બનીને શામનની એવા દરવામા અદા નાપર એવા આચાર્ય ભગવતનું વદન-પૂજન કરવાથી તમા બીજી રીતે ભક્તિ દુવાથી આપણામા આંધ્રાન્નિક શુભો પ્રકટે છે અને તે મોક્ષપ્રાપ્તિમા ઘણા અધાયક બને છે, તેથી જ તેમને નવપદમાં ખાસ ધ્યાન અપાયેલું છે આપણે અનન્ય શ્રદ્ધા પૂર્વક તેમની આરાધના કરી હ્રવનને દિવ્યબીજો.

૪-ઉપાધ્યાયપદ

જિનશામનમા ઉપાધ્યાયનું રાજાન પાત્ર ધાતુ મહત્ત્વનું ગણાય છે, મનુષ્ય કે તીર્થંકર ભગવાનના ઉપદેશથી અને આત્મકર ભગવતોના પ્રદાનથી જ પદ અપાણ, શામનની અન્તા રૂપિ તેના પાપમેળાને અભ્યાસ કરવાની અને એ રીતે પદપર પદા બદલવી સમ્પદની અપાણદારી મેળવે છે.

ઉપાધ્યાય શામનની અન્તા રૂપિ છે તેથી તેને જોઈને જોઈને તેને પદપર પદા બદલવી સમ્પદની અપાણદારી મેળવે છે. તેથી જ તેને પદપર પદા બદલવી સમ્પદની અપાણદારી મેળવે છે.

પદ્ધતિ પત્રીસ ગુણો વડે ઉપાધ્યાયને ઓળખવાની છે, તે
 યશ આહીં જાણી લઇએ.

૧૧ અંગશાસ્ત્રો લાભે અને લાભાવે તે	૧૧ ગુણ.
૧૨ ઉપાંગશાસ્ત્રો લાભે અને લાભાવે એ	૧૨ ગુણ.
ચરણસિત્તરી પાળે	એ ૧ ગુણ
કરણસિત્તરી પાળે	એ ૧ ગુણ

કુલ ૨૫ ગુણ

અગિયાર અંગસૂત્રોનાં નામો આ પ્રમાણે જાણવા :

(૧) આચારાંગ.	(૬) જ્ઞાતાધર્મકથાંગ.
(૨) સૂત્રકૃતાંગ.	(૭) ઉપાસકદશ ગ
(૩) સ્થાનાંગ	(૮) અંતકૃતદશાંગ
(૪) સમવાય ગ	(૯) અનુત્તરોપપાતિક
(૫) વિવાહ પ્રજ્ઞપિત	(૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણ
(લગવતી સૂત્ર)	(૧૧) વિપાકશ્રુત

બાર ઉપાંગસૂત્રોનાં નામ આ પ્રમાણે જાણવા :

(૧) ઓવવાઈય	(૭) ચ દ્વપણુત્તિ
(૨) રાયપસેણિય	(૮) નિરયાવલિયા
(૩) જીવાજીવાલિગમ	(૯) કપ્પવડંમિયા
(૪) પણુવણા	(૧૦) પુદ્ધિયા
(૫) સૂરપણુત્તિ	(૧૧) પુદ્ધચ્ચલિયા
(૬) જંખૂદીવપણુત્તિ	(૧૨) વણિકુદસા

ચરણસિત્તરી એટલે ચારિત્રને લગતા ૭૦ બોલ.
તેની ગણના આ પ્રમાણે થાય છે :

વચ-મમણધમ્મ-મંજમ-વેચાવચ્ચં ચ વમગુત્તિઓ ।

નાણાદનિઅં તવ-કોહનિગદાર્દ ચમ્મમેઅં ॥

વતો-મહાવતો	૫ પ્રકારના
શ્રવણુધર્મ	૧૦ પ્રકારના
અયમ	૧૭ પ્રકારના
વેચાવચ્ચ	૧૦ પ્રકારનું.
અઘચર્ચની ગુમિઓ	૯ પ્રકારની.
નાનાદિત્રિક (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર)	૩ પ્રકારના
તપ	૧૨ પ્રકારનું.
નિધર હોધાદિનો	૪ પ્રકારનો

કુલ ૭૦

જાનો અર્થ એટલો સમજવાનો કે તેઓ આ પ્રકારનું
ચારિત્ર પાળે છે

ચરણસિત્તરી એટલે દિવાને લગતા ૭૦ બોલ. તેની
ગણના આ પ્રમાણે થાય છે

પિટ વિગેલી સર્ગિર, આલણ-પલ્લમ ચ દલિહ-ચિત્તો ।

પરિતોત્ત મુપીલો, હમિમતા રેગ રાત્તે દુ ।

પિરિદિહલિ ૪ પ્રકારની.

પરિતોત્ત ૨ પ્રકારની.

ભાવનાઓ	૧૨ પ્રકારની.
પ્રતિભાઓ	૧૨ પ્રકારની.
ઈન્દ્રિયનિરોધ	૫ પ્રકારનો.
પ્રતિલેખના	૨૫ પ્રકારની.
શુભિઓ	૩ પ્રકારની.
અભિગ્રહો	૪ પ્રકારના.

કુલ ૭૦

આનો અર્થ એટલો સમજવાનો કે તેઓ શ્રમણને યોગ્ય ક્રિયાઓ કરવામાં પણ અતિ કુશલ હોય છે.

દૂંકમાં જેઓ આરિત્રશીલ, ક્રિયાનિપુણ અને શાસ્ત્રના પારગામી હોય છે તથા સાધુઓને શાસ્ત્રોનો સ્વાધ્યાય ઉત્સાહપૂર્વક કરાવે છે, તેમને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. તેઓ જિનશાસનને જયવંત રાખવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવતા હોઈ સદા-સર્વદા વંદવા યોગ્ય, પૂજવા યોગ્ય તથા આરાધવા યોગ્ય છે.

૫-સાધુપદ

સાધુપદનો-સાધુ અવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યા વિના અરિહંત થવાતું નથી, સિદ્ધ થવાતું નથી, આચાર્ય થવાતું નથી તથા ઉપાધ્યાય પણ થવાતું નથી, તે પરથી સાધુપદનું મહત્ત્વ સમજી શકાશે.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ત્રીશ વર્ષની યુવા વયે

અચારનો ત્યાગ કરી સાધુ અવસ્થા સ્વીકારી અને તેનું ચત્તાર્થ પાલન કર્યું તો સારા બાર વર્ષ અને એક પશ્ચના અતે તેઓ દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અર્હત બની શક્યા અન્ય તીર્થંકરોના ઉવનમાં પણ આમ જ બન્યું છે. પશ્ચત્યા-ભુક્તમા ત્રીજું દીક્ષા ક્રિયાણુક માનવાનું કામનું પણ એ જ છે કે દંક તીર્થંકર અચારનો ત્યાગ કરી સાધુઉવનનો અવસ્થ સ્વીકાર કરે છે.

હિદ્ધ થવા માટે પણ મુખ્ય ભૂમિકા માધુષતની છે કેટલાક આત્માઓ અત્યંત લાવણ્યદિને કારણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ નિદ્ધ થયા છે જરા. પણ તેમની મંજ્યા નરિયત તે મુખ્ય માર્ગ તો ઉપર જણાવ્યું તેમ સાધુઉવનના રી-તના જ છે

ઉપાધ્યાય અને આનાર્થ બનવા માટે પણ પ્રા-ત્ન સાધુપત્નના સ્વીકાર પહેલાં પડે છે અને તેમાં પ્રગતિ થાય તે જ ઉપાધ્યાય અને આનાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ પશ્ચ પશ્ચોત્તેના પાશો સ્વપ્ન છે તેના જ તેને મન-મન, દોષોન્નત અને કામ, મદ્ય, મેલ્ય માનવાનું સાધુ-તે જાણ કર્યાં. સાધુતેજસ્વિતા. સાધુમત્ત સ્વચ્છતા.

જો સાધુની પ્રવૃત્તિ તરતજ અને એક જ કારણ-વાળી હોય તો તેને સાધુતેજસ્વિતા કહેવાય. એક જ કારણ-વાળી હોય તો તેને સાધુમત્ત કહેવાય. એક જ કારણ-વાળી હોય તો તેને સાધુમત્ત કહેવાય. એક જ કારણ-વાળી હોય તો તેને સાધુમત્ત કહેવાય.

કરે છે, તે સાધુ.' આનો અર્થ એ થયો કે સાધુજીવન એ સાધનાપ્રધાન જીવન છે. આ જીવન તેણે એવી રીતે જીવવું જોઈએ કે જેથી પોતાનું કલ્યાણ થાય અને બીજાઓનું પણ કલ્યાણ થાય. મોક્ષનું અનુષ્ઠાન એટલે મોક્ષને લગતી ક્રિયાઓ તે મુખ્યત્વે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ રૂપ જાણવી. તાત્પર્ય કે જે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપની આસાધના કરી પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે અને અન્ય જીવોને તેને ઉપદેશ કરીને તથા તેમા જોડીને તેમનું પણ કલ્યાણ કરે છે, તેમને સાધુ જાણવા.

સંસારની આસક્તિનો ત્યાગ કરી, ગુરુશરણે જઈ, પાંચ મહાવ્રતનો સ્વીકાર કરવો એ સાધુજીવનની દીક્ષા છે. તેમના ૨૭ ગુણો આ પ્રમાણે મનાય છે :

પાંચ મહાવ્રતો પાળે	એ ૫ ગુણ
રાત્રિલોજનનો ત્યાગ કરે	એ ૧ ગુણ.
છ કાયના જીવોની રક્ષા કરે	એ ૬ ગુણ.
પાંચ ઇન્દ્રિયો પર સંયમ રાખે	એ ૫ ગુણ.
ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન કરે.	એ ૩ ગુણ.
લોભ રાખે નહિ	એ ૧ ગુણ.
ક્ષમા ધારણ કરે	એ ૧ ગુણ.
ચિત્તને નિર્મલ રાખે	એ ૧ ગુણ
વસ્ત્રાદિની શુદ્ધ પરિભ્રમણ કરે	એ ૧ ગુણ.
સંયમમા રહે	એ ૧ ગુણ

પરિષદો સહન કરે

એ ૧ ગુણ

ઉપગર્ભો સહન કરે

એ ૧ ગુણ.

કુલ ૨૭ ગુણ

તાત્પર્ય કે સાધુ મહાચારી, પરમ પવિત્ર અને અતિ
શુદ્ધિવાન હોય છે, તેથી તેમનું દર્શન પણ મહામહાકર્મ
મનાયેલું છે. પત્રી તેમના પૂજન-આરાધનનું તો કરેલું જ
નહી? ભવભીરુ અમુક આત્માઓએ તેમનું આરાધન અવગ્રહ
કર્યું જોઈએ.

વિસ્તાર છે, તેથી ઇચ્છનીય એ છે કે આપણે આ ચાર ગુણો પર ખાસ લક્ષ્ય આપી તેની અનન્યમતે આરાધના કરીએ.

‘ચાર ગુણોમા પહેલું’ સ્થાન દર્શનને શા માટે? ‘તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘પ્રથમ દર્શનગુણનો વિકાસ થયા પછી જ બીજા ગુણોનો વિકાસ થાય છે, એટલે પહેલું સ્થાન દર્શનને આપ્યું’ છે.

૬-દર્શન

દર્શનનો સામાન્ય અર્થ તો ‘જોવાની ક્રિયા’ એવો થાય છે, પણ શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં તત્ત્વોની શ્રદ્ધાને જ દર્શન કહેવામા આવે છે. અહીં દર્શનથી સમ્યગ્ દર્શન જ સમજવાનું છે કે જેને સમ્યક્ત્વ પણ કહેવામા આવે છે. ગુજરાતી ભાષામાં તે માટે સમકિત શબ્દનો પ્રયોગ પણ થાય છે.

તત્ત્વો ત્રણ છે: દેવ, ગુરુ અને ધર્મ. વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મ. દેવોની પરીક્ષા કરતાં અરિહંત સુદેવ સિદ્ધ થયા છે, ગુરુઓની પરીક્ષા કરતાં નિર્ઘ્ન મુનિઓએ સુગુરુની પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલી છે અને ધર્મોની પરીક્ષા કરતા શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ કહ્યો ધર્મ સુધર્મ પુરવાર થયેલો છે, એટલે અરિહંત દેવ, નિર્ઘ્ન ગુરુ અને જિનેશ્વરદેવના કહેલા ધર્મમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાન્વિત થવું, એ સમ્યગ્દર્શન કે સમ્યક્ત્વનું મુખ્ય સ્વરૂપ છે.

જૈન ધર્મમાં નવતત્ત્વોની પણ પ્રસિદ્ધિ છે. જેમકે-

ત્યારે તેમને આગ્રહશઃ દોષરહિત અરિહંત મુકેવ ભાને છે, પંચમરાત્રવધારી નિર્ગંથ મુનિઓ મુગુરુ ભાને છે અને શ્રીજિનેશ્વરદેવોનો કહેલો અરિહંતા-ગયમ-તપોમય ધર્મ મુધર્મ ભારો છે કે જેને સમ્યક્ત્વની સ્પર્શના કહેવામાં આવે છે. આવા આત્માઓનો વધારેમાં વધારે અર્ધપુરુષ પરાવર્ત સમયમા ભવનિસ્તાર જરૂર થાય છે. સમયનું આ પ્રમાણ ધાતું મોટું છે, પણ આત્મગુણોનો પરિપૂર્ણ વિકાસ કરના એટલો સમય લાગી જાય છે. જો આ ગુણોનો વિકાસ કરવાની તાલાવેલી લાગે અને સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, જપ, ધ્યાન વગેરેનો આશ્રય લેવામાં આવે તો થોડા વખતમાં પણ તેનો પરિપૂર્ણ વિકાસ સાધી શકાય છે.

સમ્યક્ત્વને ધર્મરૂપી વૃક્ષનું મૂલ માનવામાં આવ્યું છે, કારણ કે સમ્યક્ત્વ દૃઢ હોય, મજબૂત હોય તો ધર્મભાવના દૃઢ-મજબૂત રહે છે અને જો તે ડગમગતું હોય કે ટૂંકી ગયું હોય તો ધર્મભાવના ઢીલી પડી જાય છે અને આખરે નાશ પામે છે.

સમ્યક્ત્વને ધર્મરૂપી નગરમાં પ્રવેશ કરવાનો દરવાજો કહેવામાં આવ્યો છે, કારણ કે તેની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તો ક્રમે ક્રમે ધાર્મિક વિકાસ થઈ શકે છે, અન્યથા તે અમં-ભવિત બને છે.

શાસ્ત્રકારોએ સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ સમજાવવા માટે સમ્યક્ત્વને એકડાની ઉપમા આપી છે અને બીજા ગુણોને

મીઠાની હપમા આપી છે. જો એકડો હોય તો મીઠાનું મૂલ્ય ઘાતુ, દરેક પગથિયે દશ દશ ગાતુ વધતુ વધ. પણ એકડો ન હોય તો એ મીઠાનું કંઈ મૂલ્ય નથી તમે ૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ આ રીતે ગમે તેટલા મીઠા મૂલ્યે વડેશો નો શું એનું કંઈ મૂલ્ય દેખાશે ખરું? તાત્પર્ય કે નચ્ચકત્વ મેં તો જ્ઞાન, આશિષ અને તપનું મૂલ્ય ઘાતુ કે. ગમે નચ્ચકત્વ ન હોય તો જ્ઞાન, આશિષ તથા તપનું મૂલ્ય કંઈ નથી આ પૃથ્વી ચચ્ચકત્વનું મૂલ્ય ચમત્ કશાંશે

અનુભવી પુરુષોએ કહ્યું છે કે ‘સમ્યક વ્રત જાન્ય પરિ રત્નમ્-આ જગતમાં ચચ્ચકત્વ રત્ન ક્રંતિ કોઈ નોત રત્ન નથી’ અન્ય રત્નોની કિંમત હાથો-હોડોની આપની રત્નો પત્તા ના રત્નનું તો કોઈમૂલ્ય જ નથી. શ્રી ભદ્રબાહુ જ્યોત્સ્ના કિશ્કિણાદય રત્નોત્તરમાં તેને ચિત્તામાલિન્ય રત્ન કહેવાય. પત્તા યાતુ અગ્નિ કાતુ કે. પાતુ કે તેવું રહે ચચ્ચકત્વ ચંચાનની રીત પ્રાપ્ત કરી મેળાય કે

સમ્યક વ્રત પ્રાપ્ત થયા પછી તે જિજ્ઞાસુ જેવા નર્મ-સંનર્મની દુષિત ન થાય કે સ્વાદ ન લાગે તેવી તમેગની પાણીની કે. નદન માં તમે જે લો ચચ્ચકત્વ રત્ન તમે ચચ્ચકત્વની રૂપ રહેશે અને ચિરંમુક્તિ મેળવશે

સાંભળી સમ્યક્ત્વપૂર્વક શ્રાવકનાં વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં હતા. એ વ્રતોનું તે ઘરાણર પાલન કરતો હતો, પણ એક યા ખીજ કારણે તેને નિર્ઐથ મુનિઓનો સહવાસ છૂટી ગયો અને બૌદ્ધ શ્રમણોનો વિશેષ પરિચય થવા લાગ્યો. આથી તેની શ્રદ્ધા બદલાઈ ગઈ. વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો એ ભગવાન મહાવીરના સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ થયો અને તેમણે આપેલા વ્રત-નિયમો છૂટી ગયા. અત્યાર સુધી આત્મશુદ્ધિ એ એનું લક્ષ્ય હતું, તેના સ્થાને લોકસેવાની વૃત્તિ જાગી અને તે સાથે લોકકેષણ પણ જાગી. તેણે રાજગૃહી નગરીની બહાર ઘણું ધન ખર્ચીને ચાર મુળવાળી એક વાવ બનાવી. તેની આસપાસ એક સુદર બગીચો બનાવ્યો અને તેની ચાર દિશામાં ચાર શાલાઓ સ્થાપી કે જેમાં પ્રવાસીઓ માટે હજમત કરાવવાની, ચંપી-માલીશ કરાવવાની, ન્હાવા-ઘોવાની, લોજન કરવાની, આરામ કરવાની તથા ઔષધિ વગેરેની સગવડ રાખી, આથી તેની લોકપ્રિયતા વધી અને તે વાવ પર વિશેષ ધ્યાન આપવા લાગ્યો. ‘શુ’ અત્યાર સુધીમાં આવી સુદર વાવ કોઈએ બંધાવી હશે ખરી ? અને તેમાં આ પ્રકારની સગવડો રાખી હશે ખરી ? ખરેખર ! મારા હાથે આ એક ઘણું મોટું કામ થયું છે.’ આ પ્રકારના વિચારો કરતાં તેને એ વાવ પર ખૂબ મમત્વ બંધાયું અને મરણની ઘડીઓ ગણાવા લાગી, ત્યારે પણ તેને એ વાવ નજર સમક્ષ તરવા લાગી. આ રીતે અંત સમયે વાવની લેશ્યા રહી જવાથી તે મરણ પામીને એ જ વાવમાં દેડકા રૂપે ઉત્પન્ન થયો અને કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એવામાં ભગવાન મહાર્થીએ અજગૃહીની જાણ એક
 ઉપાસના અમલના આ નગરીના દોષો નેમના નર્મન કુચને
 ઉપરથી એમિત્ર મન્દ પાત્ર અચારી કારી નેમના નર્મન કુચને
 આ વળને લાવ પણ એકત્ર પ્રચેદા દોષો ભગવાન મહાર્થી
 ન જાણી પાત્રો કૃષ્ણ લાગ્યા નેમથી મહાર્થી નેમના નર્મન
 નાભાળતા પેદા દેહકાને પૂર્વના મહાર્થીના નેમના નર્મન
 નર્મને નેમને જાણિ મહાર્થી જાણ પાત્ર પણ નેમના નર્મન
 પૂર્વભવનો વિના નેમની જાણ જાણ પાત્ર પણ નેમના
 મહાર્થી નેમના નેમના નેમના નેમના નેમના નેમના
 નેમની જાણ પાત્ર નેમના નેમના નેમના નેમના

સાચું જ્ઞાન મળ્યું કહેવાય. આવું જ્ઞાન અંતરના અંધારાં ઉલેચી નાખે, તત્ત્વનો પ્રકાશ ઝળહળતો કરે અને દિવ્ય જીવનની ઝાંખી કરાવે.

જૈન શાસ્ત્રોએ તો ‘જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિ.’ એ સૂત્ર વડે સ્પષ્ટ એલાન કર્યું છે કે જેને પ્રાપ્ત કરવાથી વિરતિ—એટલે વ્રત—નિયમ લેવાની લાવના બળે તેને જ જ્ઞાન સમજવું. આનો ફલિતાર્થ એ છે કે તે સિવાયનું બાકી બધું અજ્ઞાન સમજવું. ‘સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે’ એ સૂત્રમાં પણ આવો જ લાવ રહેલો છે. જેનાથી મુક્તિ મળે તે જ વિદ્યા સમજવી. અહીં વિદ્યા શબ્દ જ્ઞાનના અર્થમાં વપરાયેલો છે.

જૈન શાસ્ત્રોએ મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાવ અને કેવલ એ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનો માનેલા છે. તેમાં જે જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનની સહાયથી થાય, તે મતિજ્ઞાન અને શબ્દના નિમિત્તથી થાય, તે શ્રુતજ્ઞાન. બધા મનુષ્યોને આ બે પ્રકારનું જ્ઞાન હોય છે, તેથી જ તેઓ સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે તથા અક્ષરબોધ પણ કરી શકે છે. આપણે શાસ્ત્રો, ગ્રંથો કે પુસ્તકો વાંચીને જે જ્ઞાન મેળવીએ છીએ, તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય, કારણ કે તે શબ્દના નિમિત્તથી થયેલું જ્ઞાન છે.

અવધિ, મનઃપર્યાવ અને કેવલ એ લઘિજન્ય જ્ઞાનો છે, એટલે કે પ્રયત્નવિશેષથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં

કૃષી કૃષ્યોતું અમુક ક્ષેત્ર અને અમુક કાલની અર્થાવાચનું જે જ્ઞાન થાય છે, તેને અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે. અન્યના અભિ-
ભાષેનું અમાન્ય કે વિશિષ્ટ જ્ઞાન થાય છે, તેને મન અર્થનું
જ્ઞાન કહેવાય છે અને જેના વડે જૂત, વર્તમાન, ભવિષ્ય
જે ત્રણેય કાળના અર્થ અર્થોના અર્થ ભાષાનું જ્ઞાન થાય,
તેને દેવતાજ્ઞાન કહેવાય છે.

આવી જે સ્વપ્નના પ્રતીકરૂપે જે સ્વપ્નની પ્રતિ-
પરેવા મનુષ્યને જે જ્ઞાન થાય છે, તેને વિષ્ણુજ્ઞાન કે
જ્ઞાન લેખવામાં આવે છે. પણ તે એક પાતિનું જ જ્ઞાન
નારિ માત્ર નથી, પરંતુ મનુષ્યની પાતિનું આવી જે જ્ઞાન
અર્થ જ્ઞાન લેખવામાં આવે છે, કારણ કે તે એકપાતિનું
સ્વપ્નના અર્થ છે.

(૬) સ્થૂલઅદ્વૈતાદાનવિરમણુવ્રત-માલીકે ગણ
ખુશીથી નહિ આપેલી મોટી વસ્તુ લેતાં અટકવાનું વ્રત.

(૪) સ્વદારાસંતોષવ્રત-પોતાની સ્ત્રીથી જ સંતુષ્ટ
રહેવાનું વ્રત.

(૫) પરિગ્રહપરિમાણુવ્રત-પરિગ્રહનું માપ રાખ-
વાને લાગતું વ્રત. ધન, ધાન્ય, સોનું, રૂપું, ખેતર, જમીન,
મકાન, ઢોરઢાંખર વગેરે પરિગ્રહ કહેવાય છે.

આ પાંચ વ્રતોને આણુવ્રત કહેવામાં આવે છે, કારણ
કે મહાવ્રતની અપેક્ષાએ તે આણુ એટલે નાના છે.

(૬) દિક્ષપરિમાણુવ્રત-અમુક દિશામાં અમુક
અંતરથી વધારે દૂર ન જવાનું વ્રત.

(૭) ભોગોપભોગપરિમાણુવ્રત-ભોગ અને ઉપ-
ભોગની સામગ્રીઓનું માપ કરવાનું વ્રત જે એકવાર ભોગવી
શકાય તે ભોગ કહેવાય અને જે વારંવાર ભોગવી શકાય
તે ઉપભોગ કહેવાય.

(૮) અનર્થદંડવિરમણુવ્રત-ખાસ પ્રયોજન વિના
થતી પ્રવૃત્તિઓમાંથી અટકવાનું વ્રત.

આ ત્રણ વ્રતોને ગુણુવ્રત કહેવામાં આવે છે, કારણ કે
તે અર્ધિસાદિ મૂલ્યગુણોની પુષ્ટિ કરનારા છે.

(૯) આમાયિક્ષવ્રત-આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનો
ત્યાગ કરી ૪૮ મીનીટ સુધી એક આસને સમભાવે બેસ-
વાનું વ્રત.

(૧૦) દેશાવિદ્યાશિક્ષણ-કાર્ત્ત વા, પ્રતમા મોટી
પ્રદાને મર્યાદિત કરી એક રથાનના રહેવાનુ પ્રત નેમ
પ્રમાણ્ય રીતે એક નિયમોની ધ્યાનશુ ક યામ આપે છે.

(૧૧) પાપપ્રાપ્તિઅવન-પર્યાનિશ્ચિત્ત પ્રવાસ
પાપધના રહેવાનુ પ્રત

(૧૨) અનિશ્ચિત્તવિભાગવન નામ નામના ન
પ્રદા આપના-પાળી વરોવાયવાન પ્રત

આ નામ પ્રતોને શિક્ષણન રહેવાના નામે ને
કે ને નામુદ્યનની મિત્ર આપના ને

તપના બે પ્રકારો છે : એક બાહ્ય, બીજો અભ્યંતર. તેમાં જે તપ શરીરની વિશેષ શુદ્ધિ કરે તે બાહ્ય તપ કહેવાય છે અને જે તપ અંતરની-મનની વિશેષ શુદ્ધિ કરે તે અભ્યંતર તપ કહેવાય છે. બાહ્ય તપથી મનની પણ કેટલાક અશે શુદ્ધિ થાય છે અને અભ્યંતર તપથી શરીરની પણ કેટલાક અશે શુદ્ધિ થાય છે, પણ મુખ્યતાએ ઉપર પ્રમાણે સમજવાનું છે.

કેટલાક એમ માને છે કે જૈન ધર્મમાં કાયિક તપ ઉપર વધારે ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, પણ તપના આ બે પ્રકારો જોતાં તેમની એ માન્યતા નિરાધાર ઠરે છે. વાસ્તવમાં જૈન ધર્મે કાયશુદ્ધિ અને મન શુદ્ધિ બંનેને મહત્ત્વ આપ્યું છે.

બાહ્યતપના છ પ્રકારો મનાયેલા છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) આણુસાણુ-આહાર-પાણીનો અમુક વખત મુધ્રી ત્યાગ કરવો તે. ઉપવાસ, આયબિસ, એકાસણું વગેરે આ પ્રકારનું તપ છે.

(૨) ઊનોદરિકા-ભૂખ કરતાં થોડું ઓછું જમવું તે.

(૩) વૃત્તિસંક્ષેપ-ભોજનની વસ્તુઓમાં ઘટાડો કરવો તે.

(૪) રસત્યાગ-રસ એટલે વિકૃતિ-વિગઢ. તેના મુખ્ય પ્રકારો દશ છે (૧) મધ, (૨) મદિરા, (૩) માખણ, (૪) માસ, (૫) દૂધ, (૬) દહીં, (૭) ઘી, (૮) તેલ, (૯) ગોળ અને (૧૦) પકવાન્ન, તેમાંથી પહેલી ચાર મહાવિગઢ હોવાથી

અર્થશાસ્ત્રાનુસાર છે અને બાકીની વિગતોનાં મહત્તિ જાનુઆરી ૧૯
ન્યાય દ્રવ્યનાં હોય છે.

(પા) કાયકલેશ-વીચરન, ગાંધીકિશનન, પદાચન
 વજેરે ગાયનો શરણુ શ્રીને કાયને કષ્ટ ગાયવતુ ને. ૨૫૫
 ઉધાગ માથે, ઉધાગ પગે ગાયવતુ ગાયને ગાય મચ્છ ન ગાય
 ઉપદ્રવ નહન કરી લેવો ને

(६) अस्तीति-प्रवृत्तिमाने घटादीं नाना-
प्रकारं ने.

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ସମିତି ପ୍ରା. ଓ ପ୍ରା. ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ସମିତି
ପ୍ରା. ମାଧ୍ୟମିକ

(१) आयुर्विज्ञान-विधि ॥ जूला १९५०-५१
ने मा. प्र. बो. १९५०-५१ में विज्ञान विभाग में

આરાધના કરીએ તો થાય છે, ન કરીએ તો થતી નથી, એટલે કે તે આપણા પ્રયાસ-પ્રયત્ન-પુરુષાર્થને આધીન છે. પણ એ પુરુષાર્થ પ્રકટે ક્યારે? તે માટે આજસને છોડવી નેઈએ, પ્રમાદનો પરિહાર કરવો નેઈએ અને ચિત્તમાં ઉત્સાહ પ્રકટાવવો નેઈએ, પણ આપણી સ્થિતિ તો બે વટેમાર્ગે જેવી છે.

બે વટેમાર્ગે

બે વટેમાર્ગે આરામ લેવા માટે બેરડીના ઝાડ નીચે સૂતા હતા. એવામાં બેરડી પરથી ત્રણ પાકેલાં સરસ બોર એક વટેમાર્ગની છાતી પર પડ્યાં. તેણે બીજાને કહ્યું : ‘અરે ભાઈ ! આ બોર અહીંથી ઉપાડીને મારા મુખમાં મૂક. મને તે ખાવાની તલપ થઈ છે.’ પરંતુ બીજાએ કહ્યું : ‘ઉંડ ! મને જાંઘ આવે છે. એ કામ મારાથી બની શકશે નહિ. એ બોર તું જ ત્યાંથી ઉપાડીને મારા મુખમાં મૂક ને !’ પેલાએ કહ્યું : ‘જે એમ બની શકે એવું હોત તો હું તને કહેત જ નહિ. ખરેખર ! તું આજસુ બની ગયો છે.’

તેઓનો આ પ્રકારનો વાદવિવાદ ચાલતો હતો, ત્યાં પામેના માર્ગમાંથી એક ઊંટવાળો પસાર થયો. તેને નેઈ પેલાએ કહ્યું : ‘એ ભાઈ ઊંટવાળા ! જરા થોભ અને નીચો ઉતર.’ ઊંટવાળાએ કહ્યું : ‘એવું તે શું કામ છે ? મારે જરૂરી બીજે ગામ પહોંચવાનું છે.’ પેલાએ કહ્યું : ‘કામ ઘણું અગત્યનું છે. મારી છાતી પર ત્રણ પાકાં બોર પડ્યાં

હું, તે માત્ર મોઢામાં મુક્યાના છે.' ડાહ્યાણએ કહ્યું, 'અરે
 મેલકુડ' તું એટલા માટે અને ડાહ્યા નીચે ઉતરવાનું કહે
 છે, તો તું પોતે અને છાતી પછી દુધાઈને માર ન
 માને દેમ નથી? એ તો ક્યાંથી મેલકુડનું જ કમ છે.
 અને તે ડાહ્યાણા પાતાના કંઠે આવ્યો કહે. 'જે કમને
 પછા પાડે તેજી જળાઈ દેવા. 'અથવા પાડવાને કમ
 છે.' ડાહ્યા પછી ઉતરવા ફેરવી પાડે. 'મેલકુડ' ની નીચે
 મામ પતાનીને જઈ આવ્યો હોય, પણ મામ પાડવાને કમ
 મને છે.'"

જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી આ લવમાં જ સધાય એટલું સાધવું, આરાધાય એટલું આરાધી લેવું, એ ડહાપણભરેલો માર્ગ છે.

આરાધના માટે ખરી તૈયારી તો મનની જ કરવાની છે. મનમાં ઉત્સાહ જાગ્યો, ઇચ્છા ઉદ્ભવી અને દૃઢ સંકલ્પે સ્થાન લીધું કે મોટું કામ થયું સમજો. તે પછી બીજી તૈયારીઓ આસાનીથી થઈ જવાની.

નવપદના આરાધક માટે ચારુકારોએ કેટલીક સૂચનાઓ આપી છે, તે પાઠકોએ લઘ્યમાં લેવા જેવી છે. સિરિસિરિવાલકહામાં કહ્યું છે કે—

સ્વંતો દંતો સંતો, એયસ્સારાહગો નરો હોઈ ।

જો પુણ વિવરીયગુણો, એયસ્સ વિરાહગો સો ડ ॥૨૧૨॥

‘જે મનુષ્ય ક્ષાત એટલે ક્ષમાને ધારણ કરનારો, દાંત એટલે ઇન્દ્રિયોને જિતનારો અને શાત એટલે માનસિક વિકારોથી રહિત હોય, તે નવપદનો આરાધક બની શકે છે. તેથી વિપરીત ગુણવાળો એટલે કામ-ક્રોધથી યુક્ત મનુષ્ય તેનો આરાધક તો બની શકતો નથી, પણ વિરાધક જરૂર બને છે.’

તમ્હા એયમ્સારાહગેણ એગંત સંત ચિત્તેજં ।

નિમ્મલસીલ્લગુણેજં, મુણિણા મિઠિણા વિહોયલ્લં ॥૨૧૩॥

‘તેથી આ નવપદના આરાધકે—પછી તે મુનિ હોય કે

૧૬ કમલદલમાં સુખ્યત્વે વર્ણુમાતૃકાની સ્થાપના થયેલી છે અને સાતાક્ષર મંત્ર તેની વચ્ચે વિરાજે છે. વર્ણુમાતૃકા એટલે વર્ણુનો સમૂહ, અક્ષરોનો સમુદાય. અહીં માતૃકા શબ્દનો પ્રયોગ કરવાનું કારણ એ છે કે તે શબ્દો અને વાક્યોરૂપી ભાષાને જન્મ આપે છે કે જેનાથી શાસ્ત્રોની રચના થયેલી છે અને જગતનો વ્યવહાર ચાલે છે.

ઘડીભર કલ્પના કરો કે તમારી પાસે કોઈ પ્રકારની ભાષા નથી, તો તમારી હાલત શું થાય? તમારો જ્ઞાન-પાન, આદિ કોઈ વ્યવહાર ચાલી શકે ખરો? બાળકને બોલતાં આવડતું નથી, એટલે પોતાનો મનોભાવ ચેન-ચાળા કે રૂદનથી વ્યક્ત કરે છે. આમ છતાં તેની વાત પૂરી તો સમજાતી નથી. એક બાળકે રડવાનું શરૂ કર્યું. તેની માતાએ તેને તેડ્યું, હેરવ્યું-ફેરવ્યું, ઘણાં રમકડાં બતાવ્યાં, ગીતો ગાયાં પણ તે કોઈ રીતે છાનું રહે નહિ. અમે તેની નજીકમાં રહેતા હતા અને એ વખતે વૈદકનું કામ કરતા હતા. એટલે એ બાળકને તેડી અમારી પાસે લાવ્યા. અમે તેને જોઈને કહ્યું : ‘આને પેટમાં આંકડી આવે છે, પણ દવાથી હમણાં જ સારું થઈ જશે.’ પછી મહાશંખવટીની અર્ધી ગોળી પાણીમાં આપી કે એ બાળક શાત થઈ ગયું અને ઘોડિયામાં પણ બિંધવા લાગ્યું. તાત્પર્ય કે ભાષા વિના ભાવ વ્યક્ત થઈ શકતા નથી અને કોઈ વ્યવહાર ખરાખર ચાલી શકતો નથી.

બાપા મરફત હોય કે અફત દિલી હોય કે બાપાજી,
 શુજાતી હોય કે મરહી અથવા નો હોઈ અફત અફત
 હોય. તેમા વાહુની જરૂર નો પડે જ છે, જરી નેની અફત
 અને તેટલી હોય. મરફત બાપામા વદ અફત, નો ફત
 અફતના મળી ફત ફત વોર્ણ છે કેટલાક તેમા નો ફત
 નેની અથવા વદ ની માન છે શ્રી જેમ ફત મળી
 મા ફતમાર્ગ વચ્ચાઅમા વોર્ણી અફત અફત અફત
 નો મા ફતેલા છે, અનુ નામાન્ય અથવા નો અફત
 જ ફત તેમ વાહુમળા કે વિવામાળા અફત અફત

વર્ગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં ચ છ જ ઝ ન એ પાંચ વર્ણોનો સમાવેશ થાય છે.

ચોથો વર્ગ ટ થી શરૂ થાય છે, એટલે તેને ટ વર્ગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં ટ ઠ ઢ ણ એ પાંચ વર્ણોનો સમાવેશ થાય છે.

પાંચમો વર્ગ ત થી શરૂ થાય છે, એટલે તેને ત વર્ગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં ત થ દ ધ ન એ પાંચ વર્ણોનો સમાવેશ થાય છે.

છઠ્ઠો વર્ગ પ થી શરૂ થાય છે, એટલે તેને પ વર્ગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં પ ફ વ મ મ એ પાંચ વર્ણોનો સમાવેશ થાય છે.

સાતમો વર્ગ ય થી શરૂ થાય છે, એટલે તેને ય વર્ગ કહેવામાં આવે છે, તેમાં ય ર લ વ એ ચાર વર્ણોનો સમાવેશ થાય છે.

આઠમો વર્ગ જ થી શરૂ થાય છે, એટલે તેને જ વર્ગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં જ પ સ હ એ ચાર વર્ણોનો સમાવેશ થાય છે.

આ રીતે અ થી શરૂ થયેલી વર્ણુમાતૃકા હ માં પર્યાવસાન પામે છે.

અહીં તમને કદાચ પ્રશ્ન થશે કે ‘શ્રી સિદ્ધયક જેવા મહાધર્મમાં વર્ણુમાતૃકાના અષ્ટવર્ણને સ્થાપવાની જરૂર શી?’

તેનો ઉત્તર એ છે કે આ વાર્ષિકમાનકાનું મૂલ્ય ૬૦૦૦થી
મનમગજના પાગારથી થવાય છે. કદા કે

આં પ્રતિદ્વિદ્વાન્પ્રતિદ્વાં વર્ણયાન્કાય ।

આવેત વઃ ન શ્રુતાર્થોત્તેઃ પારં સત્ત્વતઃ કલ્યાણત્વતઃ ।

એક સાધકે કં સં એ બે અક્ષરોનો જપ કર્યો હતો, તેનાથી તે વીંછીનું ઝેર ઉતારી શકતો હતો. આ અમારા અનુભવની વાત છે. વળી એક સાધુએ ટં અક્ષરનો જપ કર્યો હતો. તેણે એક વાર એક ગામ પર આક્રમણ કરવા આવનાર મુસલમાનોના ટોળા સમક્ષ ટ ટં ટ એ રીતે ત્રણ વાર મંત્રોચ્ચાર કરતા તે ટોળું વિખરાઈ ગયું હતું.

મંત્રવ્યાકરણના ચતુર્થ વર્ગમાં દરેક વર્ણની મંત્ર શક્તિનો નીચે પ્રમાણે નિર્દેશ થયેલો છે:

- અ-મૃત્યુનાશક છે
- આ-આકર્ષણ કરનાર છે
- ઇ-પુષ્ટિ કર છે.
- ઈ-આકર્ષણ કરનાર છે.
- ઇ-બલ આપનાર છે
- ઊ-ઉચ્ચાટન કરનાર છે.
- ઋ-ક્ષોભ પમાડનાર છે.
- ૠ-મોટન કરનાર છે
- ૡ-વિદ્રેપણ કરનાર છે.
- ૢ-ઉચ્ચાટન કરનાર છે.
- ૣ-વશ કરનાર છે
- ૤-પુરુષને વશ કરનાર છે.
- ૥-લોકને વશ કરનાર છે.
- ૦-રાજ્યને વશ કરનાર છે.

અ-દાથીને વશ કરનાર છે.

અ-મૃત્યુનો નાશ કરનાર છે.

વ-વિષખીજ છે.

જ-જનોભખીજ છે.

જ-ગાયુપતિખીજ છે.

ઘ-રતભનખીજ છે (મત્રશાખમા તેની નીચે
મા-ગુખીજ તરીકે પણ છે.)

ઙ-અમૃતખીજ છે.

ચ-પુરુષીજ છે. આગ્રહ તેને ઘટખીજ પણ કહે છે.
આગ્રહ છે.

જ-દાખીજ છે. તેમજ મૃત્યુનાશક છે.

ઝ-અદાનાદખીજ છે.

ઞ-ઘટખીજ છે. તથા પાત્રને ઘટ કહેવાય છે.

ટ-તોદખીજ છે.

ડ-દાખીજ છે.

ડ-દાખીજ છે.

ધ-સૂર્યખીજ છે અને યશ તથા ગુણ આપનારું છે.
 ન-જવરખીજ છે અને જવરનો નાશ કરનારું છે.
 પ-વીરભદ્રખીજ છે અને સર્વ વિધેનોનો નાશ કરનારું છે.
 ફ-વિષ્ણુખીજ છે અને ધન-ધાન્યને વધારનારું છે.
 વ-બ્રહ્મખીજ છે અને રોગનો નાશ કરનારું છે.
 મ-ભદ્રકાલીનું ખીજ છે અને ભૂત, પ્રેત તથા પિશા-

ચોના ભયનું ઉચ્ચાટન કરનારું છે.

મ-માળા, અગ્નિ અને રુદ્રનું ખીજ છે તથા સ્તંભન,

મોટન અને વિદ્રેવણ કરનારું છે.

ચ-વાયુખીજ છે અને ઉચ્ચાટન કરનારું છે.

ર-અગ્નિખીજ છે અને ઉગ્ર કર્મ કરનારું છે.

લ-ઈન્દ્રખીજ છે અને ધન, ધાન્ય તથા સંપત્તિને
 વધારનારું છે.

વ-વરુણખીજ છે અને વિષ તથા મૃત્યુનો નાશ
 કરનારું છે.

શ-લક્ષ્મીખીજ છે.

પ-સૂર્યખીજ છે.

સ-વાગ્ધીખીજ છે અને જ્ઞાનસિદ્ધિ તથા વચનસિદ્ધિ
 આપનારું છે.

જ-શિવખીજ છે. અન્યથ તેને ગંગાખીજ પણ માન-
 વામાં આવ્યું છે.

ક્ષ-તે પૃથ્વીખીજ અને નૃસિંહુખીજ છે.

આ પ્રત્યેક વર્ણનું ધ્યાન ધરવા માટે તેના વિશિષ્ટ

દર્શનેના જતાવવામાં આવ્યા છે. તે પ્રમાણે જ્ઞાન દ્વન્
દ્વિર્મની શિદ્ધિ થાય છે માળવા નવીકે જર્ન જ્ઞાન છે ન
તેાય નો આ પ્રમાણે ધર્યું દેહકેઝો.

પ્રત્યક્ષન-તે જાણ આજ્ઞાપક બેઠેલ છે, આ
જ્ઞાન-નોંધે અજ ઉપક નવારી મેલી છે, કમળકે દે જ્ઞાન
જ્ઞાન છે, તદ્દમગત્વ-તેના કેવા દેવેવા મધ્ય છે, આ જ્ઞાન
તેના દાવા દેવેવા આના સ્વાદ છે, આ-તીર્થ સીર્ષ છે, આ
સીર્ષ દેવેવા વિજ્ઞાન-જાણ છે, આજ્ઞાપક-જ્ઞાન મેળે, આ
જ્ઞાન આજ્ઞાપક છે, આજ્ઞાપક-જ્ઞાન લેવા પાળે છે, આ

જ્ઞાન-જ્ઞાપક નો જ્ઞાન જ્ઞાને આજ્ઞાપક-જ્ઞાન
જ્ઞાન-જ્ઞાપક નો જ્ઞાન જ્ઞાને આજ્ઞાપક-જ્ઞાન
જ્ઞાન-જ્ઞાપક નો જ્ઞાન જ્ઞાને આજ્ઞાપક-જ્ઞાન
જ્ઞાન-જ્ઞાપક નો જ્ઞાન જ્ઞાને આજ્ઞાપક-જ્ઞાન

આ એક જ મંત્રના જપ-ધ્યાનાદિથી અસંખ્ય આત્માઓએ અભીષ્ટની સિદ્ધિ કરેલી છે, એટલે વર્ણુમાતૃકાની સાથે-સાથ તેને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

હવે અષ્ટવર્ગ તથા સપ્તાક્ષરી મંત્રની સોળ પાંખડીઓમાં શી રીતે સ્થાપના થયેલી છે, તે જોઈ લઈએ.

પ્રથમ વલયમાં જ્યાં ‘ૐ હ્રીં’ સિદ્ધેભ્યઃ સ્વાહા’ મંત્રની સ્થાપના કરેલી છે, તેની ખરાબર ઉપરની પાંખડીને આપણે પહેલી ગણીએ અને તે પછી જમણા હાથે આ-વર્તન કરતાં જે જે પાંખડીઓ આવતી જાય તેને ખીણ, ત્રીણ એ પ્રમાણે ગણીએ તો એ સોળ પાંખડીમાં નીચે પ્રમાણે સ્થાપના થયેલી છે :

પ્રથમ દલમાં-અ વર્ગના વર્ણો.

ખીણ દલમાં-નમો અરિહંતાણ ।

ત્રીણ દલમાં-ક વર્ગના વર્ણો.

ચોથા દલમાં-નમો અરિહંતાણ ।

પાચમા દલમાં-ચ વર્ગના વર્ણો.

છઠ્ઠા દલમાં-નમો અરિહંતાણ ।

સાતમા દલમાં-ટ વર્ગના વર્ણો

આઠમા દલમાં-નમો અરિહંતાણ ।

નવમા દલમાં-ત વર્ગના વર્ણો.

દશમા દલમાં-નમો અરિહંતાણ ।

અગિયારમા દલમાં પ વર્ગના વર્ણો

आश्वासना-नमो अङ्गनाम ।

नेत्राश्वासना-य चर्माणां च ।

शरीराश्वासना-नमो अङ्गनाम ।

अङ्गनाश्वासना-य चर्माणां च ।

नेत्राश्वासना-नमो अङ्गनाम ।

आश्वासना-य चर्माणां च ।

नेत्राश्वासना-य चर्माणां च ।

नेत्राश्वासना-य चर्माणां च ।

‘હૃદયપ્રદેશમાં કૃષ્ણિકાસહિત ચોવીશ પાંખડીનું કમલ ધરવું અને તેમાં ક થી મ સુધીના પચીશ અક્ષરો સ્થાપી તેનું ધ્યાન ધરવું.’

ક થી મ સુધીમાં પાંચ વર્ણો આવી જાય છે. તેના વર્ણોની સંખ્યા ૨૫ છે. તેમાંથી ક ની કૃષ્ણિકામા અને ખીજા વ્યંજનોની દરેક પાંખડીમાં સ્થાપના કરીને તેનું ધ્યાન ધરવું.

ततो वदनराजीवे, हैमे पत्राष्टभूपिते ।

चिन्तयेच्छेषवर्णाष्टौ, यकारादीन् प्रदक्षिणम् ॥

‘પછી મુખમાં સુવર્ણમય આઠ પાંખડીવાળું કમલ કદખીને ચ કારાદિ બાકીના અષ્ટ વર્ણોનું ક્રમશઃ ધ્યાન ધરવું.’

આ રીતે $૧૬ + ૨૫ + ૮ = ૪૯$ વર્ણોનું ધ્યાન ધરવાનો વિધિ છે, તે આપણે લક્ષ્યમાં રાખવાનો છે.

આ પ્રકારના ધ્યાનને પદ્મ ધ્યાન કહેવામાં આવે છે.

(૧૪) ઐં હ્રીં અર્હં નમો વોહિવુદ્ધાણં-અહીં વોહિવુદ્ધ-
બોધિયુદ્ધ શબ્દ લબ્ધિધરનો સૂચક છે. જેઓ ગુરુ આદિના
નિમિત્તથી બોધિ એટલે સમ્યગ્દર્શન પામીને પોતાના
પુરુષાર્થ વડે કેવલજ્ઞાન સુધી પહોંચે છે, તેમને બોધિયુદ્ધ
કહેવાય છે. આ વસ્તુ પણ અસાધારણ શક્તિ વિના બની
શકતી નથી, એટલે તેમની ગણના લબ્ધિધરોમાં થયેલી છે.

(૧૫) ઐં હ્રીં અર્હં નમો ઉચ્ચુમર્દ્દેણં-અહીં ઉચ્ચુમર્દ્દે-
ઋજુમતિશબ્દ લબ્ધિધરનો સૂચક છે. પાંચ જ્ઞાનમા મનઃ
પર્યાવજ્ઞાન ચોથું ગણાય છે. તેના વડે મનના ભાવો બાણી
શકાય છે. હાલમાં જેને ટેલીપથી (Telipathy) કહેવામાં આવે
છે, તે એનો કેટલોક ખ્યાલ આપે છે. આ મન-પર્યાવજ્ઞાનના
બે પ્રકારો છે : (૧) ઋજુમતિ અને (૨) વિપુલમતિ. જેનાથી
મનના ભાવોનું સામાન્ય સ્વરૂપ જણાય, તે ઋજુમતિ અને
વિશેષ સ્વરૂપ જણાય તે વિપુલમતિ. આ બંને પ્રકારના
મન-પર્યાવજ્ઞાનવાળાને અહીં લબ્ધિધર માનવામાં આવ્યા
છે. બીજાના મનના ભાવો બાણવા એ ખરેખર એક પ્રકારની
ઉત્તમ લબ્ધિ છે. કેટલીક વાર મત્રશક્તિ આદિથી બીજાના
મનના ભાવો બાણી શકાય છે, પણ તે મન-પર્યાવજ્ઞાન નથી.
મન-પર્યાવ જ્ઞાની તો સામાના મનમાં જે જે ભાવો ઉત્પન્ન
જાય તેના પ્રતિબિંબ રૂપ છે. તેની ગણના અતીન્દ્રિય
જ્ઞાનમાં થયેલી છે.

શ્રી બપ્પભટ્ટિસૂરિ જેઓ સરસ્વતીના મહાન ઉપાસક

ખતાવી છે, તે ખરેખર વિરહ છે. લગ્નિધધરોને ઔંકાર, હ્રીંકાર તથા અર્હં મંત્રના ઉચ્ચારણ પૂર્વક નમસ્કાર કરવો એ આદર અને બહુમાનની ઉત્કટ લાગણી વિના બની શકે નહિ. ગુણીને નમતા ગુણ આવે છે, એ ન્યાયે જેઓ આ લગ્નિધધરોને અત્યંત ભક્તિભાવથી નમે છે, તે લગ્નિધને યોગ્ય બને છે અને કાસાતરે તેવી લગ્નિધ પામી શકે છે.

હવે બીજાં શોળ લગ્નિધપદોનો પરિચય કરીએ. તેમાંથી પણ ઘણું નવું જાણવાનું મળશે

(૧૭) ઔં હ્રીં અર્હં જમો દસપુઞ્ચીળ-અહીં દસપુઞ્ચી-દશપૂર્વી શબ્દ લગ્નિધધરનો સૂચક છે. દશપૂર્વી એટલે દશ પૂર્વોત્તું જ્ઞાન ધરાવનાર. આ દશપૂર્વો નીચે પ્રમાણે જાણવા:-

- (૧) ઉત્પાદપૂર્વ.
- (૨) આગ્રાયણીપૂર્વ.
- (૩) વીર્યપ્રવાહપૂર્વ.
- (૪) અસ્તિપ્રવાહપૂર્વ.
- (૫) જ્ઞાનપ્રવાહપૂર્વ.
- (૬) સત્યપ્રવાહપૂર્વ.
- (૭) આત્મપ્રવાહપૂર્વ.
- (૮) કર્મપ્રવાહપૂર્વ.
- (૯) પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાહપૂર્વ.
- (૧૦) વિદ્યાપ્રવાહપૂર્વ.

આ પૂર્વો ઘણાં મોટાં હતાં અને તેમાં જ્ઞાનનો અપૂર્વ

આ વખતે રાજાનો શોક નિવારવા માટે શ્રીલદ્રખાહું સ્વામી રાજમહેલે ગયા અને સંસારનું સ્વરૂપ સમજાવી સાંત્વન આપ્યું. રાજાએ તેમના નિમિત્તજ્ઞાનની પ્રશંસા કરી અને સાથે એ પણ પૂછ્યું કે ‘ખિલાડીથી મરણ થશે, એ વાત સાચી કેમ ન પડી?’ એ વખતે આચાર્યશ્રીએ આગળિયો મંગાવ્યો, તો તેના બને છેડા પર ખિલાડીનાં મોઢાં ડોરેલાં હતાં. આથી રાજાને સતોષ થયો અને તે આચાર્યશ્રીનો પરમલક્ષ્મ બન્યો.

(૨૦) ॐ હ્રીં અર્હં નમો વિઠ્ઠલવર્ણહૃદિપત્તાણ-અહીં વિઠ્ઠલવર્ણહૃદિપત્ત-વિકુર્વણુ-ઋદ્ધિપ્રાપ્ત શબ્દ લખિધરનો સૂચક છે. વિકુર્વણુઋદ્ધિ એટલે શરીરને ગમે તેટલું મોટું બનાવવાની શક્તિ. તે માટે શ્રીવિષ્ણુકુમારમુનિની વાત જાણવા જેવી છે.

મહામુનિ વિષ્ણુકુમાર

હસ્તિનાપુરના પરાક્રમી રાજા પદ્મોત્તરને જવાલા રાણીથી એ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા હતા. આ બંને પુત્રો તેજસ્વી, પરાક્રમી તથા બુદ્ધિના નિધાન હતા અને કુશલ આચાર્યો પાસેથી વિદ્યા તથા કલા ગ્રહણ કરીને વિદ્યાવંત તથા કલાવંત થયા હતા. તેમાં મોટાનું નામ વિષ્ણુકુમાર હતું અને નાનાનું નામ મહાપદ્મ હતું.

એક વાર શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીના હાથે દીક્ષિત થયેલા સુવ્રત નામે આચાર્ય સપરિવાર હસ્તિનાપુર પધાર્યા. તેમની

મંદરાચલ પર્વત પર જવાને સમર્થ છું, પણ પાછો આવવાને સમર્થ નથી, માટે મારું જે કર્તવ્ય હોય તે મને કહો.' આથી સુવ્રતાચાર્યે કહ્યું 'તમને વિષ્ણુકુમારમુનિ પાછા લાવશે, માટે તેડવાને જાઓ.'

ગુરની આજ્ઞા થતા એ સાધુ થોડી જ વારમાં મંદરાચલ પર્વત પર પહોંચી ગયા અને મહામુનિ વિષ્ણુકુમારને વંદન કરીને ઊભા રહ્યા. પછી તે મહામુનિએ આગમનનું કારણ પૂછતાં સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી, એટલે કર્તવ્યનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયેલો જાણી તેઓ તે સાધુ સાથે ક્ષણ વારમા હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા અને પોતાના ગુરુ સુવ્રતાચાર્યને વંદના કરી. પછી સકલ સાધુઓના પરિવાર સાથે તેઓ રાજસભામાં ગયા. ત્યાં સહુએ તેમને વંદના કરી પણ નમુચિત્રું માથું નીચું નમ્યું નહિ. પરંતુ ઉદાર ચિત્તવાળા મહાપુરુષને એની થોડી જ પડી હોય છે? તેમણે કહ્યું 'હે યુદ્ધિમાન રાજા! આવડા મોટા નગરમાં અમારા જેવા ભિક્ષુકો ભિક્ષા વૃત્તિથી રહે, એમાં તમને શી હાનિ છે? વળી હાલ વર્ષા ઋતુના દિવસો ચાલી રહેલા છે, તેમાં મુનિઓને વિહાર કરવો કલ્પતો નથી, માટે ળધા મુનિઓ આ નગરમાં લલે રહે.'

પરંતુ સત્તાના સિંહાસન પર આરૂઢ થયેલા નમુચિત્રે તેનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. મહામુનિ વિષ્ણુકુમાર અનેક લલિત-ઓના સ્વામી હતા, છતાં એક શ્રમણ હતા, શ્રમણે ચિત

નમુચિ સેવક હોવાથી આ અપરાધ મારો છે, માટે પ્રભો! આપનો કોપ શમાવો અને મારા અપરાધની ક્ષમા આપો.'

દેવો અને દાનવોના રાજાઓ પણ આ જ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી રહ્યા હતા અને શ્રીસંઘ પણ તેમને શાંત થવાને વિનંતિ કરી રહ્યો હતો, એટલે તેમણે પોતાનું સ્વરૂપ સંકોચી લીધું અને થોડી જ વારમા મૂળ સ્વરૂપમાં આવી ગયા. પછી સંઘના આગ્રહથી તેમણે નમુચિને છોડી દીધો, એટલે રાજાએ તેને જાકારો દીધો અને સત્તાના સૂત્રો પોતે ધારણ કર્યા.

આ ત્રિપદીથી-ત્રણ પગલાંથી મહામુનિ વિષ્ણુકુમાર ત્રિવિક્રમની ખ્યાતિ પામ્યા અને આલોચણુતપ વડે શુદ્ધ થઈને કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા.

(૨૧) ઐ હ્રીં અર્હં નમો વિજ્ઞાહરાણં-અહીં વિજ્ઞાહર વિદ્યાધર શબ્દ લઙ્ગિધધરનો સૂચક છે. જે અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓને ધારણ કરનાર હોય, તે વિદ્યાધર કહેવાય. મંત્ર-રાજ-રહસ્ય તેમજ બીજા લઙ્ગિધસૂચક પાઠોમા અહીં વિજ્ઞાસિદ્ધ-વિદ્યાસિદ્ધ એવો પાઠ આવે છે. વિદ્યાસિદ્ધ એટલે એક કે વધારે વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરનાર. આથી વિદ્યાધર અને વિદ્યાસિદ્ધના અર્થમા કોઈ તફાવત નથી. આઠ પ્રકારના પ્રભાવકોમા વિદ્યાસિદ્ધની ગણના થયેલી છે.

(૨૨) ઐ હ્રીં અર્હં નમો ચારણલઙ્કરીણ-અહીં ચારણલઙ્કરી ચારણલઙ્ગિધ શબ્દ લઙ્ગિધધરનો સૂચક છે. આઠાશમાં અત્યંત

જગપરી જગમી સજિયને આપુનિયે દરેક કાંઈ તે
 વગરે નવાયેલા છે એક વિચારવાને જે મને
 આપુનિયે વિચારવા સજિયમાળા જે કાંઈ કાંઈ
 થઈને પણ નહીં મીઠાં પગડે ન હોય તે
 જે, જ્યાં જગમગના સજિયમાળા જે કાંઈ કાંઈ
 વગરે વગરે મીઠાં પગડે જગમગના જે કાંઈ કાંઈ
 જગમગના જે કાંઈ મીઠાં પગડે

પણ અમુક ટકા લેગણેજ હોય છે. વળી આજના ગાય-લેંમ વગેરેના ખોરાકમા પણ ફેરફાર થયેલા છે, એટલે ઘીની મીઠાશ ઘટી છે. પણ પ્રાચીન કાળમા ધરતીમાં રમકમ વધારે હોવાથી અને ગાય-લેંસના ખોરાક ઘણા સારા હોવાથી ઘીમા ઘણી જ મીઠાશ રહેતી.

(૨૭) ઐ હ્રીં અર્હં નમો મહુઆસવીણં-અહીં મહુઆસવી-મધ્વાશ્રવી શબ્દ લગ્નિધધરનો સૂચક છે. જેમના વાણીપ્રવાહ-માં મધુ એટલે મધ જેવી મીઠાશ હોય, તે મધ્વાશ્રવી કહેવાય છે.

(૨૮) ઐ હ્રીં અર્હં નમો અમિયાસવીણં-અહીં અમિ-યાસવી-અમૃતાશ્રવી શબ્દ લગ્નિધધરનો સૂચક છે. જેની વાણીમાથી અમૃત જેવી મીઠાશ ઝરતી હોય, તે અમૃતાશ્રવી કહેવાય છે.

સામાન્ય રીતે મધુર વાણીની લોકો પર સારી અસર થાય છે, પણ આ મધુરતા જુદા જ પ્રકારની સમજવી. તે સાંભળતાં જ મન પર ભારે અસર થાય અને સર્વ દુઃખો વિસારે પડી જાય. અમે અનુભવથી જોયું છે કે એક વિદ્વાન વક્તાની દલીલ અને દષ્ટાંતભરી વાણીથી લોકોને જે અસર થતી નથી, તે સત પુરુષોના થોડા શબ્દોથી થઈ જાય છે. એક મનુષ્યને દારૂની ખૂરી લત લાગી. તેને ઘણા માણસોએ ઘણી રીતે સમજાવ્યો, પણ એ લત છૂટી નહિ. પરંતુ તેને એક વખત એક સત પુરુષનો ભેટો થઈ ગયો. તેમણે કહ્યું :

‘અરે ભાઈ ! દારૂની બલા તને ક્યાંથી વળગી ? છોડ અને’
અને તેને આ શબ્દોની એટલી બધી અસર થઈ કે તેણે
તે જ સમયે દારૂ ન પીવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને તેને બરાબર
પાળી. અહીં હીરાશ્રવી, સર્પિરાશ્રવી, મધ્વાશ્રવી તથા અમૃતા-
શ્રવી માટે એમ જ સમજવું.

(૨૯) ઐ હ્રીં અર્હં જમો સિદ્ધાયણાણં-અહીં નિદ્ધાયણ-
સિદ્ધાયન શબ્દ લખિધધરનો સૂચક છે. જે સિદ્ધોના સ્થાનમાં
વસે તે સિદ્ધાયન, એટલે કે સિદ્ધ. અન્ય અધોમા અહીં
નિદ્ધાયદયાણં એવો પાઠ પણ મળે છે તેનો અર્થ સિદ્ધાયતન
યાય છે, પણ તેથી અર્થમાં ફેર પડતો નથી વળી કેટલાક
અધોમા અહીં જમો પછી લોણ સન્ધ્યમિદ્ધાણ એવો પાઠ છે,
એટલે આ પદ સર્વ સિદ્ધોને લગતું છે.

(૩૦) ઐ હ્રીં અર્હં જમો મહદ્-મહાવીર-ચદ્વમાણ-
વુદ્ધરિમીણ-અહીં વુદ્ધરિમી-બુદ્ધર્પિ શબ્દ લખિધધરનો સૂચક
છે. ભગવાન મહાવીર જેઓ મહાન ગુણવાળા હતા અને
જેમનું મૂળ નામ વર્ધમાન હતું, તેઓ બુદ્ધર્પિ હતા. બુદ્ધર્પિ
એટલે બુદ્ધ એવા ઋષિ. બુદ્ધ એટલે પૂર્ણ જ્ઞાન પામેલા અને
ઋષિ એટલે તપસ્વી મહાત્મા. તેમને અનેક પ્રકારની લખિધઓ
પ્રાપ્ત થયેલી હતી, તેથી તેમની લખિધધરમા ગણના કરીને
ખાસ વદના કરવામા આવી છે. અહીં મૂલ ગાથાનાં તો
ચદ્વમાણ-વુદ્ધરિમીણ એટલું જ પદ છે. એટલે મહદ્ અને
મહાવીર એ બે પદો અહીં વધારવામાં આવ્યા છે, પણ
તે જરૂરનાં નથી. એથી લખિધપદ ઘણું લાંબું બની જાય છે.

(૩૧) ઐ હ્રીં અર્હં નમો ઝગતવાણં-અહીં ઝગતવ-
ઉત્તપ એ શબ્દ લગ્નિધધરનો સૂચક છે. જે ઉત્ત તપ કરે તે
ઉત્ત તપ-ઉત્તતપસ્વી કહેવાય. જેન ધર્મમાં અનેક પ્રકારના
તપો ખતાવેલાં છે, તેમાંના કેટલાક ઉત્ત છે, અને તે અસા-
ધારણ શક્તિવાળા જ કરી શકે છે, તેથી ઉત્ત તપસ્વીની ગણના
લગ્નિધધરમાં કરેલી છે. ઉત્ત તપ કરનારને અનેક પ્રકારની
લગ્નિધ્યો પ્રાપ્ત થાય છે.

(૩૨) ઐ હ્રીં અર્હં નમો અક્ષીણમહાણસિયાણં-અહીં
અક્ષીણમહાણસિય-અક્ષીણ મહાનસી શબ્દ લગ્નિધધરનો સૂચક
છે. જેને અક્ષીણ મહાનસી લગ્નિધ પ્રાપ્ત થઈ હોય તે
અક્ષીણ મહાનસી કહેવાય. પાત્રમા પડેલા થોડા અન્નનું
ગમે તેટલું દાન કરે, તો પણ તે ક્ષય પામે નહિ-ખૂટે નહિ,
તેને અક્ષીણ મહાનસી લગ્નિધ કહેવામાં આવે છે. શ્રીગૌતમ
સ્વામીએ એક પાત્રમાથી ૫૦૦ તાપસોને આહાર કરાવ્યો
હતો, તે આ લગ્નિધનું પરિણામ હતું. તપાગચ્છાધિપતિ
શ્રી ખુટેરાયજીના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી મૂલચંદજી ગણિમાં આ
જાતની દૈવિક કે માત્રિક શક્તિ હતી શિહારના સંઘને તેનો
અનુભવ થયો હતો.

કોઈ કોઈ જેનેતર મહાત્માઓમાં આવે પણ આવી
સિદ્ધિ જોવામા આવે છે. એક નાગા જાવાને અલ્હાબાદના
ડુંભમેજામાં સામૈયો કરવાની ભાવના થઈ. સામૈયો કરવો
એટલે સહુને જમાડવા. ભક્તજનોએ કહ્યું: ‘ગુરુજી ! અહીં

સામેયો કરવો એ એક પ્રકારનું સાહસ છે, કારણ કે માણસોની મર્યાદા નહિ રહે ?' પણ ગુરુજી મધ્ધમ હતા. તેમણે કહ્યું : ' એટલી જ વાત છે ને ! તે જોયું જશે. સામેયાની તૈયારી કરો.'

લક્ષ્મણનોએ તૈયારી કરી. તેમનો પાકો અંદાજ દશ લાખ માણસોનો હતો, એટલે તે પ્રમાણે બધી વ્યવસ્થા કરી. સામેયો શરૂ થયો અને માણસો ઉમટી પડ્યા. કાર્યકર્તાઓને લાગ્યું કે માણસો ધાર્યા કરતા ઘણા વધારે છે અને હવે બીજાં કંઈ બની શકે એમ નથી, એટલે તેઓ ગુરુજી પાસે ગયા અને પરિસ્થિતિનું નિવેદન કર્યું. ગુરુજીએ કહ્યું ' તમે ચિંતા કરશો નહિ. આપણે બનાવેલી રસોઈમાથી જ બધા જમી શકશે ' પછી તેમણે રસોડામાં જઈ બધા પાત્રોને સ્પર્શ કર્યો અને ત્યાથી પોતાના આસને આવી ગયા. સામેયો ચાલુ રહ્યો અને લગભગ તેરથી ચૌદ લાખ માણસોએ તેનો લાભ લીધો. છેવટે પણ રસોડામાં રસોઈ વધી હતી.

ચોટીલામાં એક વણિક લગત હતા. તેઓ ગામ બહાર એક ઝુપડીમાં રહેતા અને લગવાનનું ભજન કરતા હતા. રાજ સવારે ઝુપડી ત્રાફસુદ્ધ કર્યા પછી તેઓ પોતાના હાથે બે રોટલા ઘડતા હતા અને તેને સ્ત્રી કે મૂંઝી દેતા હતા. પછી આંખો દિવસ જે અતિથિ-અભ્યાગત આવે તેને એમાર્ધી જ ભજન કરાવતા હતા. કોઈ વાર પાંચ-સાત માણસો સાથે આવી જતા, ત્યારે પણ તેમનો આ કાર્યક્રમ ચાલુ

રહેતો. તેઓ રોડલા સાથે છાશ પીરમતા, એ તો ગામમાંથી વગર માગ્યે આવી જતી. છુવનની છેડ્ડી ઘડી મુખી તેમને આ કાર્યક્રમ આણુ રહ્યો હતો. તેમણે કોઈ મંત્ર-તંત્રની સાધના કરી ન હતી, પણુ ભક્તિના અતિશયથી જ તેમને આ પ્રકારની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

માત્રિક સાધનથી પણુ આવી ઘટના બની શકે છે, તેનો એક દાખલો અહીં રજૂ કરીશું. ઉજ્જૈન પાસે નાગડામાં એક યતિજી રહેના હતા. તે લાડુવાળા મહારાજ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા હતા. જ્યારે કોઈ પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવ હોય ત્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચી જતા અને એક થાળમાં થોડા લાડુ મૂકી તેના પર કપડું ઢાકી બહાર નીકળવાના દરવાજે પોતાનું સ્થાન જમાવતા. તેમથી તેઓ સકલ સદને લાડુની પ્રભાવના કરતા. આજથી પચીસ વર્ષ પહેલાં જ તેઓ સ્વર્ગવાસી થયેલા છે.

ખીન્તં સોળ લબ્ધિપદોનો અધિકાર અહીં પૂરો થાય છે.

ત્રીજાં સોળ લઙ્ગિપદો

બીજાં સોળ લઙ્ગિપદો પરથી પણ આપણને ઘણું જાણવાનું મળ્યું. એક વખત આપણે ત્યાં અનેક લઙ્ગિધરો હતા. આજે તો કોઈકે જ વાર તેમના દર્શન થાય છે. આને આપણે કાલનો પ્રભાવ નહિ તો બીજું શું કહી શકીએ? છતાં એક વાત નિશ્ચિત છે કે જે મનુષ્ય દૃઢ સંકલ્પ કરી વ્યવસ્થિત પુરુષાર્થ કરવા માટે છે, તે પોતાની શક્તિનો અસાધારણ વિકાસ કરી શકે છે. જૈન શાસ્ત્રોનો એવો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે તપ, જપ, ધ્યાન અને સત્ય-મના અનુષ્ઠાન વિના અસાધારણ શક્તિઓ પ્રકટ થઈ શકતી નથી, એટલે આ દિશામાં પ્રયાસ કરનારે તેના પર ખાસ લક્ષ્ય આપવાનું છે. હવે ત્રીજાં પણ સોળ લઙ્ગિપદોનો પરિચય કરી લઈએ, જેથી આ વિષય પૂરો થાય.

(૩૩) ॐ ह्रीं अहं णमो बहुटमाणान-अहीं बहुट-
माण-वर्धमान शण्ड लङ्गिधरनो सूचक છે. જેને વર્ધમાન

નામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તે વર્ધમાન કહેવાય. આ લબ્ધિને લીધે ધન્ય, ધાન્ય આદિ કેઈ પણ વસ્તુની ઇચ્છિત વૃદ્ધિ કરી શકાય છે. અક્ષીણમહાનસીલબ્ધિમા એક વસ્તુ ગમે તેટલી વાપરીએ તો પણ ખૂટતી નથી. જ્યારે આમા એક વસ્તુની ઇચ્છાનુસાર વૃદ્ધિ કરી શકાય છે.

આજે પણ કેઈ કેઈ મહાત્માના આશીર્વાદ કે અમી દષ્ટિથી ધન-ધાન્ય આદિની ઇચ્છિત વૃદ્ધિ થતી જોવાય છે. સ્વ. શ્રીમોહનલાલજી મહારાજના આશીર્વાદથી અનેક સામાન્ય સ્થિતિના મનુષ્યો ધનવાન બન્યાની હકીકત જાણીતી છે.

(૩૪) ॐ હ્રીં અર્હં નમો દિત્તવાણં-અહીં દિત્તવ-દીપ્તતપ શબ્દ લબ્ધિધરનો સૂચક છે. દીપ્ત એટલે તેજસ્વી. જે તપ કરતા પોતાની કાયા અત્યંત તેજસ્વી બને અથવા તેમાંથી પ્રકાશ ફેલાય, તે દીપ્તતપ કહેવાય. આવું તપ કરનારને દીપ્તતપ મહાત્મા સમજવા. તપથી તનની પૂરે-પૂરી શુદ્ધિ થાય છે અને તેમાંથી પ્રકાશ પ્રકટે છે આ હકીકતનો સ્વીકાર જોનેતર સંપ્રદાયોએ પણ કરેલો છે. ધિયોસોદીમાં માનનારાઓએ આ સંબંધમાં સારું એવું સંશોધન કરેલું છે અને ‘Man invisible-અદૃશ્ય માનવી’ એ નામનું સુંદર પુસ્તક સમાજના ચરણે ધરેલું છે.

(૩૫) ॐ હ્રીં અર્હં નમો તત્તવાણં-અહીં તત્તવ-તપ્તતપ શબ્દ લબ્ધિધરનો સૂચક છે. તપ્ત એટલે તપેલું;

અગ્નિમય. જે તપ કરવાથી અગ્નિ પ્રકટાવી શકાય, તેજે-
લેશ્યાની પ્રાપ્તિ થાય, તેને તપ્તતપ કહેવાય. આવું તપ
કરનાર તપ્તતપ મહાત્મા સમજવા. આધનાકાલમા ભગવાન
મહાવીરે ગોશાલકને એવું તપ બતાવ્યું હતું કે જેનાથી
તેજેલેશ્યાની પ્રાપ્તિ થાય ભગવાનથી છૂટા પડ્યા પછી
ગોશાલકે ધ્રાવસ્તી નગરીમા જઈ એ તપ કર્યું હતું અને
તેજેલેશ્યા સિદ્ધ કરી હતી. કાલાતરે કેપથી પ્રજવલિત થઈને
ગોશાલકે આ તેજેલેશ્યાને ઉપયોગ ભગવાન મહાવીર
સ્વામી સામે જ કર્યો હતો એ વખતે તેની આંખે આવ-
નાર બે મુનિઓ બળીને ભસ્મ થઈ ગયા હતા, પણ તે
ભગવાનના શરીરને સ્પર્શ કરી શકી ન હતી. એ પ્રસંગથી
ભગવાનના હસ્તમા લોહી પડવા લાગ્યું હતું અને તે માટે
કેટલોક ઝાંપઘાંપચાર કર્યો પડ્યો હતો. તેજેલેશ્યામા
સાત દેશોને માથે બાળી નાખવા જેટલી શક્તિ હોય છે.

(૩૬) ॐ હ્રીં આં નમો મહાત્માય-આહી મહાત્મ-
મહાતપ શાળ્દ લઙ્ગિપદનો સૂચક છે મહિના દોઢ મહિના,
બે મહિના, અઢી મહિના, ત્રણ ચાર મહિના કે છ માસના
ઉપવાસ કરવા એ બધાના સમાવેશ મહાતપમા થાય છે.
ભગવાન મહાતપસ્વી કહેવામાં, પ્રસન્ન કે તેનાં નાધનાકાલના
૧૨ વર્ષ ૬ માસ અને ૧૫ દિવસમા જેટલે કે ૪૫૧૫
દિવસમા ૪૬૬૬ ઉપવાસ કર્યા હતા, તે આ પ્રમાણે—

તપનું નામ	સંખ્યા	તપના ઉપવાસ	કુલ ઉપવાસ
છમાસી	૧	૧૮૦	૧૮૦
છ માસી-ઓછા પાચ દિવસની	૧	૧૭૫	૧૭૫
ચૌમાસી	૯	૧૨૦	૧૦૮૦
ત્રણ માસી	૨	૯૦	૧૮૦
અઢી માસી	૨	૭૫	૧૫૦
બે માસી	૬	૬૦	૩૬૦
દોઢ માસી	૨	૪૫	૯૦
માસક્ષમણ	૧૨	૩૦	૩૬૦
પક્ષક્ષમણ	૭૨	૧૫	૧૦૮૦
અડૂમ(પ્રતિમાના)	૧૨	૩	૩૬
છકું	૨૨૯	૨	૪૫૮
સર્વતોલદ્રપ્રતિમા	૧	૧૦	૧૦
મહાલદ્રપ્રતિમા	૧	૪	૪
લદ્રપ્રતિમા	૧	૨	૨
એક ઉપવાસ	૧	૧	૧

 કુલ ૪૧૬૬

આમાં ૩૪૯ પારણાના દિવસો ઉમેરીએ એટલે ૪૫૧૫ નો આંક થરાબર મળી રહેશે.

લગવાન મહાવીરના અનુયાયીઓએ તપનો-તપશ્ચ-
ર્યાંતિ આ મહિમા જાળવી રાખ્યો છે, એટલે કે તેઓ
પણ પણ તપ કરે છે. અકબર બાદશાહના વખતમા ચંપા
દ્રાવિડોએ છ માસના ઉપવાસ કર્યા હતા, તે બાણીને બાદ-
શાહ આશ્ચર્ય પામ્યો હતો. આજે પણ કૈનોના નાના
બાળકોને નકોરડા ઉપવાસ કરતા જોઈ અન્ય લોકો આશ્ચર્ય
અનુભવે છે. તેમને તો એમ જ લાગે છે કે આટલી ઉંમરમાં
આવે નકોરડો ઉપવાસ થઈ જ શી રીતે શકે? કાશ્મીર
કે તેઓ પોતે ઉપવાસ હોય ત્યારે માત્ર અન્ન છોડે છે, પણ
દૂધ-ફલ વગેરેનો ઉપયોગ કરે છે ખરી વાત એ છે કે
જેન બાળકોને તપશ્ચર્યાના સ્પર્શરો વારસામા મળે છે, એટલે
તેઓ નાની ઉંમરથી જ આવી તપશ્ચર્યાઓ કરી શકે છે.

(૩૭) ઐ હીં અર્હં જમો ધોરતવાળ-અહીં ધોરતવ-
ધોરતપ શબ્દ લઙ્ગિધરનો સૂચક છે જે ધોર તપ કરે તે
ધોરતપ મહાત્મા કહેવાય. સામાન્ય રીતે અલિંગદવાળા
તપને ધોરતપ કહેવાય છે, કાશ્મીર કે તેમા પાતાનુ ઇવન
હોડના સૂચક છે.

એક મહાત્માએ એવો અલિંગદ કર્યો હતો કે કોઈ
પ્રાણી જેવ વહેવારે તો જ લિંગા દેવી નહિ તો તે રિવજે
ઉપવાસ કરવો. હવે તેઓ લિંગા દેવા બધા ત્યારે કોઈ
પ્રધન ચાટલી હાથે, ચાટલો હાથે, પૂરી હાથે કે મધુ
નિપટાન હાથે, પણ જેવ હાથે નહિ એટલે તેઓ લિંગા

કામ કરે છે. 'ચાદ્રગ્ની ભાવના યસ્ય, સિદ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી' જેવી જેવી ભાવના હોય છે, તેને તેવી સિદ્ધિ થાય છે. તાત્પર્ય કે આ કલશમાં નિરંતર અમૃતની ભાવના કરનારે અમૃત પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી તેના સર્વરોગોનો નાશ થાય છે. આ કલશની અંદર હીંકારની ત્રણ રેખાથી વેદિત એક જે મંડલ છે, તેને ઉદ્દેશીને આ ભાવના કરવાની છે અને કેાણુ કહેશે કે એ મંડલમાં આવું સામર્થ્ય નથી? પૂર્વે તેનું જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સ્મરણ કરવાથી આ વસ્તુ સ્પષ્ટ થશે.

કલશ એ ભક્તિનો સંકેત છે અને જ્યની નિશાની છે, એ રીતે પણ તે આપણા સમાજમાં ઘણો આદર પામેલો છે, એટલે આ વિષયમાં કલશની જે પસંદગી થઈ છે, તે સુચોગ્ય છે.

આહીં કલશનિર્માણ પછી જ્યાદિ દેવીઓની સ્થાપના સૂચન કર્યું છે, તેથી સામાન્ય જ્યાલ એવો ઉત્પન્ન થાય છે કે જ્યાદિ દેવીઓનું સ્થાન કલશની બહાર છે, પદ્મ જે તેની આઠ દિશામાં સ્થાપના કરવાની હોય તો તે કલશની અંદર જ અષ્ટગુરુપાદુકાની ઉપર થઈ શકે. તે સિવાય થઈ શકે નહિ, તેથી પ્રસિદ્ધ યત્રમાં તેની સ્થાપના અષ્ટગુરુપાદુક પછી થયેલી છે અને તેને પાચમું વલય ગણવામાં આવ્યું છે. પૂજનવિધિમાં અષ્ટગુરુપાદુકાપૂજન પછી તરત અધિષ્ઠા

= પૂજ્યમુન્ડ્રી યગોવિજયજી મહારાજ સંપાદિત અને પ્રકાશિત યત્ર

ધક્રાદિ દેવોનું આહ્વાન-પૂજન આદિ કરવામાં આવે છે અને તે પછી જયાદિ આઠ દેવીઓનું પૂજન થાય છે. આ રીતે ત્યાં અધિષ્ઠાયકાદિ દેવોનું વલય પાંચમું અને જયાદિ દેવીઓનું વલય છઠ્ઠું ગણવામાં આવે છે, પણ સિરિસિરિવાલ-કહાનો ઉપરનો પાઠ તથા બીજા પણ અનેક પાઠો ભેતાં જયાદિ દેવીઓનું સ્થાન તેનાથી પહેલું છે. વળી શ્રી સિદ્ધચક્રસ્તોત્રની નીચેની ગાથા પરથી તો એવો જવાબ આવે છે કે જયાદિ આઠ દેવીઓ આ ચંત્રની અધિષ્ઠાયક દેવીઓ છે.

ત્રિરેસમાયાપરિવેષિતં ચ-

જ્જયાયધિષ્ઠાયકભેજ્યમાનમ્ ।

વિરાજતે સદ્ગુરુપાદુકાભં.

શ્રીસિદ્ધચક્રં તદ્દતં નમામિ ॥૫॥

‘જે ગ્રણુ રેખાવાળા ત્રીંદ્રારવટે વીંટાળાયેલ છે, તેમજ એનાં જયાદિ અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ વડે એવાયેલ સદ્ગુરુઓની પાદુકા વિરાજમાન છે. તે શ્રી સિદ્ધચક્રને હું નમન કરું છું.’

તાત્પર્ય કે પાંચમી વલય તરીકે જયાદિ દેવીઓનું સ્થાન નિશ્ચિત છે.

જયાદિ આઠ દેવીઓ એટલે જયા, વિજયા, જયંતી તથા અપરાજિતા અને જાગ દેવીઓ એટલે જંભા, રંભા (રનભા) ચોદા અને જંધા.

પરિણામો ઘણાં જરાળા આવે છે. આવું કંઈ ન બને તે માટે મોહાદેવીની હાજરી અત્યંત જરૂરી છે.

જાંઘાનું કાર્ય અન્યદ્વારા થતા જાધનપ્રયોગોની અસરને રોકવાનું છે. કેડાં આપણા પર જાધનપ્રયોગ કરે તો આપણે એકાએક દોરડાથી કે લોહાની સાકળથી જાંઘાઈ જઈએ છીએ અને તેમાંથી છૂટવું ઘણું ભારે થઈ પડે છે. પછી તો કેઈક મંત્રવાદી કે સમર્થ સંતપુરુષની અમીદૃષ્ટિ જ તેમાંથી મુક્ત કરી શકે છે. જાંઘાની હાજરીમાં આવું કોઈ અનિષ્ટ પરિણામ આવી શકતું નથી, તેથી જ તેની સ્થાપના થાય છે. અહીં કોઈ પ્રતિઓમાં અધા એવો પાઠ પણ આવે છે, પણ પ્રાચીન ઉદ્દેશો જોતાં અહીં જાંઘા નામ જ સંગત છે. આ જયાદિ આઠ દેવીઓની સ્થાપના તેમના નામમંત્ર વડે નીચે પ્રમાણે થાય છે -

- પૂર્વ દિશામાં - ૐ હ્રીં જયાયૈ નમઃ ।
 દક્ષિણ દિશામાં - ૐ હ્રીં વિજયાયૈ નમઃ ।
 પશ્ચિમ દિશામાં - ૐ હ્રીં જયન્ત્યૈ નમઃ ।
 ઉત્તર દિશામાં - ૐ હ્રીં અપરાજિતાયૈ નમઃ ।
 અગ્નિ દિશામાં - ૐ હ્રીં જૃમ્ભાયૈ નમઃ ।
 નૈઋત્ય દિશામાં - ૐ હ્રીં સ્તમ્ભાયૈ નમઃ ।
 વાયવ્ય કોણમાં - ૐ હ્રીં મોહાયૈ નમઃ ।
 ઇશાન કોણમાં - ૐ હ્રીં વન્ધાયૈ નમઃ ।

જયાદિ આઠ દેવીઓનો અધિકાર અહીં પૂરો થાય છે.

[૨૪]

યંત્રના અધિષ્ઠાયકો

જ્યાદિ આઠ દેવીઓ પછી યંત્રના અધિષ્ઠાયકોના અધિષ્ઠાર આવે છે. તે અગે સિરિસિરિવાલકુડાના કણું છે કે—

સિરિવિમલનામિયપમુહાદિટ્ટાયગ-સયલ-દેવ-દેવીણં ।
નુત્તગુરુમુહાત્રો જણિઅ તાણ પચાણં કુણદ્દ જ્ઞાણં ॥૨૦૪॥

‘શ્રીવિમલસ્વામી વગેરે બધા અધિષ્ઠાયક દેવ-દેવી-ઓનું સ્વરૂપ સદ્ગુરુ-મુખેથી બહારીને તેના પદોનું ધ્યાન થઈ. એટલે કે જ્યાદિ દેવીઓ પછી તેની સ્થાપના કરી અને તેના પ્રત્યે ભક્તિવાળા બનેા’

આવી તેમણે યંત્રના મુખ્ય અધિષ્ઠાયક તરીકે વિમલ-સ્વામી નામના દેવનું નામ આપ્યું છે અને આદિ શાળવી તેના બીજા પાત્ર અધિષ્ઠાયકો હોવાનું સ્પષ્ટ કર્યું છે. તેમાં દેવ અને દેવી શાળનો પ્રયોગ કર્યો છે, એટલે એ અ.ધિ.

છાયકોમાં કેટલાક દેવ અને કેટલીક દેવીઓ છે. તેની સંખ્યા બાળતમાં તેમણે પોતે જ શ્રીપાલ મહારાજના ઉત્તર મહાના વર્ણનપ્રસંગમાં આ રીતે ખુલાસો કર્યો છે :

નારિંગાડફળાડં જયાડટાળેમુ અટ્ટમુ દ્વદ્વ ।

ચત્તારિ ઉ કોદ્દલાડ ચક્કાદિટાયગપ્પમુ ॥૧૧૯૮॥

આસન્નસેવિયાણં દેવીણં વારસ ય વયંગાડં ।

વિજ્જસુરિ-જક્ક-જક્કિણિ ચડસટ્ઠી

પપ્પમુ પૂગાડં ॥૧૧૯૯॥

તે શ્રીપાલ મહારાજ જ્યાદિ આઠ દેવીઓનાં સ્થાને આઠ નારંગીઓ મૂકે છે અને ચાર ચકાધિષ્ઠાયકોનાં સ્થાને ચાર કહોળા (કુખમાંડ) મૂકે છે વળી એ ચકની બાર આસન્નસેવિકાઓ એટલે અધિષ્ઠાયિકાઓના સ્થાને બાર વયંગકૂલો મૂકે છે અને (૧૬) વિદ્યાદેવીઓ, (૨૪) યક્ષો અને (૨૪) યક્ષિણીઓનાં સ્થાને બાધી મળીને ચોસઠ સોપા રીઓ મૂકે છે.

આનો અર્થ એ થયો કે આ ચંત્રને બધાં મળી સોળ અધિષ્ઠાયકો છે, જેમાં ૪ દેવો અને ૧૨ દેવીઓ છે. અહીં ટીકાકાર કહે છે કે ‘આ દેવોમાંથી શ્રીવિમલવાહન, શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવી અને ક્ષેત્રપાલ એ ત્રણ નામો અમે જાણીએ છીએ, પણ બાકીનાં નામો સંપ્રદાયના અભાવે અમે જાણી શક્યાં નથી, એટલે કે તે લાખા સમયથી ભૂલાઈ ગયેલાં છે.’

શ્રીપાલરામમા શ્રીવિમલેશ્વર, શ્રીચક્રેશ્વરી તથા શ્રીઅંબિકાને સહાય કરતાં બતાવ્યાં છે, એટલે એ વખતે આ યંત્રના ત્રણ અધિષ્ઠાયકો હોવાની માન્યતા પ્રચલિત હતી, પરંતુ શ્રીમદ્વિષ્ણુચરિત્રોદ્ધારબૃહત્પૂજનવિધિમા આ ત્રણ અધિષ્ઠાયકો પૈકી શ્રીવિમલવાહન અને શ્રીચક્રેશ્વરી દેવી એ બેનો જ સ્વીકાર કરવામા આવ્યો છે અને બાકીના નામો ખૂણાઈ ગયા છે એ જણાવવાને તેમા શ્રીઅંબિકા નિષ્કલ્પાધિષ્ઠાયકનો નિર્દેશ છે આ ત્રણેયને પૂજન પ્રસંગે દોહામા મૂકવામા આવે છે. વિશેષમા ત્યાં ત્રણ દેવો અને બે દેવીઓ મળી બીજા પછી પંદર દેવ-દેવીઓનું પૂજન કરવાનું વિધાન છે. પણ તેને પાન-સોપારી મૂકવામા આવે છે. માનો અર્થ એ છે કે જેને દોહાનું મૂકાય છે, તે આ યંત્રના અધિષ્ઠાયકો છે અને જેને પાન-સોપારી મૂકાય છે તે માનવિત કરાયેલા અન્ય લોકપ્રિય દેવ-દેવીઓ છે.

નવપદની સ્તુતિઓ તથા સ્તવનમા શ્રીવિમલેશ્વર દેવ અને શ્રીચક્રેશ્વરી દેવીના નામે આવે છે, એટલે માન્યતા મુજબના શ્રીમદ્વિષ્ણુચરિત્રમા આ બે અધિષ્ઠાયકો હોવાની છે પરંતુ તે વસ્તુ પણ નિર્વિવાદ નથી શ્રીમદ્વિષ્ણુચરિત્રની બૃહત્ સંસ્કૃતિ જે શ્રીમદ્વિષ્ણુચરિત્રપોષિધાનાથાપનચતુર્વિંશતિમા તરિકે સોપાનમા છે અને જેમા શ્રીમદ્વિષ્ણુચરિત્રના નામો સહિત સોપાનમાં આ મૂકવાનું તેનું વર્ણન છે. તેમ જ બૃહત્ સંસ્કૃતિમાં પણ સ્તવનમા શ્રીવિમલેશ્વર અને શ્રીચક્રેશ્વરી દેવોના નામો સહિત સોપાનમાં આ મૂકવાનું તેનું વર્ણન છે. તેમ જ બૃહત્ સંસ્કૃતિમાં પણ સ્તવનમા શ્રીવિમલેશ્વર અને શ્રીચક્રેશ્વરી દેવોના નામો સહિત સોપાનમાં આ મૂકવાનું તેનું વર્ણન છે. તેમ જ બૃહત્ સંસ્કૃતિમાં પણ સ્તવનમા શ્રીવિમલેશ્વર અને શ્રીચક્રેશ્વરી દેવોના નામો સહિત સોપાનમાં આ મૂકવાનું તેનું વર્ણન છે.

કે આ ચંત્રના ચોક અધિષ્ઠાયક શ્રીવિમલેશ્વર છે, તેમની કહોળું મૂકીને પૂજા કરવી.’

શ્રીસિદ્ધચક્રના જે ચત્રો જોવામાં આવ્યા છે, તેમાં અધિષ્ઠાયકના વલયમાં જુદી જુદી પરિસ્થિતિ જોવામાં આવી છે, કેઈમાં ચો સ્થાને જે કે ત્રણ નામો છે, તો કેઈકમાં આઠ જેટલાં નામો છે, તો કેઈમાં તેથી પણ ઓછાવત્તાં નામો છે, એટલે તેમાં એકવાક્યતા નથી. આ સંયોગોમાં શ્રીસિદ્ધચક્રના અધિષ્ઠાયક તરીકે શ્રીવિમલેશ્વરદેવ અને શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીની જે માન્યતા પ્રચલિત છે, તેને અનુસરવું જ ઇષ્ટ છે.

શ્રીસિરિસિરિવાલકહામાં જેમને વિમલસ્વામી કહેવામાં આવ્યા છે, તેમને પૂજનવિધિમાં વિમલવાકુલ કહેવામાં આવ્યા છે અને શ્રીપાલરામમાં તેમનો ઉલ્લેખ વિમલેશ્વર તરીકે થયેલો છે. તેમના સ્વરૂપનું વર્ણન જોવામાં આવ્યું નથી, પણ તેઓ સૌંધર્મ દેવસોહના વાસી છે, એવા ઉલ્લેખો થયેલા છે.

આટલી સ્પષ્ટતા કર્યા પછી અમે હવે પ્રસિદ્ધચંત્રમાં તથા પૂજનવિધિમાં જે નામો જોણાય છે, તેનો દૂક પરિચય કરાવીશું.

(૨) શ્રીચક્રેશ્વરી દેવી—પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભ-દેવના શાસનની રક્ષા કરનાર છે. આજે પણ તેમની આરાધના સ્વતંત્ર રીતે થાય છે અને તે ક્ષવતી થતી જણાય

હશે, એમ લાગે છે. ઘણા મંત્રોમાં તેનો ખાસ ઉલ્લેખ આવે છે. જેમ કે—

‘ૐ નમો અરિહંતાણં હ્રાં હ્રીં હ્રૂં હ્રૌં હ્. અપ્રતિચક્રે
ષટ્વિચક્રાય હ્રીં અર્હં અસિ આ હ સા દ્વૌં દ્વીં ત્વાદા ।’

કેટલાક યત્રોમાં પણ તેની સ્થાપના હોય છે. આ રીતે તે એક મહત્વપૂર્ણ દેવી હોવાથી તેને અહીં સ્થાન અપાયું છે. સોળ વિદ્યાદેવીઓમાં પણ આ નામની એક દેવી છે, તેનો પરિચય આગળ આવશે.

(૧૦) શ્રીજ્ઞવાલામાલિની-શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામીની શાસનરક્ષિકા શ્રીભૃકુટિદેવીનું ખીન્નુ નામ શ્રીજ્ઞવાલા-માલિની છે, પણ આ નામથી જ તેની વિશેષ પ્રસિદ્ધિ છે. ઘણા વખતથી તેનું સ્વતંત્ર પૂજન-અર્ચન થતું આવ્યું છે. દક્ષિણના શિમોગા પ્રાતમા નન્મિહુરાજપુરની આગળ તેનું એક હજાર વર્ષ પૂરાણું મંદિર પણ છે. ત્યાં ઇચ્છિત વર આપનારી દેવી તરીકે તેની વિશેષ પ્રસિદ્ધિ છે, એટલે કુમારિકાઓ વગેરે તેની બાધા-આળસી રાખે છે. તેનાં સ્તોત્રો અને મંત્રો પણ ઘણા છે, તેમ જ તેનો ખાસ કંઠ્ય પણ રચાયેલો છે, જે ‘જ્ઞવાલામાલિની કંઠ્ય’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

(૧૧) શ્રીત્રિભુવનસ્વામિની દેવી-શ્રીત્રિભુવન-સ્વામિની દેવી એ મત્રદેવતા છે, એટલે કે શ્રી ત્રિભુવન-સ્વામિની વિદ્યાની અધિષ્ઠાત્રી છે. તેનો મૂળ મત્ર આ

એક જ હોવાની છે. તેનું પૂજન તો ઘરે ઘરે થાય છે, એટલે કે તે અતિ લોકપ્રિય દેવતા છે અને તે જ કારણે અહીં સ્થાન પામેલી છે.

(૧૩) શ્રીવૈરોટયા-ઉપર શ્રી ધરણેન્દ્રના વર્ણન પ્રસંગે શ્રીવૈરોટયા દેવીનો ઉલ્લેખ થયેલો છે. એક કાલે તેમની આરાધના-ઉપાસના મોટા પ્રમાણમાં થતી હતી અને તે ફલવતી નીવડતી હતી. આજે પણ તેમની આરાધના તો થાય જ છે, પણ તેનું પ્રમાણ ઘટ્યું છે. આ મહાદેવીની આરાધના અગે કેટલાક સ્તુતિ-સ્તોત્રો રચાયેલાં છે. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના સ્તોત્રો આદિમાં પણ તેમનો ઉલ્લેખ થાય છે.

શ્રીપદ્માવતી-શ્રીપદ્માવતી દેવી તેવીશમા તીર્થઠર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની શામનસેવિકા છે. તે આજે પણ જાગતી મનાય છે, એટલે તેની આરાધના-ઉપાસના વિશેષ પ્રમાણમાં થાય છે. આ દેવીનાં અનેક રૂપો મનાયાં છે. પણ તેનું પ્રચલિત રૂપ ચાર ભુજવાળું છે. તેમાં પાશ, વરદમુદ્રા, અંકુશ અને ફલ એટલે બીજે રૂં હોય છે. તેનો વર્ણ રાતો છે, તે પદ્મ પર બેઠેલી છે અને કુકુટ જાતિના સર્પનું વાહન ધરાવે છે.

તેની આરાધના માટે અનેક જાતના રૂપો નિર્માણ થયેલા છે, અનેક પ્રકારના સ્તોત્રો-સ્તુતિ આદિની રચના થયેલી છે અને અનેક મંત્રો-ચંત્રો અસ્તિત્વમાં રચાયેલા છે.

તેમનો વિશેષ પરિચય અમે રચેલા શ્રી પાર્શ્વ-પદ્માવતી આરાધના નામના ગ્રંથમાથી મળી રહેશે.

(૧૫) શ્રીકુરુકુલ્લા-એક કાલે આ દેશમાં શ્રી કુરુકુલ્લા દેવીની માન્યતા ઘણી પ્રસરેલી હશે. અને તેમનો પ્રભાવ ઘણો મનાતો હશે, એમ તેમના યત્રો પરથી લાગે છે. શ્રી ભદ્રગુપ્તાચાર્યે તેમનો એક યંત્ર અનુભવત્રિષ્ઠ-મંત્રદ્વાત્રિશિષ્ટાના ત્રીજા અધિકારમાં આપ્યો છે. એ યંત્રનો પ્રભાવ તેમણે અનુભવેલો છે. તે સળધમાં તેઓ કહે છે કે 'આ મંત્રના પ્રયોગથી હુણ કોઈનો નાશ થાય છે, ખાર પાણી મીઠું બની જાય છે, સાપની દૂલનાળા ધઈ જાય છે, ભાલાની આણી પુષ્પ સમાન બને છે, અક્ષિ કંઠો ધઈ જાય છે અને ઝેર અમૃત જેવું ધઈ જાય છે.' તેનો યંત્ર તો સાદો છ પદ્ધતિનો છે અને તેનો મૂળમંત્ર 'ૐ હ્રીં કંચિ કુમ્ભલે સ્વાહા' એટલો જ છે, છતાં તેના જપ-ધ્યાન અને વિધિ-વિધાનથી આવું અત્યંત પરિણામ આવે છે, તે એનો જ અનિત્ય પ્રભાવ સમજવો ને. આ દેવીને માન્યત્ર દર નાદિ દોષોને દૂર કરવા કહી છે. સ્તુતિમંત્રમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ આવે છે.

(૧૬) શ્રીસ્વપ્તિબદ્ધા-શ્રીસ્વપ્તિ દેવીની માન્યતા આખા દેશમાં પ્રચીન પાછલી સમય સુધી એ સ્વપ્તિ સ્વામી આવે છે, તે જગતી તેમ જ મુક્ત અને તેની કૃતિ પ્રિયતા સ્વપ્તિ કાંઈ એ બેઠા પૂર્વેના તેને પાણીમાં નાંખી તેની સ્વપ્તિદેવતા સ્વામી પ્રાપ્ત થાય છે અને સ્વપ્તિ

તે શક્તિનો અવતાર મનાય છે. ભારતમાં તેનાં અનેક યાત્રાસ્થાનો છે. ગુજરાતની ઉત્તર સરહદે આવેલા આરાસુર પહાડમાં પણ તેનું એક યાત્રાસ્થાન આવેલું છે તાત્પર્ય કે શ્રીઅગ્નિકાદેવી પ્રસિદ્ધ લોકમાતા હોઈ તેને અહીં વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત થયેલું છે.

(૧૭) શ્રીકુબેરદેવતા-શ્રીકુબેરદેવતા વિષે ખાસ કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી, પણ એક કાલે તેમની માન્યતા પણ લોકોમાં સારી રીતે ફેલાયેલી હશે, અન્યથા તેને અહીં સ્થાન પ્રાપ્ત થાય નહિ. કદાચ તે ‘અખૂટ ધન આપનારી દેવી’ તરીકે પૂજાતી હશે, પરંતુ આ અમારું અનુમાન છે. તે સંબંધી વિશેષ સંશોધનની જરૂર છે.

(૧૮) શ્રીકુલદેવતા-સમાજના મોટા ભાગમાં કુલદેવતાની માન્યતા છે. દરેક જ્ઞાતિ કે સમુદાયને પોતાના કુલદેવતા હોય છે અને તેમનું પૂજન-અર્ચન કે તેમની માન્યતા અમુક પ્રકારે ચાલતી હોય છે. તેમને પણ અહીં આ રીતે અપનાવી લેતા લોકમનોવૃત્તિને સતોષ થાય એ હેતુ છે

જૈન ધર્મમાં નવપદની આરાધના મુખ્ય છે, છતાં પ્રમંગ કે આવશ્યકતા અનુસાર અન્ય દેવ-દેવીઓની આરાધના થતી રહી છે, તેથી જૈન મતવાદમાં અનેક દેવ-દેવીઓને સ્થાન મળેલું છે. પરંતુ મિદ્ધિના ઉમેદવારે તો તેમાંના કેઈ પણ એક દેવ યા દેવી પગ્તવે શ્રદ્ધાન્વિત થઈ તેમની

આરાધના-ઉપાસના કરવાની છે. એક નિષ્ઠાવાળો હવે જે જિતે છે, એ જૂલવાનું નથી.

જેન ધર્મે દેવોની ચાર નિધાય માનેલી છે. તેમા ભવનપતિનિધાયના દેવો પાતાલમાં રહે છે, વ્યંતર-ગાળુ વ્યંતર દેવો પૃથ્વી પર વિવિધ સ્થાનોમા રહે છે, વ્યોનિધિ દેવો સૂર્ય, ચંદ્ર, નક્ષત્ર, ચંદ્ર, તારા વગેરેમાં રહે છે અને વૈમાનિક દેવો તેની ઉપર આવેલા વિમાનોમા રહે છે, જેને સામાન્ય રીતે બાર દેવલોક તરીકે ઓળખવાના આવે છે.

આ દેવો પૈકી વ્યંતર દેવોનો આપણને વિશેષ ખિન્ન ન પડે થાય છે, ભવનપતિ દેવોનો ઓછો ખિન્ન થાય છે અને વૈમાનિક દેવોનો તો કદાચ ન પરિચય-ન પડે થાય છે, કારણ કે તેઓ પોતાના અતિ ગુપ્તમય સ્વર્ગ છાટીને આવી આવવા ઇચ્છતા નથી તેમજ મનુષ્યલોકની પવન થોળત દરમી દુર્ગંધ આવે છે. તે દેવો તેમજ આવી આવવાનું મન હતું નથી. આમ છતાં આપણના જાણે તેઓ આવી આવવા માછપોય છે અને આપણના મનમાંથી પૂર્ણ કરી તેમજ પોતાના રાત્રિ માટે રહે છે. વ્યોનિધિ દેવોનો આપણને ન પડે થાય નથી.

આ દેવોની રહેલી દારૂ તિના અને પિત્તિ તિના રહેલી દારૂ તિના એવી પદાર્થો છે જેની દારૂ તિના રહેલી.

અને ત્યાં રૂપરૂપના અંબાર સમી વારાગનાઓને ગોડવી દીધી. સાથે કેટલાક ગાધવોને પણ રાખ્યા.

પછી રાહણિયાને બદીખાનામા ચંદ્રકાસ નામની મદિરા પીવડાવી બેહોશ બનાવવામા આવ્યો અને તેને ઉચકીને પેલા મહેલમા મૂકી દીધો. મધરાતે જ્યારે મદિરાનો નશો ઉતરી ગયો અને તે બેઠો થયો, ત્યારે અપૂર્વ દૃશ્ય નજરે પડ્યું. ગાધવો કણપ્રિય મધુર રાગે ગીત ગાઈ રહ્યા છે અને અનેક નવયૌવના મુંદરીઓ નૃત્ય કરી રહી છે. પોતે જ્યાં બેઠો છે, તે હિંડોળો રતનજડિત છે અને આસપાસની વસ્તુઓ મહામૂલ્યવાન છે. ભીંતો પર મુંદર ચિત્રો ચિતરેલા છે અને છત પર મનોહર હાડી-ઝુમ્મરો લટકી રહેલા છે. તેને સમજ ન પડી કે આ તે રવાન છે કે સત્ય ?

એવામા બાબુએ બિલેલી રૂપવતી રમણીઓ દેવગનાઓનો પાઠ ભજવતી ગોલી ‘હે મહાપુરુષ ! આપ આ દેવ-વિમાનમા ઉત્પન્ન થયા છો, તો અમારી સાથે વિવિધ પ્રકારનું સુખ ભોગવો. અમે તમારો પડયો ગોસ્ર ઝીંકવા તત્પર છીએ.’ અને તેમણે પુનઃ નૃત્ય કરવા માંડ્યું.

એવામાં પ્રતિહારીએ આવીને કહ્યું : ‘તમે બધા શું કરો છો ?’ પેલી રમણીઓએ જવાબ આપ્યો કે ‘અમે તો અમારા નવા નાથની સેવા કરીએ છીએ.’ પ્રતિહારીએ કહ્યું ‘તમે સેવા ભલે કરો, પણ પ્રથમ દેવસ્થિતિનું વિધાન

કરાવો, એટલે કે તેમણે ક્યા મુકર્મો અને કુકર્મો કર્યા છે, તે પૃથી જુઓ. એમ કરવું એ આડીનો ખાસ નિયમ છે. રમણીઓએ કહ્યું: ‘આપનું કહેવું સત્ય છે. એ તો અમે વિસરી જ ગયા.’

પ્રતિદુશીએ કહ્યું ‘હૈ દેવ’ આપ આપના પૂર્વ જન્મનાં પુણ્ય અને પાપનું નિવેદન કરો.’

શાહુભિયો મનમાં વિચાર કરે છે કે ‘મું હું બંદખર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો છું કે આ બધી નવે પકડ્યાની બાજુ છે? આમાં બની-જોડી વાતનાં નિર્ણય શી રીતે હોય?’. પાપનું એ જ વળતે તેને ભગવત મહાશીનાં વચનો સાદ આવ્યા કે દેવોની આજો પદધારા ભારતી નથી અને આ બધાની આજો તો પદધારા ભરે છે. દેવોનાં ગળામાં રહેલી શુભમાળાઓ પ્રભાતી નથી અને આ સ્ત્રી-પુરુષોનાં ગળામાં રહેલી શુભમાળાઓ તો પ્રભાતી સ્ત્રી છે. દેવો પૃથ્વીથી ચાર આગળ હોવા રહે છે અને આ બધાં તો પૃથ્વીને ચારીને પાછે છે. બધી દેવોનાં મારીને તો પાછેનો વળતો નથી અને આ બધાં તો પાછેવાની હુમ્મ જણાય છે, માટે નથી મળે મરિયો જ મળે હુમ્મો પાછાં હાથનાં માટે આ બધાં જિજ્ઞાસુ હોય.

પૃથી તેણે સમજાવી હતી કે ‘દેવોનાં અને દેવોનાં વાત કરેલાં કે નહીં, પણ તેમને આજો છે. તે નહીં પણ છે. એ પ્રભાતી દેવો જિજ્ઞાસુ છે. દેવોનાં

યાત્રાઓ કરી છે અને ઘણા સાધુ-સતો તથા ગરીબ-ગરબાને દાન દીધું છે. વળી વ્રત, નિયમ તથા તપશ્ચર્યા પણ સારા પ્રમાણમાં કરી છે.’

પ્રતિહારીએ કહ્યું: ‘મનુષ્ય માત્ર ભૂલને પાત્ર છે. અજ્ઞાન, આવેશ, પ્રમાદ વગેરે કારણોએ તે ઘણી વખત ભૂલ કરી બેસે છે, એ રીતે આપનાથી જે ભૂલો થઈ હોય, તે જણાવો.’

રોહિણિયાએ કહ્યું: ‘મારી છાંદગીમાં મેં કોઈ પાપ ક્યું હોય, એવું યાદ આવતું નથી. મેં તો નિરંતર સાધુઓનો સ્તુતિ કર્યો છે, એટલે કોઈ ભૂલો થઈ નથી.’

હવે તેને વધારે પ્રશ્નો પૂછવા નકામા હતા, એટલે પ્રતિહારીએ ત્યાં જ વાત પડતી મૂકી અને બનેલી ઘટનાના સમાચાર અભયકુમારને પહોંચાડ્યા. સાથે એ પણ જણાવ્યું કે ‘આ ચોર ગંધી પૂર્તવિદ્યાઓ શીખેલો છે, તેથી ચૌદમા રત્ન સિવાય માનશે નહિ.’ પરંતુ અભયકુમારને આ ઠીક લાગ્યું નહિ.

આ બાબત રોહિણિયાએ વિચાર કર્યો કે ‘ભગવાન મહાવીરના થોડા શબ્દો કાને પડવાથી હું છેતરાયો નહિ, તો તેમના વિશેષ શબ્દો સાભળતા કેટલો લાભ થાય? માટે અહીંથી છૂટીશ તો તેમનાં શરણે જઈશ અને તેમનો શિષ્ય બનીશ.’

આ વખતે ભગવાન મહાવીર રાજગૃહી નગરીમાં જ બિરાજતા હતા, એટલે અભયકુમારે તેમની પાસે જઈ, વિધિ-

[૨૫]

યક્ષ-યક્ષિણીઓ.

યંત્રના અધિષ્ઠાયકો પછી વિદ્યાદેવીનો અધિકાર આવે છે અને તે પછી યક્ષ-યક્ષિણીઓનો અધિકાર આવે છે. તે અંગે સિરિસિરિવાલકહામાં કહ્યું છે કે-

તં વિજ્ઞાદેવિ-સાસણગુર-સાસણદેવિસેવિઅદુપાસં ।
મૂલગદં વંઠણિર્હિં ચતુષ્કલારં ચ ચતુર્ધારં ॥૨૦૫॥
દિસિવાલ-ચિત્તવાલેર્હિં સેવિઅં ધરણિમંડલપટ્ટં ।
પૂયંતાણ નરાણં નૂણં પૂરેડ મળટ્ટં ॥૨૦૬॥

તે શ્રી સિદ્ધચક્ર યંત્ર વિદ્યાદેવીઓ, શાસનની સેવા કરવામાં શૂરવીર એવા શાસનદેવો એટલે યક્ષો અને શાસન-દેવીઓ એટલે યક્ષિણીઓથી બને ગાન્યુ સેવાયેલું છે. વળી તેના મૂલમાં નવ ગ્રહો છે, કંઠમાં નવનિધિઓ છે, તેમજ તેમાં ચાર પ્રતિકારો-દારપાત્રો અને ચાર વીરો આવેલા છે. ઉપરાંત તે દિશ્પાત્રો અને ક્ષેત્રપાલવડે સેવાયેલું છે અને ધરણી-

આપણે ત્યાં શ્રુતરક્ષણની જવાબદારી શ્રીગણિપિટક યક્ષરાજને સોપાઈ છે, શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજના રક્ષણની જવાબદારી શ્રીકપર્દિયક્ષને સોપાઈ છે અને જિનશાસનના રક્ષણની જવાબદારી પણ યક્ષ-યક્ષિણીઓને સોપાઈ છે, એ પરથી એમનું મહત્ત્વ સમજી શકાયો.

દરેક તીર્થ કરના યક્ષ-યક્ષિણીનાં નામ પ્રથમ જાણી લઈએ, પણ તેમા કેટલોક સપ્રદાયભેદ છે, તે જાણવા માટે અહીં એક તાલિકા આપી છે. તેમા નિર્વાણકક્ષિકા માટે નિ. ક. સંજ્ઞા રાખી છે, સત્તિકરં સ્તવન માટે સં. સ્ત. સંજ્ઞા રાખી છે અને પૂજનવિધિ માટે પૂ. વિ સંજ્ઞા રાખી છે. આગળ ૧-૨ આદિ અકેા લખ્યા છે, તે તીર્થ કર ભગવાનનો ક્રમ સમજવો.

યક્ષવિભાગ

નિ. ક.	સં. સ્ત.	પૂ. વિ.
૧ ગોમુખ	ગોમુખ	ગોમુખ
૨ મહાયક્ષ	મહાયક્ષ	મહાયક્ષ
૩ ત્રિમુખ	ત્રિમુખ	ત્રિમુખ
૪ ધ્રુવર	યક્ષેશ	યક્ષનાયક
૫ તુમ્બરુ	તુમ્બરુ	તુમ્બરુ
૬ કુમુમ	કુમુમ	કુમુમ
૭ માતંગ	માતંગ	માતંગ
૮ વિજય	વિજય	વિજય

૯ અજિત	અજિત	અજિત
૧૦ પ્રદ્મ	પ્રદ્મ	પ્રદ્મ
૧૧ ઈશ્વર	મનુજ	અક્ષરાજ
૧૨ દુમાર	મુરદુમાર	અમુરદુમાર
૧૩ પામુખ	પામુખ	પામુખ
૧૪ પાતાલ	પાતાલ	પાતાલ
૧૫ કિન્નર	કિન્નર	કિન્નર
૧૬ ગરુડ	ગરુડ	ગરુડ
૧૭ ગન્ધર્વ	ગન્ધર્વ	ગન્ધર્વ
૧૮ ચંદ્રેન્દ્ર	ચંદ્રેન્દ્ર	અક્ષરાજ
૧૯ દુળેર	દુળેર	દુળેર
૨૦ વરુણ	વરુણ	વરુણ
૨૧ ભદ્રુટિ	ભદ્રુટિ	ભદ્રુટિ
૨૨ ગોમેધ	ગોમેધ	ગોમેધ
૨૩ પાર્વ	પાર્વ	પાર્વ
૨૪ માતંગ	માતંગ	માતંગાન્તિ

વિસંવાદ નથી, પરંતુ અગિયારમું નામ સુધારવા જેવું છે, કારણકે બીજી યાદીમાં તેના સ્થાને મનુજ છે અને ત્રીજી-ચોથી યાદીમાં યક્ષરાજ છે. કદાચ અહીં પણ આગળ યક્ષ મૂકીને યક્ષેશ્વર કરીએ તો યક્ષરાજના જેવો જ અર્થ આવી જાય, પણ ત્રીજી-ચોથી યાદીના એ યક્ષરાજ શબ્દ અઢારમાં નામમાં વપરાયેલો છે અને એક સરખા બે નામ ન હોય, એ રીતે આ નામ જ સુધારવું જોઈએ, એટલે તેની જગાએ બીજી યાદીવાળો મનુજ શબ્દ જ ઉચિત લાગે છે.

પહેલી અને બીજી યાદીમાં ચોવીશમું નામ માતંગ છે, ત્યારે ત્રીજી અને ચોથી યાદીમાં બ્રહ્મશાતિ છે. આ બ્રહ્મશાતિ નામ અન્યત્ર પણ જોવામાં આવ્યું છે, એટલે માતંગનું બીજું નામ બ્રહ્મશાતિ હોય એ સંભવિત છે.

ત્રીજી યાદીમાં બારમું નામ અસુરકુમાર છપાયું છે, તે અશુદ્ધ છે. ત્યાં સુરકુમાર જ જોઈએ.

નામેનો આ ખ્યાલ રાખીને અમે યક્ષોનો પારગ્રય કરાવ્યો છે. હવે યક્ષિણીઓના નામે જોઈએ.

યક્ષિણીવિભાગ

નિ. ક્ર.	અ. સ્ત.	પૂ. વિ.
૧	અપ્રતિચકા	ચક્રેશ્વરી
૨	અન્નિતા	અન્નિતગલા
૩	દુરિતારિ	દુર્ગિતારિ

૪	કાલિકા	કાલી	કાલિકા
૫	મદ્રાકાલી	મદ્રાકાલી	મદ્રાકાલિકા
૬	અચ્યુતા	અચ્યુતા	શ્યામા
૭	શાન્તા	શાન્તા	શાન્તા
૮	ભૂકૃતિ	જવ લા	ભૂકૃતિ
૯	મુનાગ	મુનારકા	મુનાગિકા
૧૦	અશોકા	અશોકા	અમોગા
૧૧	માનવી	શ્રીવત્સા	માનવી
૧૨	પ્રથ હા	અ હા	અ હા
૧૩	વિજિતા	વિજયા	વિજિતા
૧૪	અ કુશા	અ કુશા	અ કુશા
૧૫	પ્રજાપતિ	પ્રજાપતિ	પ્રજાપતિ
૧૬	નિવોળી	નિવોળી	નિવોળી
૧૭	બાહ્યા	અચ્યુતા	બાહ્યા
૧૮	ધાનિણી	ધાનિણી	ધાનિણી
૧૯	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૦	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૧	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૨	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૩	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૪	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૫	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૬	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૭	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૮	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૨૯	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર
૩૦	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર	વેંકટેશ્વર

છે. તેના જમણા બે હાથ બીજોરા અને કમલથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ નકુલ અને જપમાલાથી અલંકૃત છે.

(૧૭) શ્રીગન્ધર્વ-સત્તરમા તીર્થ કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલ આ ગન્ધર્વ નામનો યદનો વર્ણુ શ્યામ છે, તેનું વાકન હંસ છે અને તે ચાર હાથવાળો છે. તેના જમણા હાથોમાં વરદમુદ્રા અને પાશ છે તથા ડાબા હાથોમાં બીજોરું અને અંકુશ છે.

(૧૮) શ્રીચક્ષેન્દ્ર-અઠારમા તીર્થ કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલ આ ચક્ષેન્દ્ર કે ચક્ષરાજ નામનો યદા છ મુખ અને ત્રણ નેત્રોવાળો છે તથા તેનો વર્ણુ શ્યામ છે. તેનું વાકન શબર એટલે એક જાતનો મૃગ છે અને તેને બાર હાથ છે. તેના જમણા છ હાથોમાં અનુક્રમે બીજોરું, ખાણ, તલવાર, મુદ્ગર, પાશ અને અભયમુદ્રા છે, જ્યારે ડાબા છ હાથોમાં નકુલ, ધનુષ્ય, આમડાની ઢાલ, શૂલ, અંકુશ અને જપમાલા છે.

(૧૯) શ્રીકુબેર-ઓગણીશમા તીર્થ કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલા આ કુબેરચક્ષ ગરુડના ચાર મુખવાળો છે, તેનો વર્ણુ મેઘધનુષ્ય જેવો છે, તેનું વાકન હાથી છે અને તેને આઠ ભુજઓ છે તેની જમણી ચાર ભુજઓમાં વરમુદ્રા પાશ, ધનુષ્ય અને શૂલ છે, જ્યારે ડાબી ચાર ભુજઓમાં બીજોરું, શક્તિ, મુદ્ગર અને જપમાલા છે. નિર્વાણકલિકાના આને લગતા પાઠમાં થોડી ગડબડ છે. ત્યાં વરદ, પાશ, આપ, શૂલ અને અભય કહેવાયા છે, પણ ત્યાં અભયની આવશ્યકતા નથી.

(૨૦) શ્રીવરુણ-વીશમા તીર્થક્રન્તા તીર્થમાં ઉપન્ન
યથેક્ષ વરુણ નામનો યશ્ન ચાર મુળ અને ત્રણ નેત્રાવાળો
છે, તેનો વર્ણ ધવલ છે તેનું વાહન બળદ છે, તેનું મન્દક
જટાકૃષી મુગટથી ઘોભે છે અને તેને ગાદ હાથ છે. તેના
જમણા હાથમાં ખીન્નેરૂ, ગદા, જાણુ અને શક્તિ છે, જ્યારે
ડાબા ચાર હાથમાં નકુલ, કમલ, ધનુષ અને પદ્મ મંદક
ક્રમ્થી છે.

(૨૧) શ્રીભૃકુટિ-એકવીશમા તીર્થક્રન્તા તીર્થમાં
ઉપન્ન યથેક્ષ આ ભૃકુટિ નામનો યશ્ન ચાર મુળ અને ત્રણ
નેત્રાવાળો છે. તેનો વર્ણ મુગળું જેવો છે, તેનું વાહન બળદ
છે અને તેને ગાદ હાથ છે તેના જમણા હાથમાં
ખીન્નેરૂ, શક્તિ, રુદ્રગર અને ચાળાવાળા જેવો ત્રણ ડાબા
ચાર હાથમાં નકુલ, પદ્મ, વજ્ર અને વપમાસ છે.

(૨૨) શ્રીગોમેધ ગાવીશમા તીર્થક્રન્તા તીર્થમાં
ઉપન્ન યથેક્ષ ગોમેધ નામનો યશ્ન ચાર મુળ અને ત્રણ
નેત્રાવાળો છે. તેનો વર્ણ વાહનવાળો છે, તેને છ હાથ છે, તેના
જમણા હાથમાં ખીન્નેરૂ, પદ્મ અને રુદ્રગટ છે, જ્યારે
ડાબા હાથમાં નકુલ, મુલ અને શક્તિની નકકુલ છે.

(૨૩) શ્રીધર્મ-ત્રીશમા તીર્થક્રન્તા તીર્થમાં
ઉપન્ન યથેક્ષ ધર્મ નામનો યશ્ન ચાર મુળ અને ત્રણ
નેત્રાવાળો છે. તેનો વર્ણ વાહનવાળો છે, તેને છ હાથ છે, તેના
જમણા હાથમાં ખીન્નેરૂ, પદ્મ અને રુદ્રગટ છે, જ્યારે
ડાબા હાથમાં નકુલ, મુલ અને શક્તિની નકકુલ છે.

(૧૬) શ્રીનિર્વાણી-સોળમા તીર્થ'કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી નિર્વાણી નામની યક્ષિણીનો વર્ણુ ગૌર છે, તે કમલ પર વિરાજે છે તથા ચાર ભુજઓને ધારણ કરે છે. તેની જમણી બે ભુજઓ પુસ્તક અને કમલથી યુક્ત છે તથા ડાબી બે ભુજઓ કમ ડલુ અને કમલથી શોભે છે.

(૧૭) શ્રીખલા-સત્તરમા તીર્થ'કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી ખલા, અચ્યુતા કે અચ્યુતખલા નામની યક્ષિણીનો વર્ણુ સુવર્ણુ સમાન છે, તે મયૂરના વાહનવાળી છે અને ચાર ભુજઓથી શોભે છે. તેની જમણી બે ભુજઓમાં ખીન્નેડું અને શૂલ છે તથા ડાબી બે ભુજઓમાં ભુધુડી (એક જાતનું હથિયાર) અને કમલ છે.

(૧૮) શ્રીધારિણી-અઠારમા તીર્થ'કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી ધારિણી નામની યક્ષિણીનો વર્ણુ શ્યામ છે, તેનું આસન કમલનું છે, અને તે ચાર ભુજઓથી યુક્ત છે. તેની જમણી બે ભુજઓમાં ખીન્નેડું અને કમલ છે, ન્યારે ડાબી બે ભુજઓમાં પાશ અને જપમાલા છે.

(૧૯) શ્રીધરણુપ્રિયા — એગણીશમા તીર્થ'કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી ધરણુપ્રિયા કે વૈરોટયા નામની યક્ષિણીનો વર્ણુ શ્યામ છે, તેનું વાહન કમલ છે અને તે ચાર હાથવાળી છે. તેના જમણા બે હાથ વરદમુદ્રા અને જપમાલાથી શોભે છે, ન્યારે ડાબા બે હાથ ખીન્નેડું અને શક્તિને ધારણ કરે છે.

(૨૦) શ્રીનરદત્તા-ત્રીશમા તીર્થ કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી નરદત્તા કે અચ્યુતા નામની આ યદિણીનો વર્ણ જાણ છે, તે ભદ્રાચલ પર આવેલ છે અને આ ભુવનગ્રામી શોભે છે. તેની જમણી બે ભુજઓ વરુણમુદ્રા અને જમણાલાથી સુક્ર છે, જ્યારે ડાબી બે ભુજઓ 'પ્રીત્વેદ' અને કુલ ધાગળ કરી રહેલ છે.

(૨૧) શ્રીગાન્ધારી-એકવીશમા તીર્થ કરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી ગાન્ધારી નામની આ યદિણીનો વર્ણ જાણ છે, તેનું વાહન હસ છે અને તે આ ભુવનગ્રામી : તેની જમણી બે ભુજઓ વરુણમુદ્રા અને જમણાલાથી : જ્યારે ડાબી બે ભુજઓ 'પ્રીત્વેદ' અને : ભારી નર

શુભ અસરમાંથી કેઈ પ્રાણી મુક્ત રહી શકતું નથી. તે અંગે તેનું કથન છે કે—

દેવ-દાનવ-ગન્ધર્વા, યક્ષ-રાક્ષસ-કિન્નરાઃ ।

પીડયન્તે ગ્રહપીડાભિઃ, કિં પુનર્ભૂતિ માનવાઃ ॥

‘દેવ, દાનવ, ગન્ધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર એ સર્વે ગ્રહોની દુષ્ટ અસરથી પીડાય છે, તો પછી પૃથ્વીપરના માનવોની તો વાત જ શી ?’

તાત્પર્ય કે ગ્રહોની અસર મનુષ્યના જીવન ઉપર આશ પ્રમાણમાં થાય છે. વળી કહ્યું છે કે—

ગ્રહા રાજ્યં પ્રયच्छन्ति, ગ્રહા રાજ્યં હરન્તિ ચ ।

ગ્રહેર્વ્યાપ્તમિદં વિશ્વમતઃ શાન્તિઃ શુભાવહા ॥

‘ગ્રહો અનુકૂલ હોય તો રાજ્ય આપે છે અને પ્રતિકૂલ હોય તો રાજ્ય લઈ લે છે. ગ્રહોની અસરથી આ વિશ્વ વ્યાપ્ત છે, તેથી દુષ્ટ ગ્રહોની શાંતિ કરવી, એ શુભને લાવનારી છે.’

આટલી ગ્રહોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, તેનો હેતુ પણ તેમના પૂજન દ્વારા શાંતિ મેળવવાનો છે, એટલે કે તેમની દુષ્ટ અસરમાંથી મુક્ત થવાનો છે. તેમની સ્થાપના નીચે પ્રમાણે થાય છે :

(૧) ઐ સૂર્યાય નમઃ—બૃહસ્પતિમા નીચેનો પાઠ

આવે છે : ‘ચન્દ્ર-નર્યાક્ષારકુબ્ધ-વૃદ્ધપતિ-ગુરુ-ગનેશ્વર-રાહ-
કેતુ-મહિતા’ તે પરથી ચન્દ્ર, સૂર્ય, મંગળ, બુધ, શુક્ર, રાહુ અને કેતુ એ નવ ગ્રહો હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે. પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં સૂર્ય દરતા ચંદ્રનો ઉલ્લેખ થતો છે. આથી છે, તેથી આદીં ચંદ્રનું નામ પડેલું મહેલું છે. નિદ્રાને ઉપમા આપવાનો પ્રયત્ન આવ્યો, ત્યાં પણ ચંદ્રને પડેલો મભાર્યો છે અને સૂર્યને પછી, જેમકે—ચંદ્રનું નિમ્નલયન કાર-
ન્નેનું અભિય પચાસયસ—ચંદ્રો ઇન્તા વધારે નિર્મલ અને સૂર્યો ઇન્તા અધિક પ્રકાશકર. પરંતુ લૌકિક શાસ્ત્રોમાં નર્યાન્ની ગણના પડેલી થયેલી છે. જેમકે—

નર્યાન્ત્રો મજ્જન્ય. વૃદ્ધ્યાપિ વૃદ્ધપતિઃ ।

શુક્રઃ મનૈશ્ચે રાહઃ કેતુઃ (તિ નવ ગ્રહાઃ ॥

(૨) ॐ સોમાય નમઃ—સોમ એટલે ચન્દ્ર, તે તારાઓના સમૂહનો સ્વામી છે, વાયવ્ય દિશાનો અધિપતિ છે, સોળ કલાથી સુક્ત છે, અમૃતમય છે, સર્વ જગતનું પોષણ કરનાર છે, શ્વેત વર્ણનો છે, શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરનાર છે, શ્વેત દશ ઘોડાના વાહનમાં બેઠેલો છે, હાથમાં અમૃતકુંડ છે અને સહુને શાંતિ આપનાર છે.

કવિઓ અને સાહિત્યકારોએ તેનો ઉપમા માટે ખૂબ ઉપયોગ કર્યો છે અને તેનું દર્શન સહુને પ્રિય લાગે છે. તેમાયે બાળકોને તો તે અતિપ્રિય લાગે છે, તેથી ‘આદા-મામા’ જેવો શબ્દ અસ્તિત્વમાં આવ્યો છે.

મુર્શિદાબાદના ખ્યાતનામ જગતશેઠે જે અપૂર્વ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ મેળવી હતી, તે ચંદ્રકંપની સાધના કરીને મેળવી હતી.

ચંદ્રનો સંબંધ આપણા મન સાથે વિશેષ છે. જેમને કોઈ પણ માનસિક રોગ લાગુ પડ્યો હોય, તેવી અસર તેમને ઔદશ, પૂનમ તથા વદિ એકમના દિવસે વધારે દેખાય છે.

(૩) ॐ મૌમાય નમઃ—ભૌમ એટલે મંગલ. તે દક્ષિણ દિશાનો અધિપતિ છે, પ્રવાલ જેવી રક્ત ધ્રુતિ ધારણ કરનાર છે, લાલ વસ્ત્રવાળો છે અને હાથમાં કોદાળો ધારણ કરનાર છે. તે ભૂમિ પર સ્થિત હોવાથી ભૌમ કહેવાય છે, તાત્પર્ય કે તેને ખીજું કોઈ વાહન નથી.

નવચંદો તથા નવનિધિઓ

આધુનિક યુગમાં મંગલ વિષે તરેહ તરેહની કલ્પનાઓ પ્રચાર પામી છે અને તેમાં જે કેટલીક વાતોઓ પણ હાથેલી છે. વૈજ્ઞાનિકો તેનું સહેલું જાણવા આનુરૂપ જાણ્યા છે અને તે માટે અણજો કપિયાનો ખર્ચ કરી રહ્યા છે.

(૪) હૃદય શુભાય નમઃ—ગુપ્ત ઉત્તર દિશાનો સ્વામી કે મુખ્ય ભેવા રગનો છે, હોસા વાંતો ધાગળ મનાંતો કે રાતરના પર આરુઢ થનારો છે અને હાથમાં પુસ્તક ધરાવનારો છે.

(૫) હૃદય નૃપપતયે નમઃ—ગુરુત્થતિ ભોલો છે તે દિગ્ગત દિશાનો સ્વામી છે, અર્થ કેવોનો આચાર્ય છે, તેમાં કૃત્તા વિશેષ જાણવાનું છે. સુવાર્તુ ભેવા વાર્તાઓ છે, ખીલા વાંતો ધાગળ કરનાર છે તેના પર આરુઢ થનારો છે અને હાથમાં પુસ્તકો ધારણ કરનારો છે. આમાં કોઈકે કોઈકે જ્ઞાતિ જ્ઞાતિમાન હોય તો તેની જાણ કરવાની છે.

ગ્રહશાન્તિ માટેના જપ

ગ્રહ	તીર્થ કર	પુષ્પ	જપ
રવિ	૬ પદ્મપ્રભ	રક્ત	ૐ હ્રીં નમો મિત્રાણું
સોમ	૮ ચંદ્રપ્રભ	શ્વેત	ૐ હ્રીં નમો આયરિયાણું
મંગલ	૧૨ વાસુપૂજ્ય ૧૩, ૧૪, ૧૫	રક્ત	ૐ હ્રીં નમો સિદ્ધાણું
બુધ	૧૬, ૧૭, ૧૮ ૨૧, ૨૪	પીળું	ૐ હ્રીં નમો આયરિયાણું
ગુરુ	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૭, ૧૦, ૧૧	પીળું	” ”
શુક્ર	૯ સુવિધિનાથ	શ્વેત	ૐ હ્રીં નમો ઋષિહંતાણું
શનિ	૨૦ મુનિસુવ્રત સ્વામી	નીલ	ૐ હ્રીં નમો લોચે સંવસાદૂણું
રાહુ	૨૨ નેમનાથ	નીલ	” ”
કેતુ	૧૯, ૨૩	રક્ત	” ”

કયા ગ્રહની પીડા માટે કયા લગવાનની અષ્ટ પ્રકારે પૂજા કરવી અને કયા મંત્રથી જપ કરવો, તે ઉપરના ચંત્ર ઉપરથી જણાશે. આ જપ ઓછામાં ઓછો ૧૨૫૦૦ કરવો જોઈએ. આ અગે દરેક તીર્થ કરના મંત્રો છે, તે અન્ય ગ્રન્થોથી જાણવા.

દેવે નવનિધિ પર આવીએ. કલશના કદ બાજમાં નાના નવ કલશોની દાર દેખાય છે, તે દરેક કલશમાં એક એક નિધિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. એ રીતે આ નવેય નિધિની સ્થાપના પ્રયેલી છે. આ સોમા નવનિધિના નવ નીચે પ્રમાણે બજાવેલાં છે :-

જેમણે પંચુયણ પિંગવતે મન્દરગુણ માળવડને ।
કાળે ચ મધાકાળે માળવત મ પાનિઃ મંચે ॥

(૨) ઐં પાણ્ડુકાય નમઃ-બીજ કલશમાં પાંડુકનિધિની સ્થાપના છે. આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કલ્પો હોય છે, જેમાં ગણિત, ગીત, ચોવીશ પ્રકારનાં ધાન્યના બીજ તથા તેની ઉત્પત્તિના પ્રકારો વર્ણવેલા હોય છે.

(૩) ઐં પિંગ્લકાય નમઃ-ત્રીજ કલશમાં પિંગ્લ કે પિંગ્લક નિધિની સ્થાપના છે. આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કલ્પો હોય છે, જેમાં પુરુષ, સ્ત્રી, હાથી, ઘોડા વગેરેના આલરણો યનાવવાનો વિધિ દર્શાવેલો હોય છે.

(૪) ઐં સર્વરત્નાય નમઃ-ચોથા કલશમાં સર્વરત્નનિધિની સ્થાપના છે આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કલ્પો હોય છે, જેમાં ચક્રવર્તીનાં ચૌદ રત્નોનું સ્વરૂપ દર્શાવેલું હોય છે. ચક્રવર્તીનાં ચૌદ રત્નોની ગણના નીચે પ્રમાણે થાય છે :-

૧-સેનાપતિરત્ન-એટલે સમસ્ત સૈન્યનો કુશલનાયક-

૨ ગાથાપતિ(ગૃહપતિ) રત્ન-એટલે લોજન સામગ્રી તથા ફલ-ફૂલ વગેરે ખાદ્ય વસ્તુઓ પૂરી પાડનાર.

૩ પુરોહિતરત્ન-એટલે શાંતિકર્મ તથા અન્ય ધાર્મિક વિધિઓ કરાવનાર.

૪ અશ્વરત્ન-એટલે અતિ ઉત્તમ જાતિનો ઘોડો.

૫ ગજરત્ન-એટલે અતિ ઉત્તમ જાતિનો હાથી.

અદ્ભુત ત્વરાથી જમીન ખોદી આપનારું એક પ્રકારનું હુથિયાર.

(૫) ઐ મહાપદ્માય નમઃ-પાચમા કલશમાં મહાપદ્મ નિધિની સ્થાપના છે. આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કંપો હોય છે, જેમાં વસ્ત્ર તથા રંગની ઉત્પત્તિ, તેના પ્રકાર, તેને ધોવાની રીતો તથા સાત ધાતુઓનું વર્ણન હોય છે.

(૬) ઐ કાલાય નમઃ-છઠ્ઠા કલશમાં કાલનિધિની સ્થાપના છે. આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કંપો હોય છે, જેમાં સમગ્રકાલનું જ્ઞાન અર્થાત્ જ્યોતિષ, તીર્થ કરાદિના વંશનું કથન અને સો પ્રકારના શિલ્પોનું વર્ણન હોય છે.

(૭) ઐ મહાકાલાય નમઃ-સાતમા કલશમાં મહાકાલ-નિધિની સ્થાપના છે. આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કંપો હોય છે, જેમાં લોહ, સુવર્ણ, મુકતા, મણિ, સ્ફટિક, પરવાળાં વગેરેના વિવિધ ભેદો અને તેની ઉત્પત્તિનું વર્ણન હોય છે.

(૮) ઐ માળવકાયા નમઃ-આઠમા કલશમાં માળવક નિધિની સ્થાપના છે. આ નિધિમાં અઢળક સંપત્તિ ઉપરાંત કેટલાક કંપો હોય છે, જેમાં યોદ્ધાઓની ઉત્પત્તિ, શસ્ત્ર-સામગ્રી, યુદ્ધનીતિ, દંડનીતિ વગેરેનું વર્ણન હોય છે.

(૯) ઐ શક્તાય નમઃ-નવમા કલશમાં શંખનિધિની

સમજવાનું છે. હાલ જેમને માણિલદ્રવીર કહેવામાં આવે છે, તે આનાથી જુદા સમજવા. ખાવન વીરોની જે યાદી હાલ પ્રચલિત છે, તેમાં તો આ ચાર વીર પૈકી માત્ર કપિલનું જ નામ આવે છે, એટલે આ ચાર વીરો પ્રચલિત પર-પરાના નહિ, પણ અન્ય પરંપરાના હોવા સંભવ છે. હાલ ચાર દારપાલો તથા ચાર વીરોની આરાધના-ઉપાસના થતી નથી, એટલે તે સંબંધી વિશેષ વિગતો મળતી નથી.

દશ દિક્પાલ

આપણું શાન્તિક-પૌષ્ટિક વિધાનોમાં પ્રાયઃ નવગ્રહો તથા દશ દિક્પાલનું પૂજન આવે છે. તેનો હેતુ જુદી જુદી દિશાઓમાંથી આવતા ભયોને તથા ગ્રહોની ખરાબ અસરને રોકવાનો છે. એ જ દૃષ્ટિએ શ્રી સિદ્ધચક્રમાં નવગ્રહો તથા દશ દિક્પાલની સ્થાપના થાય છે અને તેનું પૂજન કરવામાં આવે છે તેમાંથી નવગ્રહોનો પરિચય અપાઈ ગયો છે, એટલે હવે દશ દિક્પાલની સ્થાપના તથા તેનું સ્વરૂપ સમજાવીશું.

(૧) ઐ હન્ત્રાય નમઃ—આ મંત્ર પૂર્વ દિશામાં માણિ-લદ્રની ખરાબર ઉપર સ્થપાય છે, કારણ કે ઇન્દ્ર એ પૂર્વ દિશાનો દિક્પાલ છે. તે સુવર્ણ જેવા વર્ણનો છે, પીતામ્બર ધારણ કરનારો છે, ઐરાવણ હાથી પર આરૂઢ થનારો છે, હબ્બર નેત્રોવાળો છે અને વજ્રને હાથમાં ધારણ કરનારો છે.

(૨) ઐ અગ્નયે નમઃ—આ મંત્ર વડે અગ્નિદેવતામાં

ધારણ કરનારો છે, હરિણ પર આરૂઠ થનારો છે અને હાથમાં ધ્વજને ધારણ કરનારો છે.

(૭) ॐ કુવેરાય નમઃ—આ મંત્ર ઉત્તર દિશામાં બરાબર પિંગલની બાજુમાં ત્રીજી પીઠિકામાં સ્થપાય છે, કારણ કે તે ઉત્તર દિશાનો દિક્પાલ છે. તે સુવર્ણ જેવા વર્ણુવાળો છે, શ્વેત વસ્ત્રોને ધારણ કરનારો છે, નર પર આરૂઠ થનારો છે અને હાથમાં રતનની ગદાને ધારણ કરનારો છે.

(૮) ॐ ઈગ્નાય નમઃ—આ મંત્ર વડે ઇશાન કોણમાં રચાયેલી ખાસ પીઠિકા પર ઇશાન નામના આઠમા દિક્પાલની સ્થાપના થાય છે. તે શ્વેત વર્ણુવાળો છે, વૃષભનું વાહન ધરાવનારો છે અને તાડવ નૃત્ય કરનારો છે.

આ રીતે ચાર દિશા અને ચાર વિદિશાની રખેવાળી કરનારા આઠ દિક્પાલોની સ્થાપના થાય છે. હવે ઉર્ધ્વદિશા અને અધોદિશાની રખેવાળી કરનારા બ્રહ્મ અને નાગ નામના બે દિક્પાલો બાકી રહ્યા. તેમાં બ્રહ્મની, કલશના ઢાંકણની મધ્ય ભાગમાં ‘ૐ બ્રહ્મણે નમઃ’ એ મંત્ર વડે સ્થાપના કરવામાં આવે છે અને કલશની નીચેની કિનારી પર મધ્ય-ભાગમાં ‘ૐ નાગાય નમઃ’ એ મંત્ર વડે નાગની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. ઉર્ધ્વદિશ માટે ઉપરનો ભાગ અને અધોદિશા માટે નીચેનો ભાગ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે તે સમુચિત છે, કારણ કે તે સિવાય સપાટી પર ઉર્ધ્વ અને અધોદિશાને સૂચવી શકાય જ નહિ.

આ દશેય દિક્ષાપાત્રનું પૂજન જુદા જુદા મંત્રો તથા જુદી જુદી આગચીથી કરવામાં આવે છે.

ત્રિરિત્તિરિવાલક્રદાની રીકામાં દશ દિક્ષાલો પછી દેવપાલની સ્થાપના મંત્રની વચ્ચે જાણી જાણી નીચેના બાગમાં કરવાનું મૂચન છે, તે અન્યાર આ યત્રમા દહેરીનો આકાર કરી તેમા દેવપાલની સ્થાપના ‘ૐ દેવપાલ્ય નમ.’ એ મંત્ર વડે કરવામાં આવે છે. અધિષ્ઠાયક દેવોમા ત્રીજા અધિષ્ઠાયક દેવપાલ ગણાય છે. તે આજ છે કે જુદા ? તેની કોઈ સ્પષ્ટતા ત્રિરિત્તિરિવાલક્રદાની મૂલ ગાથા કે રીકામાં થયેલી નથી, પણ તે અધિષ્ઠાયક જ દેવો જોઈએ, એમ માનવામાં આવે છે, અને તેની જીવંત અધિષ્ઠાયકોને અન્યાય ન થાય તે માટે તેના ઉપરના જાણુમાં દહેરીનો આકાર કરી ‘ૐ વિમલેશ્વરાય નમઃ’ એ મંત્ર વડે પ્રથમ અધિષ્ઠાયક શ્રી વિમલેશ્વરની સ્થાપના કરવામા આવે છે અને તેના સામેના જાણુમાં દહેરીનો આકાર કરી ‘ૐ ચંક્રશર્ચે નમ’ એ મંત્ર વડે જીવંત અધિષ્ઠાયક શ્રીચક્રેશ્વરી દેવીની સ્થાપના કરવામા આવે છે. આ રીતે ત્રણ જાણુમા ત્રણ અધિષ્ઠાયકોની સ્થાપના થતા થોડો જુદો જાણી રહ્યો, તેમા પણ દહેરીનો આકાર કરી ‘ૐ હ્રસ્વિદ્વાધિષ્ઠાયકાય નમ.’ એ મંત્ર વડે અપ્રતિદ્ધ અધિષ્ઠાયકોની સ્થાપના કરવામા આવે છે. પ્રાચીન મંત્રપટ્ટોમાં આવી ચાર દહેરીઓ જોવામાં આવી છે, તેની પ્રજ્ઞાલિકા આ રીતે જાણવી રાખવામાં આવે છે.

દશદિક્ષાપાલ અને દેવપાલની સ્થાપના થઈ ગયા પછી

આ ચંત્રની ધરણીમંડલ એટલે પૃથ્વીમંડલમાં સ્થાપના કરવી જોઈએ, એવું વિધાન સિરિસિરિવાલકહામા થયેલું છે અને તે અમે પૂર્વે જણાવી ગયા છીએ. આ પૃથ્વીમંડલનો આકાર ચોરસ મનાયો છે અને તેમાં હં તથા ક્ષિ એ બે પૃથ્વીખીજોની સ્થાપના કરવાની હોય છે, એટલે આ ચંત્રની ચારે બાજુ સીધી લીંટીઓ દોરવામાં આવે છે અને તેના બંને છેડે ત્રિશૂલો મૂકવામાં આવે છે. પછી એ ત્રિશૂલવાળા છેડાનું એકના પર બીજી લીંટી ચડાવી મિલન કરવામાં આવે છે. આ રીતે સમચોરસ તો નહિ, પણ લગભગ ચોરસ જેવી આકૃતિ તૈયાર થાય છે, તેને આપણે પૃથ્વીમંડલ સમજવાનું છે. તેની અંદરના ચારે ખૂણામાં હં બીજ અને ચારે લીંટીઓના મધ્યભાગે ક્ષિ બીજ મૂકાય છે.

હવે કલશના કંઠની બંને બાજુ થોડે દૂર એક એક ચક્ષુની સ્થાપના થયેલી છે, તેના પર આવીએ. સિરિસિરિવાલકહામા કલશકંઠની બંને બાજુ ચક્ષુ સ્થાપવાનું કોઈ વિધાન નથી અને પૂજનવિધિમા પણ તે અંગે કોઈ પૂજન-વિધાન દર્શાવેલું નથી, એટલે ચક્ષુ સ્થાપવાની પ્રથા-પદ્ધતિ છેલ્લાં બસો વર્ષમા શરૂ થઈ હોય એમ જણાય છે. આજે શ્રી સિદ્ધચક્રના જે ચંત્રો મળે છે, તે બસો વર્ષથી જૂના નથી, એમ છતાં તેમાના કેટલાક ચંત્રોમાં બે ચક્ષુઓની સ્થાપના થયેલી નથી, એટલે આ પ્રથાનો બધાએ સ્વીકાર કર્યો નહિ હોય, એ નિશ્ચય છે. પરંતુ આજે તો લગભગ

સાધનરિત્ય

બધા મત્રોમાં આ પ્રમાણે અપનાવવામાં આવી છે, કાળુ કે તેથી ચત્ર બધા લાગે છે અને તેમાંથી અમ્યગદ્દિનું ઉદ્ધોધન માપે છે.

આજ મુખીમાં આ જુએ અનેક ક્રિયાઓ કરી, અનેક અનુષ્ઠાનો કર્યાં, પણ દિવિ નમ્યક નહિ જાવાથી તેનું આજ પગિત્તમ આગ્યું નહિ. કાચ બોલે ભૌતિક લાભ ધર્યો હોય, તો એ જાનુનાપાત્ર નથી કાંડ રૂપિયા કમાવાની જગાએ પચીશ-પચાશ ગિયાનો કમાવી કરી, એ કઈ આજ પગિત્તમ આગ્યું જાણાય નહિ એટલે ચક્રઓનું ચિત્ર આ ચત્રનું આરાધન-પૂજન અમ્યગદ્દિપૂર્વક કરવાનું સૂચન કરે છે અને તે ધર્મનું મહત્ત્વનું છે.

જો ઉઘાડી આજ એ જાગતા રહેવાનું સૂચન હોય તો એ જાનુ વધાવી લેવા જેવું છે, કારણ કે આપણે બધા-આપણામાંના મોટો ભાગ અજ્ઞાન અને પ્રમાદમાં પોઢેલો છે અને તે કારણે પોતાનું કર્તવ્ય જરાબર જાણવી શકતો નથી. આ ઉઘાડી આજો એવું સૂચન કરે છે કે 'તમે જાગો અને તમારી સામે જે આ અપૂર્વ સાધન રહેલું છે, તેનો પૂરેપૂરો લાભ લ્યો. જેણે જાગીને આ ચંદ્રનો પૂરેપૂરો લાભ લીધો છે, તે નિદ્ધોના ચક્ર એટલે સમુદાયમાં સ્થાન પામ્યા છે અને અનંત સુખનો ઉપભોગ કરી રહ્યા છે.

ચંત્રમાં ઘણી વસ્તુઓ સકેત રૂપ હોય છે, તે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો જ તેનું અર્થ રહસ્ય સમજાય.

છે અને તે આપણને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ ચંત્રમાં આવી જ એક બીજી વસ્તુ તે એની બંને બાજુએ બાંધેલા ખેસ છે. તે એની શોભામાં તો અલિપ્ત કરે જ છે, પણ ગાંઠ દ્વારા એવું સૂચન કરે છે કે આ બધું રહસ્યમય છે. એ રહસ્ય જાણવા પ્રયત્ન કરો તો તમને આ કલશમાં ભરેલા અમૃતનો સાચો સ્વાદ આવશે અને તમે પોતે અમૃતમય બની જશો, અમૃત અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરશો. આ સંકેત પણ પ્રધાના આધારે જ મૂકાય છે. પ. પૂ. મુનિશ્રી યશોવિજયજી મહારાજે ચંત્રના ઢાંકણ પર પુષ્પ અને પત્રો મૂકીને તેની પવિત્રતાનું સૂચન કર્યું છે, તેમજ બંને બાજુ હાથમા પુષ્પમાલ લઈને આકાશમાં ઉતરી આવતા દેવો દ્વારા આ ચંત્ર દેવોને પણ પૂજ્ય છે, એવો ભાવ સફલતાપૂર્વક રજૂ કર્યો છે. અહીંતો દેવાધિદેવ ગણાય છે અને આ ચંત્રના કેન્દ્રમા વિશિષ્ટ મંત્ર દ્વારા તેમની સ્થાપના છે, એટલે તે દેવોને પણ પૂજ્ય હોય, એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ નથી.

શ્રીપાલ મહારાજ અને મયણાસુંદરી શ્રીસિદ્ધચક્રના પરમ આરાધક હતા, એટલે કલશની નીચેના ભાગમાં બંને બાજુ કલામય સુંદર ચિત્રો દ્વારા તેમને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. આ વસ્તુ સામાન્ય મનુષ્યોને શ્રીસિદ્ધચક્રના પૂજન-આરાધન માટે પ્રબલ પ્રેરણા કરે એવી છે.

શ્રીસિદ્ધચક્ર બૃહદ્ ચંત્રનો પરિચય અહીં પૂરો થાય

છે. તે અંગે અમારે જે કંઈકહેવા જેવું હતું, તે અમે આ અંશમા યથાર્થાને નિખાલગ વાંચે કરું છે. તેમાંથી આરાધકોને જપ, મ્યાન અને આરાધના અંગે ઘણી સામગ્રી મળી રહે એમ છે. તેઓ તેનો અવશ્ય લાભ લે, એ અમારી આશ્ચર્યની અવ્યર્થના છે.

શ્રી સિદ્ધચક્ર ગૃહ્ય પૂજનનો વિધિ ઘણા સમયથી આપ્રાપ્ય હતો, પરંતુ આજથી આશરે ત્રીસ વર્ષ પહેલાં શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી જ્ઞાનભંડાર-અમદાવાદમાથી તેની એક હસ્તલિખિત પ્રતિ મળી આવી. અનુભવીઓના કહેવા મુજબ તે આશરે ત્રણેમા વર્ષ જુની હશે. પરંતુ તેનું લખાણ કમળજ ન હતું, એટલે કે 'કે'ક આગળ, 'કે'ક પાછળ અને 'કે'ક વચ્ચે હતું. તેનું પૂર્વપાદ ગીતાર્થ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજે સંશોધન કર્યું અને તે પછી વિ. સં. ૨૦૦૧ માં તે અનુસાર પ્રથમ પૂજન લખાવવામાં આવ્યું. ત્યાર પછી વિ. સં. ૨૦૦૬ માં પ. પૂ. મુનિરાજ શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજે (તે હાલના આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મધુરંધરસૂરીશ્વરજી મહારાજે) તેનું વિશેષ સંશોધન કર્યું અને તે પ્રતાપરે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું. તે અનુસાર હાલ શ્રીસિદ્ધચક્ર ગૃહ્ય પૂજન લખાવવામાં આવે છે અને તે ઘણું લોકપ્રિય થયેલું છે. સિરિસિરિવાલ કહામાં ચન્નોદ્ધારનું જે વર્ણન છે, તેમાં અને આમાં કેટલોક તફાવત છે. ખાસ કરીને હ્રીંકારવેળન પછીના વલયો વગેરેમાં વધારે તફાવત છે, પરંતુ તે જુદા સંપ્રદાયને.

શ્રીસિદ્ધયકની
ઉપાસના દ્વારા
સહુ
પોતાના અભીષ્ટને
પ્રાપ્ત કરે.

ॐ ह्रीं अर्हं नमः ॥

॥ श्री सिद्धचक्रयन्त्रोद्धारपूजनविधिः ॥

यस्य प्रभावाद्भिजयो जगत्यां,
सप्ताद्गज्यं भुवि भूरिभाग्यम् ।
परत्र देवेन्द्रनरेन्द्रता रयात्,
तत् सिद्धचक्रं विदधानु सिद्धिम् ॥१॥

(१) प्रथम पूजनमां उपयोगी सर्वद्रव्योने मंत्रपूर्वक वासक्षेप
करवा । (२) वाजते-गाजते प्रभुजीने पधराववा । (३) श्री-
सिद्धचक्रजीनी ऋण चोवीशीओ मधुरस्वरे (समय होय तो)
भगवा ।

चोवीशी पहेंली ।

* ' ॐ ह्रीं अर्हं नमः ' स्मृत्वा, मूलमन्त्रमथार्हतः ।
वक्ष्ये श्रीसिद्धचक्रस्य, यन्त्रोद्धारं यथाविधि ॥ १ ॥
पञ्चमष्टदलाकारं, कल्पयेत् तत्र कर्णिकाम् ।
ॐ ह्रीं अनाहतैर्वृत्तम्, अर्हं बीजं स्वरैर्वृत्तम् ॥ २ ॥
सिद्धाः पूर्वदले स्थाप्या, दक्षिणे स्वरयस्तथा ।
पाठकाः स्युः प्रतीचीने, साधवस्तूत्तरे दले ॥ ३ ॥

गन्धातना साटातेर श्रेयो मूळ प्रतिनु प्रथम पत्र अप्राप्त होवाथी
चुटक हता ते पूर्ति कर्वा छे.

आग्नेये दर्शनं सम्यग्, - ज्ञानञ्च नैर्ऋते दले ।
 वायव्ये शुद्धचारित्र-मैशाने पल्लवे तपः ॥ ४ ॥
 नवपदमिदं पञ्च-मद्वितीयं जगत्त्रये ।
 परीतोऽस्य दलानि स्युः, षोडशान्तरिते दले ॥ ५ ॥
 अष्टौ स्तरादयो वर्गा, मन्त्रः सप्ताक्षरस्तथा ।
 वर्गाः सानाहता ज्ञेया, मन्त्रमूलं यतोऽक्षरम् ॥ ६ ॥
 अष्टावनाहता स्थाप्या-स्त्वृतीये वलये क्रमात् ।
 मध्येऽनाहतमष्टाद्वया-श्चत्वारिंशच्च लब्धयः ॥ ७ ॥
 ह्रींकारेण त्रिरेखेग, वेष्टयेत् परीतः समम् ।
 क्रौंकारान्तमिदं ज्ञेयं, वेष्टनं सर्वरक्षणम् ॥ ८ ॥
 परिधावस्य संस्थाप्या, अष्टौ गुर्वादिपादुकाः ।
 आराध्योऽयं क्रमः पूर्णो, वक्ष्येऽथो यन्त्ररक्षकान् ॥ ९ ॥
 स्थाप्या दिक्षु जयामुख्या, जम्भामुख्या विदिक्षु च ।
 विमलवाहनाद्याः स्यु-र्देवताश्चक्ररक्षकाः ॥ १० ॥
 ततश्च वलये विद्या-देव्यः षोडश निर्मलाः ।
 दक्षिणेऽतो विभागे स्यु-श्चतुर्विंशतियक्षपाः ॥ ११ ॥
 चतुर्विंशतियक्षिण्यो, वामपार्श्वे स्थिता वरम् ।
 वीराश्च द्वारपालाश्च, चतुर्दिक्षु शिवङ्कराः ॥ १२ ॥
 इन्द्राद्या दशदिक्पाला, दशस्वपि दिशाम्बु ते ।
 राजन्ते यन्त्रमूले च, सूर्याद्या नव ग्रहाः ॥ १३ ॥
 नत्रापि निधयः कण्ठे, नैसर्पिकादयः स्थिताः ।
 सन्तु प्रत्यूहनाशाय, दिक्पालाः सपरिच्छदाः ॥ १४ ॥

इत्थं श्रीमिद्वचक्रं ये, नवीजे क्षोणिमण्डले ।
 आराधयन्ति तेषां स्फु-र्विजे नवार्थमिद्वयः ॥१५॥
 गतदेव परं नचयमेतदेव परं पदम् ।
 एतदाराध्यमेतच्च, गद्यं जिनशासने ॥१६॥
 गुगन्धैः कुपुर्मः शान्ति-तन्दुलैर्वाऽभ्य साधकाः ।
 शुचिगीला ध्रुवं मिद्धि, लभन्ते लक्षणापतः ॥१७॥
 सिद्धे चास्मिन् महागन्धे, देवो धिमन्वाहनः ।
 अधिष्ठाताऽयं चक्रस्य, पूरयन्त्येव वाञ्छितम् ॥१८॥
 शान्तिके पीष्टिके शुभलं, वश्ये चार्कपणेऽरुणम् ।
 पीनं स्तम्भेऽमितं द्वेये, ध्येयमेतच्च साधकैः ॥१९॥
 अहमात्मानमेतदग्नि-शुद्धं मायाऽगृतप्लुतम् ।
 गुधाकुम्भस्यमाकण्ठं, ध्यायेच्छान्तिककर्मणि ॥२०॥
 आदानं स्थापनं चैव, मन्त्रिधानं च रोधनम् ।
 अर्चनं च विधायान्न, ततः कार्यं विसर्जनम् ॥२१॥
 लेखनं पूजनं चैव, कुम्भकेनैव कारयेत् ।
 आदानं पूरकैव, रेचकेन विसर्जनम् ॥२२॥
 एक-द्वि-त्रि-चतुः-पञ्च-शतैरष्टोत्तरैः क्रमात् ।
 स्याच्छिवास्याक्षिभूसहस्र-वर्णजापो महाफलः ॥२३॥

शिवाम्याधि-३ भू-१=१३ वर्णना मन्त्रनो जाप १०८ । शिव-
 ११ वर्णना मन्त्रनो जाप-२०८ । शिवाम्य-५ वर्णना मन्त्रनो जाप ३०८ ।
 शिवाम्याधि-३ (अथवा अक्षि-२) वर्णना मन्त्रनो जाप ४०८ । भू-१.
 वर्णना मन्त्रनो जाप ५०८ ।

स्वाहा । आ मंत्र बोली भूमि उपर चंदननां छांटणां करवां ।

(४) ॐ नमो विमलनिर्मलाय पां वां ज्वीं क्ष्वीं अशुचिः
शुचिर्भवामि स्वाहा ॥ आ मंत्र बोली चेष्टापूर्वक स्नान करवुं ।

(५) ॐ विद्युत्स्फुलिङ्गे महाविद्ये सर्वकल्मषं दह दह
स्वाहा ॥ आ मंत्र बोली बंने भुजाओने स्पर्श करवो-कल्मषदहन ।

(६) क्षि प ॐ स्वा हा, हा स्वा ॐ प क्षि ॥ ए मंत्राक्षरो
अनुक्रमे चडउतर आरोहावरोहक्रमे नीचेना अवयवो ढींचण १,
नाभि २, हृदय ३, मुख ४ अने ललाट-मस्तक ५ एम पांच
स्थले स्थापी-आत्मरक्षा करवी ।

॥ श्रीवज्रपञ्जरस्तोत्रम् ॥

ॐ परमेष्ठिनमस्कारं, सारं नवपदात्मकम् ।

आत्मरक्षाकरं वज्र-पञ्जराभं स्मराम्यहम् ॥ १ ॥

ॐ नमो अरिहंताणं, शिरस्कं शिरसि स्थितम् ।

ॐ नमो सव्वसिद्धाणं, मुखे मुखपटं वरम् ॥ २ ॥

ॐ नमो आयरियाणं, अङ्गरक्षाऽतिशायिनी ।

ॐ नमो उवज्जायाणं, आयुधं हस्तयोर्दृढम् ॥ ३ ॥

ॐ नमो लोए सव्वसाहूणं, मोचके पादयोः शुभे ।

एसो पञ्चनपुकारो, शिला वज्रमयी तले ॥ ४ ॥

सव्वपावप्पणासणो, वप्रो वज्रमयो बन्निः ।

मंगलाणं च सव्वेसिं, खादिराङ्गारखातिका ॥ ५ ॥

स्वादान्तं च पदं ज्ञेयं, पदमं हवद् मद्गलं ।

वप्रोपरि वज्रमयं, विधानं देहरक्षणे ॥ ६ ॥

महाप्रभावा रक्षेयं, क्षुद्रोपद्रवनाशिनी ।

परमेष्ठिपदोद्भृता, कथिता पूर्वसूरिभिः ॥ ७ ॥

यथैवं कुरुते रक्षां, परमेष्ठिपदेः सदा ।

तस्य न स्याद् भयं व्याधि-राधिश्चापि कदाचन ॥ ८ ॥

आ वज्रपंजर स्तोत्र चेष्टापूर्वक बोली-आत्मरक्षा करवी ।
पछी श्री सिद्धचक्रना संपूर्ण मंडलनुं हृदयमां चितवन करतां
साफ करेला बाजोठ उपर श्रीसिद्धचक्रनो मंत्रपट्ट स्थापन करी-
पूजा शुरु करवी । तेमां सौधी प्रथम मंडलमां क्षेत्रपालने
स्थानके एका नालियेर स्थापन करवुं ने तेना उपर चमेलीनां
तेलनां छांटणां करवां । ॐ अत्ररयक्षेत्रपालाय स्वाहा ॥ ए
मंत्र बोली क्षेत्रपालनी अनुज्ञा करवी । पछी-सात वार
नीचेनो मंत्र बोली सरसव रक्षा मंत्रवी:-

ॐ ह्रूं (क्षूं) क्षूं फुट् किरिटि किरिटि घातय घातय,
परकृतविघ्नान् स्फेटय स्फेटय, सहस्रखण्डान् कुरु कुरु, परमुद्रां
छिन्द छिन्द, परमन्वान् भिन्द भिन्द ह्रूं क्षः फुट् स्वाहा

॥ ॐ नमोऽर्हते रक्ष रक्ष ह्रूं फुट् स्वाहा ॥ ए मंत्र बोलीने
पूजन करनाराओने हाथे राखडी बांधवी ।

॥ ॐ ह्रीं अहं श्रीसिद्धचक्रात्र मेरुनिश्चले वेदिकापीठे
तिष्ठ तिष्ठ ठः ठः स्वाहा ॥ ए मंत्र बोली जे पीठ उपर

श्री सिद्धचक्र यंत्र स्थापन कर्यो होय, ते पीठने हस्तस्पर्श करवो ।

॥ ॐ ह्रीँ अर्हँ सिद्धाधिपतये नमः ॥ ए मंत्र बोली श्री सिद्धचक्रयंत्रने हस्तस्पर्श करवो ॥ पछीथी मधुर स्वरे (पं. श्री वीरविजयजीकृत) स्नात्रपूजा भणाववी ।

॥ अथ पूजनम् ॥

पूजन करनाराओए कुसुमांजलि लइने यंत्र सन्मुख ऊभा रहेवुं—

परमेश्वर परमेष्ठिन !, परमगुरो परमनाथ परमार्हन् ।

परमानन्तचतुष्टय, परमात्मैस्तुभ्यमस्तु नमः ॥ (आर्या)

ए श्लोक-आर्या बोली जिनसन्मुख कुसुमांजलि करवी, पछी शक्रस्तव-नमुत्थुणं स्तोत्र भणवुं ।

॥ ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ ह्रौँ ह्रः असिआउसा सिद्धपरमेष्ठिनः
अत्र अवतरत अवतरत, संवीपद् । नमः सिद्धपरमेष्ठिभ्य स्वाहा ॥
आधान-मुद्राए आधान करवुं ।

॥ ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ ह्रौँ ह्रः असिआउसा सिद्धपरमेष्ठिनः
अत्र तिष्ठत तिष्ठत, ठः ठः । नमः सिद्धपरमेष्ठिभ्यः स्वाहा ॥
स्थापन-मुद्राए स्थापन करवुं ।

॥ ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ ह्रौँ ह्रः असिआउसा सिद्धपरमेष्ठिनः
मम सन्निहिता भवत भवत, वपद् । नमः सिद्धपरमेष्ठिभ्यः
स्वाहा ॥ सन्निधान-मुद्राए सन्निधान करवुं ।

(७) ॐ ह्रीं तत्त्वावबोधरूपाय श्रीसम्यग्ज्ञानाय स्वाहा ॥

(८) ॐ ह्रीं तत्त्वपरिणतिरूपाय श्रीसम्यक्चाग्निनाय

स्वाहा ॥

(९) ॐ ह्रीं केवलनिर्जरारूपाय श्रीसम्यक्कृतपसे स्वाहा ॥

दरेक पदनी पूजा थया पछी एकेक नवकारवाली गणवी ।

॥ इति प्रथमवलयम् ॥

द्वितीयवलयम्

४९ द्राक्षो ने ८ बीजोरा ।

(१) ॐ ह्रीं अवर्गाय स्वाहा (द्राक्षा-१६) नमो अरिहंताणं
(बीजोरं)

(२) ॐ ह्रीं कवर्गाय स्वाहा (,, ५) ,, ,,

(३) ॐ ह्रीं चवर्गाय स्वाहा (,, ५) ,, ,,

(४) ॐ ह्रीं टवर्गाय स्वाहा (,, ५) ,, ,,

(५) ॐ ह्रीं तवर्गाय स्वाहा (,, ५) ,, ,,

(६) ॐ ह्रीं पवर्गाय स्वाहा (,, ५) ,, ,,

(७) ॐ ह्रीं यवर्गाय स्वाहा (,, ४) ,, ,,

(८) ॐ ह्रीं शवर्गाय स्वाहा (,, ४) ,, ,,

ॐ ह्रीं अनाहतदेवाय स्वाहा—वोली १६ अनाहतोनुं पूजन
करवुं (शर्करालिङ्ग Δ -शर्करामेरुथी)

॥ इति द्वितीयं वलयम् ॥

ઉપરનું સ્તોત્ર અને વે મંત્ર વોલી એકેકુ સ્વારેકથી એકેકુ
લઘ્વિપાદનું પૂજન કરવું ।

પૂજન કરતાં લઘ્વિપદોનાં નામ વોલવાં, તે આ પ્રમાણે—

(૧) ઐ હ્રીં અર્હં નમો જિણાણં । (૨) ઐ હ્રીં અર્હં
નમો ઓહિજિણાણં । (૩) ઐ હ્રીં અર્હં નમો પરમોહિજિણાણં ।
(૪) ઐ હ્રીં અર્હં નમો સવ્વોહિજિણાણં । (૫) ઐ હ્રીં અર્હં
નમો અણંતોહિજિણાણં । (૬) ઐ હ્રીં અર્હં નમો કુદ્ધવુદ્ધીણં ।
(૭) ઐ હ્રીં અર્હં નમો વીયવુદ્ધીણં । (૮) ઐ હ્રીં અર્હં નમો
પયાણુસારીણં । (૯) ઐ હ્રીં અર્હં નમો આસીવિસાણં । (૧૦)
ઐ હ્રીં અર્હં નમો દિઢિવિસાણં । (૧૧) ઐ હ્રીં અર્હં નમો
સંભિન્નસોયાણં । (૧૨) ઐ હ્રીં અર્હં નમો સયંસંવુદ્ધાણં । (૧૩)
ઐ હ્રીં અર્હં નમો પત્તેયવુદ્ધાણં । (૧૪) ઐ હ્રીં અર્હં નમો
વોહિવુદ્ધાણં । (૧૫) ઐ હ્રીં અર્હં નમો ઉજ્જુમર્ફણં । (૧૬)
ઐ હ્રીં અર્હં નમો વિઝલમર્ફણં । (૧૭) ઐ હ્રીં અર્હં નમો
દસપુવ્વીણં । (૧૮) ઐ હ્રીં અર્હં નમો ચઠ્ઠદસપુવ્વીણં । (૧૯)
ઐ હ્રીં અર્હં નમો અઢંગનિષિત્તકુસલાણં । (૨૦) ઐ હ્રીં અર્હં
નમો વિઝવ્વણદ્ધિપત્તાણં । (૨૧) ઐ હ્રીં અર્હં નમો વિજ્ઞાહરાણં ।
(૨૨) ઐ હ્રીં અર્હં નમો ચારણલદ્ધોણં । (૨૩) ઐ હ્રીં અર્હં
નમો પઞ્ચસમણાણં । (૨૪) ઐ હ્રીં અર્હં નમો આગાસગામીણં ।
(૨૫) ઐ હ્રીં અર્હં નમો સીરાસવીણં । (૨૬) ઐ હ્રીં અર્હં
નમો સપ્પિયાસમીણં । (૨૭) ઐ હ્રીં અર્હં નમો મહુઆસમીણં ।

(२८) ॐ ह्रीं अर्हं नमो अभियासवीणं । (२९) ॐ ह्रीं अर्हं
 नमो सिद्धायणाणं । (३०) ॐ ह्रीं अर्हं नमो भगवतो महद्-
 महावीर-वद्धमाण-बुद्धगिसीणं । (३१) ॐ ह्रीं अर्हं नमो उग-
 तवाणं । (३२) ॐ ह्रीं अर्हं नमो अम्लीणनदाणसियाण ।
 (३३) ॐ ह्रीं अर्हं नमो वद्धमाणं । (३४) ॐ ह्रीं अर्हं
 नमो दिक्षतवाणं । (३५) ॐ ह्रीं अर्हं नमो तत्ततवाणं ।
 (३६) ॐ ह्रीं अर्हं नमो महातवाणं । (३७) ॐ ह्रीं अर्हं नमो
 घोरतवाणं । (३८) ॐ ह्रीं अर्हं नमो घोरगुणाणं । (३९) ॐ
 ह्रीं अर्हं नमो घोरपरक्कमाणं । (४०) ॐ ह्रीं अर्हं नमो घोर-
 गुणवंभयारीणं । (४१) ॐ ह्रीं अर्हं नमो आमोसहिपत्ताणं ।
 (४२) ॐ ह्रीं अर्हं नमो खेलोसहिपत्ताणं । (४३) ॐ ह्रीं अर्हं
 नमो जल्लोसहिपत्ताणं । (४४) ॐ ह्रीं अर्हं नमो विप्पोसहि-
 पत्ताणं । (४५) ॐ ह्रीं अर्हं नमो सव्वोसहिपत्ताणं । (४६) ॐ
 ह्रीं अर्हं नमो मणवलीणं । (४७) ॐ ह्रीं अर्हं नमो वयण-
 वलीणं । (४८) ॐ ह्रीं अर्हं नमो कायवलीणं ।

॥ इति लब्धिप्रदानि ॥ इति तृतीयं वलयम् ॥

॥ अथ चतुर्थवलयम् ॥

गुरुपादुकापूजनम् (आठ दाडम)

(१) ॐ ह्रीं अर्हत्पादुकाभ्यः स्वाहा ॥ (२) ॐ ह्रीं

सेद्धपादुकाभ्यः स्वाहा ॥ (३) ॐ ह्रीं गणधरपादुकाभ्यः स्वाहा ॥

(४) ॐ ह्रीं गुरुपादुकाभ्यः स्वाहा ॥ (५) ॐ ह्रीं परमगुरु-

कोलुं ॥ (४) ॐ ह्रीं जिनप्रवचनाधिष्ठायकाय श्रीगणिपिठ-
कयक्षराजाय स्वाहा ॥ पान-सोपारी ॥

हवे पछी आगळ दरेक पदोनुं पूजन पान-सोपारीथी करवुं ।

(५) ॐ ह्रीं श्रीस्फुरत्प्रभावाय श्रीधरणेन्द्राय स्वाहा ॥
(६) ॐ ह्रीं तीर्थरक्षादक्षाय श्रीकपर्दियक्षाय स्वाहा ॥ (७)
ॐ ह्रीं श्रीशारदायै स्वाहा ॥ (८) ॐ ह्रीं श्रीशान्तिदेवतायै
स्वाहा ॥ (९) ॐ ह्रीं श्रीअप्रतिचक्रायै स्वाहा ॥ (१०) ॐ
ह्रीं श्रीज्वालामालिन्यै स्वाहा ॥ (११) ॐ ह्रीं श्रीत्रिभुवन-
स्वामिन्यै स्वाहा ॥ (१२) ॐ ह्रीं श्रीश्रीदेवतायै स्वाहा ॥
(१३) ॐ ह्रीं श्रीवैरोट्यायै स्वाहा ॥ (१४) ॐ ह्रीं श्रीपद्मा-
वत्यै स्वाहा ॥ (१५) ॐ ह्रीं श्रीकुस्कुल्यायै स्वाहा ॥ (१६)
ॐ ह्रीं श्रीअम्बिकायै स्वाहा ॥ (१७) ॐ ह्रीं श्रीकुबेर-
देवतायै स्वाहा ॥ (१८) ॐ ह्रीं श्रीकुलदेवतायै स्वाहा ॥

॥ इति अधिष्ठागकदेवतापूजनम् ॥

॥ अथ जयायर्चा ॥ (छट्ठं वलय)

ॐ ह्रीं जयायै स्वाहा ॥१॥ ॐ ह्रीं जम्भायै स्वाहा ॥२॥
ॐ ह्रीं विजयायै स्वाहा ॥३॥ ॐ ह्रीं स्तम्भायै स्वाहा ॥४॥
ॐ ह्रीं जयन्त्यै स्वाहा ॥५॥ ॐ ह्रीं मोहायै स्वाहा ॥६॥
ॐ ह्रीं अपराजितायै स्वाहा ॥७॥ ॐ ह्रीं वन्धायै स्वाहा ॥८॥

जये च विजये चैव, जिते चाप्यपराजिते ।

जम्भे स्तम्भे तथा वन्द्ये, मोहे पूजां प्रतीच्छत ॥१॥

इति जयाधर्चा ॥

॥ इति जयादिवलयम् ॥

जयादि आठ देवीनी पूजा नारंगीना आठ फळो मूक्रीने करवी ।

॥ अथ षोडशविद्यादेवीपूजा ॥ (सातमुं वलय)

(१) ॐ ह्रीं श्रीरोहिण्यै स्वाहा । (२) ॐ ह्रीं श्रीप्रज्ञप्त्यै स्वाहा । (३) ॐ ह्रीं श्रीवज्रशृङ्खलायै स्वाहा । (४) ॐ ह्रीं श्रीवज्राङ्कुशायै स्वाहा । (५) ॐ ह्रीं श्रीचक्रेश्वर्यै स्वाहा । (६) ॐ ह्रीं श्रीपुरुषदत्तायै स्वाहा । (७) ॐ ह्रीं श्रीकाल्यै स्वाहा । (८) ॐ ह्रीं श्रीमहाकाल्यै स्वाहा । (९) ॐ ह्रीं श्रीगौर्यै स्वाहा । (१०) ॐ ह्रीं श्रीगान्धार्यै स्वाहा । (११) ॐ ह्रीं श्रीसर्वास्त्रामहाज्वालायै स्वाहा । (१२) ॐ ह्रीं श्रीमानव्यै स्वाहा । (१३) ॐ ह्रीं श्रीवैरट्यायै स्वाहा । (१४) ॐ ह्रीं श्रीअच्छुषायै स्वाहा । (१५) ॐ ह्रीं श्रीमानस्यै स्वाहा । (१६) ॐ ह्रीं श्रीमहामानस्यै स्वाहा । आ रीते सोळ विद्यादेवीओलुं पूजन सोळ सोपारीथी* करवुं ।

॥ इति विद्यादेवी वलयम् ॥

ॐ ह्रीं श्रीं रोहिणी-प्रज्ञप्ति-वज्रशृङ्खला-वज्राङ्कुशी-चक्रेश्वरी-पुरुषदत्ता-काली-महाकाली-गौरी-गान्धारी सर्वास्त्रमहाज्वाला-मानवी-वैरट्या-अच्छुषा-मानसी-महामानसी षोडशविद्यादेवतान्य ण्णा । (इति

। बीजी चन्दनपूजा ।

ॐ ह्रीं श्रीपरमात्मने नम इति प्रोल्लासिभावोद्भवैः,

श्रीवश्याद्भुतयोगसिद्धिजनकैर्गन्धैः मुगन्धोल्बणैः ।

ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते—

रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥२॥

ॐ ह्रीं श्री श्रीसिद्धचक्रं चन्दनगन्धेन अर्चयामीति स्वाहा ॥

॥ इति चन्दनगन्धपूजा ॥

। त्रीजी पुष्पपूजा ।

ॐ ह्रीं श्रीपरमात्मने नम इति श्रेयःसमाकर्षणैः,

श्रीहस्तो धृतरत्नपात्रकलितैः पुष्पैः सपुष्पन्धयैः ।

ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते—

रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ।

ॐ ह्रीं श्री श्रीसिद्धचक्रं पुष्पेण अर्चयामीति स्वाहा ॥३॥

॥ इति पुष्पपूजा ॥

। चोथी धूपपूजा ।

ॐ ह्रीं तुभ्यमनन्तसौख्य ! नम इत्युच्चाटनैः कर्मणां,

श्रीखण्डागुरुधूपपिण्डविततैर्धूमैः कपोतप्रभैः ।

ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते-
 रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥४॥
 ॐ ह्रीं श्रीं श्रीसिद्धचक्रं धूपेन अर्चयामीति स्वाहा ॥
 ॥ इति धूपपूजा ॥

। पांचमी दीपपूजा ।

ॐ ह्रीं तुभ्यमनन्तचिन्मय ! नमो विश्वप्रकाशात्मकै-
 र्दीप्तिश्रीसकरप्रयत्नरचितैर्दीपैः प्रदीपोत्करैः ।
 ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते-
 रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥५॥
 ॐ ह्रीं श्रीं श्रीसिद्धचक्रं दीपकेन अर्चयामीति स्वाहा ॥
 ॥ इति दीपपूजा ॥

। छट्टी अक्षतपूजा ।

ॐ ह्रीं श्रीपरमर्द्धये नम इति ध्यानैकशुद्धाशयैः,
 श्रीपीठार्चनलाभमोदविशदैः शाल्यक्षतैरक्षतैः ।
 ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते-
 रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥६॥
 ॐ ह्रीं श्रीं श्रीसिद्धचक्रं अक्षतेन अर्चयामीति स्वाहा ॥
 ॥ इति अक्षतपूजा ॥

। सातमी नैवेद्यपूजा ।

ॐ ह्रीं तुभ्यमनन्तचिन्मय ! नमः श्रीतुष्टि-पुष्टिप्रदैः,

पुण्यश्रीत्वरितार्पितैश्चरुचयैश्चन्द्रसौघाञ्चितैः ॥

ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते-

रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥७॥

ॐ ह्रीं श्रीं श्रीसिद्धचक्रं नैवेद्येन अर्चयामीति स्वाहा ॥

॥ इति नैवेद्यपूजा ॥

। आठमी फलपूजा

ॐ ह्रीं तुभ्यमनन्तवीर्य ! नम इत्युच्चैःपदप्रापकैः,

श्रीहस्तग्रहणोचितैः फलशतैः सन्नालिकेरादिभिः ।

ॐ ह्रीं अर्हमनाहताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते-

रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥८॥

ॐ ह्रीं श्रीं श्रीसिद्धचक्रं फलेन अर्चयामीति स्वाहा ॥

॥ इति फलपूजा ॥

। अर्घ्य पूजा ।

ॐ ह्रीं सर्वगताय ते नम इति स्पष्टाष्टभेदार्चना-

रूपैर्नाहिलेकैः कृत्वा विवर्तैः सार्धमभ्यादकैः ।

ॐ ह्रीं अहमनादताख्यममलं सारं रहस्यं श्रुते-
 रस्योसा नम इत्यभीष्टफलदं श्रीसिद्धचक्रं यजे ॥ ९ ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं श्रीसिद्धचक्रम् अर्घ्येण अर्चयामीति स्वाहा ॥
 । कुमुमांजलि करवी । ॥ इति अर्घ्यपूजा ॥

॥ इति बृहद्बृत्तान्वितमष्टमकारपूजनम् ॥
 नीरैर्निर्मलतां मुमैः सुभगतां गन्धैः शुभैः स्वामितां,
 लक्ष्मीं माङ्गलिकाक्षतैश्च चरुभिर्भोज्यं प्रदीपैर्महः ।
 धूपैर्व्याप्तजगद्यशः परिमलं, श्रेयः फलं सत्फलै-
 र्भग्या निश्चलमाप्नुवन्ति सततं श्रीसिद्धचक्रार्चनात् ॥१॥

। अथ मन्त्रध्यानम् ।

नीचेना मंत्रना १०८ जाप करवा ।

ॐ अ-सि-आ-उ-सा-द-ज्ञा-चा-तेभ्यो नमः

॥ इति मन्त्रः ॥

अथ देववन्दनम् । (चैत्यवन्दन) इरियावही करी खमा० देवुं ।

जो धुरि सिरिअरिदंतमूलइठपीठपइद्विओ ।

सिद्ध-सूरि-उवज्झाय-साहु-चिहुंसाहगरिद्विओ ॥ १ ॥

दंसण-नाण-चरित-तव हि पडिसाहसुन्दरु ।

तत्तक्खरसर-वगलद्धिगुरुपयदलदुम्बरु ॥ २ ॥

दिसियाळ-जक्ख-जक्खिणीपग्गुहसुरकुसुमेहिं अः

क्कगुरुक्कप्पतरु, अम्ह । ॥

जं किंचि-नमुत्थुणं-अरिहंतचेइयाणं-अन्नत्थ-एक नवकारनो
काउस्सग्ग करी पारी नमोऽर्हत्-वही नीचे प्रमाणे स्तुति
बोलवी :-

श्रीसिद्धचक्रपीठस्थ-मर्हमित्युज्ज्वलं पदम् ।

ॐ ह्रीं अनाहतोपेतं, वन्दे मन्त्रस्वरावृतम् ॥ १ ॥

लोगस्स-सव्वलोए-अन्नत्थ-एक नवकारनो काउ० पारी
नमोऽर्हत्, स्तुति बीजी ।

श्रीसिद्धचक्राष्टदलस्थसिद्धा-दिसत्पदाराधनतत्पराणाम् ।

विधीयते यैः स्वपदप्रसाद-स्ते तीर्थनाथा मम शं दिशन्तु ॥ २ ॥

पुवखरवरदी-सुअस्स भगवओ-अन्नत्थ-काउ० एक नवकार
पारी नमोऽर्हत्-स्तुति त्रीजी ।

श्रीसिद्धचक्रगुरुमण्डलमूलमन्त्र-

वर्गाक्षरस्वरपदावलि वर्णरूपम् ।

ज्ञान जिनप्रवचनस्य रहस्यभूतं,

भूयान्मुदे मम सदा विशदावदातम् ॥ ३ ॥

सिद्धाण बुद्धाणं, वेयावच्चगराणं-अन्नत्थ-काउ० एक

नवकार पारी नमोऽर्हत्-स्तुति चोथी ।

श्रेयःश्रीसुविलासवासभवनश्रीसिद्धचक्रस्थिताऽ-

र्हत्सिद्धादिपदप्रभावविभव-ग्राग्भारविस्तारकाः ।

देवाः श्रीविमलेश्वरप्रभृतयो, देव्यो जयाद्या ग्रहा,

दिकपालाश्च भवन्तु निर्मलदृशः, श्रीसङ्घरक्षाकराः ॥ ४ ॥

नमुत्थुणं, जावंति, समा० जावंत-नमोऽर्हत्-स्तवन-
नीचे प्रमाणे—

मन्त्रमहोदधिममलं, स्तुत्या प्रणिपत्य सिद्धचक्राहम् ।
तद्यन्त्रस्यैव विधि, गणधररचितस्य वक्ष्येऽहम् ॥१॥
ऊष्माक्षरं चतुर्थं, सप्तमवर्गद्वितीयवर्णेन ।
अथ उपरि यदाक्रान्तं, मविन्दुसकलं सदा ध्येयम् ॥२॥
प्रणवादिवीजवर्णै- स्तत्त्वं बलयितं समीपस्थम् ।
पञ्चनमस्कृत्यैतत्, सत्साधकसिद्धिदं वन्दे ॥ ३ ॥
प्रथमेऽथ ततो बलये, प्रसिद्धपरमेष्ठिमन्त्रपदतत्त्वम् ।
प्रत्येकं प्रणवाद्यं, ध्यायककल्पद्रुमं नौमि ॥ ४ ॥
प्रणौमि द्वितीयबलये, श्रीगणधरसेवितं प्रभुत्वकरम् ।
पञ्चविधं स्वाधारं, सम्यग्ज्ञानाय नम आद्यम् ॥५॥
षोडश विद्यादेवी-स्तृतीयबलये स्मरामि वर्णमिषात् ।
पद्मं बहिरष्टदलं, दलान्तरेष्वष्टवर्गाश्च ॥ ६ ॥
अष्टमु दलेषु बीजा-क्षराण्यनाहतप्रवर्तीनि ।
वर्गाश्च मातृकाया, ध्यायामोऽनाहतं चान्ते ॥७॥
अथ रेखात्रयवृत्तं, तत्परिधौ चक्रमानम् ॐ ह्रीं ।
अर्हत्-सिद्धगुरुणां, तथा च परमगुरोः सुकल्याणी ॥८॥
अष्टष्टानन्तयोर्धुर्वो-रनन्तानन्तसद्गुरोः ।
गणभृत् सिद्धचक्रस्य, सवीजानाहतपादुकाः ॥९॥

तस्मादथ रेखाद्वय-वृत्तं कलशानुकारि सद्यन्त्रम् ।
 तन्मूले ग्रहनवकं, विघ्नहरं भव्यसत्त्वानाम् ॥१०॥
 कुम्भस्य च स्थितान् कण्ठे, चिन्तयामि निधीन् नव ।
 दिक्पालान् वहिरिन्द्राद्यान्, स्वस्वस्थानस्थितान् मुदे ॥११॥
 ततो लकारमूर्ध्वाध-स्तटयोरुभयोर्वहिः ।
 सिद्धचक्रमिदं यन्त्रं, ध्यायतां कल्पितप्रदम् ॥१२॥
 स्तम्भे पीतं सितं शान्तौ, विद्वेषे धूमसन्निभम् ।
 वश्ये रक्तं शिवेऽग्राभं, खेचरत्वे मणिप्रभम् ॥१३॥
 ज्ञात्वा गुरुमुखाद् ध्यानं, धट्कर्मसु यथोचितम् ।
 त्यजन् निन्द्यं भजन् वन्द्यं, ध्याता कुर्यान्निरन्तरम् ॥१४॥

॥ इति श्रीसिद्धचक्रस्वरूपस्तवनम् ॥

जयवीरराय संपूर्ण कहेवा ॥ इति देववन्दन ॥
 पछी सिद्धचक्रस्तोत्र हाथ जोडीने कहेवुं ।

॥ अथ सिद्धाचक्रस्तोत्रम् ॥

ऊर्ध्वाधोरयुतं सविन्दुसकलं ब्रह्मस्वरावेष्टितं,
 वर्गापूरितमष्टपत्रममल सत्सन्धितच्चार्षितम् ॥
 अन्तः पत्रतटेष्वनाहतपदं, ह्रींकारसंवेष्टितं,
 देवं ध्यायति यः पुमान् स भवति, वैरीभकण्ठीखः ॥१॥
 यद्वर्गाष्टरूपूरितं नरदलं सानाहतं नीरजं,
 यच्चौंकारकलापविन्दुकलितं मध्ये त्रिरेखाञ्चितम् ॥

यत्समर्थकरं परं गुणवतां, कालत्रये वर्तिनां,
 तत् क्लेशौघविनाशनं भवतु नः श्रीसिद्धचक्रेश्वरम् ॥२॥
 शब्दब्रह्मकलीनं प्रबलबलयुतं सर्वतत्त्वप्रभावं,
 सानन्दं सर्वभद्रं गणवरचलयं दुःखपाशप्रणाशम् ।
 यन्नैमित्तं वरिष्ठं विपदि हृदि धृतं सज्जनानां च नित्यं,
 तद् दत्तं यस्य बाहो रिपुकुलमथनं सिद्धचक्रं नमामि ॥३॥
 यच्छुद्धं व्योमबीजं ह्यथ उपरि युतं रा(या)न्तसिद्धाक्षरेण,
 यत्सन्धौ तत्त्वयुक्तं स्वरपरमपदैर्वेष्टितं मध्यबीजम् ॥
 यत् सीमन्तं निरत विगतकलमलं मायया वेष्टिताङ्गं,
 जीयात् तत् सिद्धचक्रं विमलवरगुणं देव-नागेन्द्रबन्धम् ॥४॥
 यद् वश्यादिककारकं बहुविधं कामार्थिनां कामदम्,
 यल्लक्षाधिकजापसिद्धविमलं सत्सम्पदां दायकम् ॥
 यत् कुष्ठादिकदुष्टदोषदलनं दुःखाभिभूतात्मनाम्
 यत् तत्त्वैकफलप्रदं विजयतां श्रीसिद्धचक्रं भुवि ॥५॥
 ऊर्ध्वाधोरेफयुक्तं गगनमुपहतं विन्दुनाऽनाहतेन,
 ह्रींकारेण प्रकृष्टं स्वरमुगुरुपदैर्वेष्टितं बाह्यदेशे ॥
 पद्मं वर्गाष्टकाङ्कं दलमुखविवरेऽनाहताढ्यं तदित्थं,
 ह्रींकारेण त्रिवेष्टं कलशवलयितं सिद्धिदं सिद्धचक्रम् ॥६॥
 व्योमोर्ध्वाधोरयुक्तं शिरसि च विलसन् नादविन्द्वर्धचन्द्रम्,
 स्वाहान्तोँकारपूर्वैर्गुरुभिरभिवृतं सस्वरं चाष्टवर्गम् ॥

૩૬ વંદના બાણુમી ૩૬

જેમનું
રૂપ અપૂર્વ છે,
સાવણ્ય અનુપમ છે,
અને
જ્ઞાન અપરિમિત છે
તે
ત્રિભુવનનાથ
અરિહત પન્માત્માઓને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હે.

॥

જૈન સંસ્કૃતિ કલોકેન્દ્ર
ડૉ. જી. ચિત્તરંજન એન્ડ કુા.
૩૧૨-મેટરલાવન નં. ૩,
૨૧-મર વિકુલદાસ ડાકરસી માર્ગ,
મુંબઈ ૪૦૦ ૦૨૦

❖ વંદના ત્રાણુંભી ❖

જેમણે

ચૌદ રાજકોકમા રહેલા

મર્વ જીવોને

મિત્ર માનવાની હાકલ કરી

અને

મર્વ શુણી-જનોને જોઈ

પ્રમોદ-પાનવાની

ગણમોલ શિક્ષા આપી,

તે

જગદ્ગુરુ

જિનેશ્વર દેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

પ્રમોદ કપુર હાં.

૨૩૬, ભાતખજાર,

કૂવાગ સામે,

ચુંબઈ-૮૦૦ ૦૦૬

५ વંદના બાળ્યંમી ૫

જેમનું
રૂપ અપૂર્વ છે,
ગાવણ અનુપમ છે,
અને
જ્ઞાન અપરિમિત છે
તે
ત્રિભુવનનાથ
અરિહત પરમાત્માઓને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

॥

જૈન સંસ્કૃતિ કલાકેન્દ્ર
ડૉ. જી. ચિત્તરંજન એન્ડ કુા.
૩૧૨-મેકરલાલન નં. ૩,
૨૧-૨૨ વિદ્યુલ્લાસ ડાકરસી માર્ગ,
સુ બાઈ ૪૦૦ ૦૨૦

✽ વંદના ત્રાણંભી ✽

જેમણે
ઔદ રાજલોકમા રહેલા
સ્વર્ગ જીએને
મિત્ર માનવાની હાકલ કરી
અને
સ્વર્ગ ગુણી-ગેને જોઈ
પ્રમોદ-પાનવાની
ગણુમોલ શિલા આપી,
તે
જગદ્ગુરુ
જિનેશ્વર દેવોને
અમારી
કેટિ કેટિ વંદના હો.

卐

પ્રમોદ કપુર કું.

૨૩૬, ભાતખજાર,
કૂવાળ સામે,
સુપર્ક-૮૦૦ ૦૦૬

ॐ વંદના પાણુંમી ॐ

જેમનું
રૂપ અપૂર્વ છે,
સાવણ્ય અનુપમ છે,
અને
જ્ઞાન અપરિમિત છે
તે
ત્રિભુવનનાથ
અરિહત પરમાત્માઓને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

જૈન સંસ્કૃતિ કલાકેન્દ્ર
ડૉ. જી. ચિત્તરંજન એન્ડ કુા.
૩૧૨-મેકરભાવન નં. ૩,
૨૧-મર વિદ્યુત્પાસ હાકરસી માર્ગ,
મુંબઈ ૪૦૦ ૦૨૦

✽ વંદના ત્રાણુ'ભી ✽

જેમણે
ચૌદ રાજકોકમા રહેલા
મર્વ જીવોને
મિત્ર માનવાની હાકલ કરી
અને
મર્વ શુણી-જનોને જોઈ
પ્રમોદ-પાનવાની
અણુમોલ શિલા આપી,
તે
જગદ્ગુરુ
જિનેશ્વર દેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

પ્રમોદ કપુર કાં.

૨૩૬, જાતણજીર,
ફૂવાગ સામે,

ચુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૬

ॐ વંદના બાણુંભી ॐ

જેમનું
રૂપ અપૂર્વ છે,
શાવણ્ય અનુપમ છે,
અને
જ્ઞાન અપરિમિત છે
તે
ત્રિભુવનનાય
અરિહત પરમાત્માઓને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હેલ

ॐ

જૈન સ સ્મૃતિ કલાકેન્દ્ર
કે. જી. ચિત્તરંજન એન્ડ કુા.
૩૧૨-મેકરભવન નં. ૩,
૨૧-મર વિહુલ્લાસ ઠાકરસી માર્ગ,
મુળ્ય ૪૦૦ ૦૨૦

✽ વંદના ત્રાણુંભી ✽

જેમણે

ઔદ રાજકોટમા રહેલા

મર્વ ગુજોને

મિત્ર માનવાની હાકલ કરી

અને

મર્વ ગુણીજનોને જોઈ

પ્રમોદ પાનવાની

અણુમોલ શિક્ષા આપી,

તે

જગદ્ગુરુ

જિનેશ્વર દેવોને

અમારી

કેટિ કેટિ વંદના હો.

卐

પ્રમોદ કપુર કાં.

૨૩૬, ભાતળગતર,

કૂવાગ સામે,

ચુ'ગઈ-૮૦૦ ૦૦૬

✽ વંદના ચૌરાણુમી ✽

અનંતજ્ઞાન
તથા શક્તિના સ્વામી
પરમજ્યોતિ સ્વરૂપ
સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી
એવા
તીર્થંકર પરમાત્માઓને
અમાગે
કેટિ કેટિ વંદના હો.

શાન્તિલાલ લક્ષ્મીચંદ નાદી

(પાલનપુરનિવાસી)

૫૧૮-સરદાર વી. પી. રોડ,

ઓપેરા હાઉસ,

અમદાવાદ-૪૦૦ ૦૦૪

❖ વંદના પંચાગુંભી ❖

જેમનુ
 નામસ્મરણુ સર્વ લયોને
 નાશ કરનારુ છે,
 જેમનુ
 પૂજન સર્વ સિદ્ધિઓને
 આપનારુ છે,
 અને જેમનુ
 ધ્યાન આત્માની અનંત
 શક્તિને પ્રકટાવનારુ છે,
 તે
 પતિતપાવન
 અરિહુ તદેવોને
 અમારી
 કોટિ કોટિ વંદના હો.

મે. રાયચ દ એલ. શાહ
 તથા
 અજય દ્રડી ગ ડું.
 ૭૫-વી. ડીમેલો રોડ,
 સુ.ળઈ-૪૦૦ ૦૦૯

❖ વંદના છનુમો ❖

જેમની
અનન્ય મને
મેવા - ભક્તિ - મૂલ
કરનારને
આ લોકની સર્વ વસ્તુઓ
તેમજ
પરલોકના સર્વ સુખો
અવશ્ય મળે છે,
તે
જગદીશ્વર
જિનભગવાંતોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

❖

નૂતન શુક ડીપો

૧૦-૧૧, જેતવાડી

સુખર્ષ-૪૦૦ ૦૦૪

નૂતન સ્પીડક મિલ્સ

ડી-૭, ઉગ્રોગનગર

નવસારી (ગુજરાત)

❖ વંદના સત્તાણુંમી ❖

જેમના

પરમ પ્રભાવ આગળ

કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ,

ચિંતામણિરત્ન કે કામકુંભ

કોઈ વિસાતમાં નથી,

તે

અચિંત્ય માહાત્મ્યશાલી

જિનેશ્વરદેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હે

વેન્ગાડે ટેકસ્ટાઈલિ

તથા

વીન્ડેકસ ફેબ્રીકસ

૧૭-ડે આત્મારામ મર્ચન્ટ રોડ,

કબૂતરખાના પાસે, બૂલેશ્વર,

સુઅઈ-૪૦૦ ૦૦૨

❖ વંદના અઢ્ઢાણુંમી ❖

જેઝો
ચેગીશ્વરની અપૂર્વ
જ્યાતિ પામેલા છે
અને
સમાધિના સમુદ્રમાં
લીન છે
તથા
પરમાત્મપદને
અનુભવ કરી રહેલા છે,
તે
અરિહંત દેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શાહ ચીનુભાઈ નગીનદાસ

૩૬-સી, સર્વોદયનગર,
પાંજરાપોળ રોડ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪

✠ વંદના નવાણુંમી ✠

જેમની
વાણી મંત્રરૂપ છે,
જેમના
વિચારોમા વિજ્ઞાન ભયુ છે
અને જેમના
ઉપદેશમાં અમીરસની
ઐકસરખી ધારા વહે છે,
તે
પરમગુરુ
જિનેશ્વરદેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શા. જમનાદાસ પ્રેમજી ગોવિંદજી

૧૬-જેન્ઠ સ્ટ્રીટ,
ફાટ,

મુબઈ-૪૦૦ ૦૦૧

ॐ વંદના બાણુંભી ॐ

જેમનું
રૂપ અપૂર્વ છે,
શાવણ્ય અનુપમ છે,
અને
જ્ઞાન અપરિમિત છે
ને
ત્રિભુવનનાય
અરિહુત પરમાત્માઓને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

॥

જૈન સ સ્મૃતિ કલાકેન્દ્ર
ડૉ. જી. ચિત્તરજન એન્ડ કું.
૩૧૨-મેકરલવન ન. ૩,
૨૧-મર વિઠ્ઠલનાથ ઠાકરસી માર્ગ,
મુળ્ય ૪૦૦ ૦૨૦

❖ વંદના એકસો એકમી ❖

જે

ઐકારસ્વરૂપ છે,
હ્રીંકાર દ્વારા વ્યક્ત થાય છે,
કલીબીજથી ક્ષિત છે
તથા

મત્રસમૂહમાં
શક્તિરૂપે
વિરાજમાન છે,
તે
અડૂંદ લગવંતોને
અમારી
કોટિ કોટિ નવદતા હો

卐

શા. પ્રાણુલાલ હરખચંદ
હવેલી ચોક,
વેરાવળ
(ગુજરાત)

❖ વંદના એકસો ચારમી ❖

જે

વરદમુદ્રા, શૃંગલા, કમલ
તથા શૃંગલાથી સુકન છે,
અને

વજ્રશૃંગલાઓ વડે
દુષ્ટોનું દમન કરનારી છે,

તે
શ્વેતવર્ણી

કમલવાહુના
વજ્રશૃંગલા વિદ્યાદેવીને
અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

કેશરખેન હીરાલાલ ભંડારી

(પાલનપુર નિવાસી)

ગોડર્ન ખીલ્ડીંગ નં. ૨, ખીજે માળે,
અકરિયા બંદર રોડ,

કોલ્કત્તા, સુબર્ષ-૪૦૦ ૦૧૫

❖ વંદના એકસો પાંચમી ❖

૨

વન્દ અને અંકુશવડે
શત્રુનો પરાજય કરનારી છે,
વન્દમુદ્રા અને ખીજરાથી
અલંકૃત છે,
તે
મુવર્ણવર્ણી
ગજવાહના
શ્રી વન્દકુંશી વિદ્યાદેવીને
અમારી
ટોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

કાંતિલાલ ડોસલભાઈ શાહ
(પાત્રનપુર નિવાસી)

૨૭, ફ્રેન્ચરોડ

ચોપાટી,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૭

❖ વંદના એકસો દશમી ❖

જેનાં
દર્શનથી ચિત્તનું
અતિ આકર્ષણ થાય છે,
જે
પરદમુદ્રા, મુશલ, જપમાળા
તથા કમલથી અલંકૃત છે,
તે
ગૌરવર્ણી
ઘોવાડના
શ્રી ગૌરી વિદ્યાદેવીને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

નેમચંદ મેઘજી વીજપાર ગાંધી

તથા

શાન્તાબહેન નેમચંદ

૭, ધીરવાલી બુધન, ત્રીજે માળે,
ચાંચબંદર, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

❖ વંદના એકસો અગિયારમી ❖

જેનાથી
ઉત્તમ કોટિનો ગંધ
ઉત્પન્ન થાય છે
અને જે
વરદમુદ્રા, મુશલ, અલયમુદ્રા
તથા વજ્રથી વિભૂષિત છે,
નીલવર્ણી
કમલવાકુના
શ્રી ગાન્ધારી મહાવિદ્યાને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો

卐

પ્રેમજીભાઈ નંદુ
પ્રેમીડન્ટ લાયન્સ ક્લબ ગોદ્ર માડવી (ઈસ્ટ)
કે. શાહ બુક ડેપો,
અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨

❀ વંદના એકસો બારમી ❀

જેના હાથમા
મહાબવાલાઓથી યુક્ત
અનેક પ્રકારના શસ્ત્રો છે,
તે
ધવલવર્ણા
વરાહવાહના
શ્રી સર્વાસ્ત્રમહાબવાલા
વિદ્યાદેવીને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શ્રીપાલ જોશભાઈ
તથા
શ્રીપાલ રવજીભાઈ
અને

ચંદ્રકાંતભાઈ તથા નીતીનભાઈ
(જળસપુરવાસી)

‘૭’ ૪૯, તારાબાગ,
ચનીરોડ, મુબઈ-૪૦૦ ૦૦૪

❧ વંદના એકસો તેરમી ❧

જે
માતાનું અપૂર્વ
વાત્સલ્ય ધરાવે છે
અને
જપમાલા તથા વૃક્ષશાખાથી
યુક્ત છે,
તે
સ્વામવર્ણી
કમલવાહિની
શ્રી માનવી વિદ્યાદેવીને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શ્રીમતી જોડીબાઈ મણુશી લખાત્માઈ
(હાલાપુરવાલા)
એ જ્યંતિલાલ અવેરચંદ,
૧૧૬-ચીંચબંદર,
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

❧ વંદના એકસો અઠ રમી ❧

ૐ હીં શ્રી ધરણેન્દ્ર પદ્માવતી પરિપૂજિતાય
શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ નમઃ ।

卐

પુરુષાદાનીય
શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

શ્રીમતી સરલાબેન

તથા

રજનીકાંત

ખી-ખીંડી ગ, ગ્રાન્ડપરાડી એપાર્ટમેન્ટ,
કેમ્પ કોર્નર,
મુંબઈ-૪૦૦૦૩૬

❑ વંદના એકસો ઓગણીસમો ❑

જેમણે મૈત્રીલાવથી વિશ્વને
આપ્ત કર્યું,
પ્રમોહલાવનાનો સર્વત્ર
વિસ્તાર કર્યો,
દારણ્ય લાવનાનું અનુપમ
દૃષ્ટાંત પૂરું પાડ્યું
તથા
માધ્યસ્થ લાવનાનું
સતત સેવન કરીને
સમલાવની સિદ્ધિ કરી,
તે
શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

સત્સમીચ દ ચત્રભુજ છેડા
(વિમાના સજ્જાકાર)
૩૦૦-નરસી નાથા રટ્ટીટ,
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

❧ વંદના એકરો વીસ મી ❧

જેમની મધુર ધર્મદેશનાએ
લાખો હૈયાના
મિથ્યાત્વનો મલ ઘોઈ નાખ્યો,
ઠપાયરૂપી કાઢવને ફર ઠર્યો
તથા
સમ્યક્ત્વ-સુધાની વર્ષા કરી,
તે
મહાન ઉપદેશ
શ્રી પાશ્વનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

મહીપતરાય જ્ઞદવજી
(ભાવનગરવાસી)

૨૧-રામ હાઉસ, દાદીચેઠ લેન,
બાણુસનાથ,
સુબંધ-૪૦૦૦૦૭

❖ વંદના એકમો એકવીશમી ❖

જેમના પાવન પગલે
સર્વ પ્રકારના અપાયોતુ
ઉપશમન થયું
તથા
આનંદ-મગ્ધની અપૂર્વ
વૃદ્ધિ થઈ,
તે
પરમ કૃપાણુકારી
શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

વન્તુભાઈ એસ. શાહ
તથા
શ્રીમતી હીરાબેન
કે. પગીરન ડેરી ડું
ટેમજીન્ડવેન, કોટ,
સુ.ખર્ડ-૪૦૦૦૦૧

❑ વંદના એકરો બાવીશમી ❑

એમણે લોકલોકનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યુ,

પદ્મવ્યની પ્રત્યક્ષા કરી

તથા

ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રીવ્યનો

સિદ્ધાંત સમજાવી

અનેકાન્તવાદને આગળ કચે,

તે

મહાન ધર્મદેશક

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

ડો. કૃષ્ણકાંત એમ. શાહ

તથા

શ્રીમતી મંજુલાબેન

કેનાસસદન,

‘૬૦’ ફીટ રોડ, ઘાટકોપર (ઈસ્ટ)

મુંબઈ-૪૦૦૦૮૬

❖ વંદના એકતોત્રેવીશમી ❖

જેમની મુખમુદ્રા
પ્રશમરસમા નિમગ્ન છે,
જેમની સેવા કરનારના
સર્વ મનોરથો
અનખ રીતે પૂરા થાય છે,
તે
મોહનથી નગરીના અધિરાજ
શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શ્રીમતી હંવરબાઈ કુગરશી મેઘજી
(માતંગવાલા)

હા. મગનલાઈ સાવના

બાળ્યે લેખારટરીઝ
લાલજી પુનશી ખીલીંગ,
૩-ચી ચખંદર

મુખ્ય-૪૦૦૦૦૯

*With Best Compliments
from :*

DADAR EMPORIUM

SAREES FOR
ALL OCCASSIONS

N C. Kelkar Road, dadar,
BOMBAY-400 028

T. No. 451589

ધી બોમ્બે ગ્રેન ડીલર્સ એસોસીએશન

ગ્રેન ડીલર્સ બિલ્ડીંગ
૧૦૩, કેશવજી નાયક રોડ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૯

પો. બો. નં. ૫૦૩૯

ફોન : ૩૨૯૧૩૨

અધિકારી બોર્ડ :

શ્રી વાલજી આણંદ છોડા — પ્રમુખ
શ્રી જેતશી ખીમજી શાહ — ઉપપ્રમુખ
(ડે ડે શાહ)

શ્રી પાનુભાઈ રામજી સાવલા — શ્રી તે સેક્રેટરી
શ્રી વેલજી ગોવર શાહ — શ્રી તે સેક્રેટરી

..સફળતા મેળવવાની વૃત્તિ દરેક માણસમાં
હોય જ છે, પણ કેટલાકને એ તનતોડ મહેનત
કરવા પેરે છે, બ્યારે કેટલાકને વાસ્તવિક જીવનમાં
હાર ખાઈને દિવાલ્સપનો જોટી સ્પિટમાં આશરો
લેવા મળ્યે છે.

ગાલા વેરહાઉસીંગ કું.

શીવરી હાઉસ

ફોન : ૪૪૦૭૦૫

મોરારજી વેરહાઉસીંગ કું.

મઝગાંવ વેરહાઉસ

ફોન : ૩૭૦૩૫૩

વેસ્ટર્ન ઇન્ડીયા વેરહાઉસીંગ કું.

શીવરી વેરહાઉસ (મુન મિલ કંપાઉન્ડ)

ફોન : ૪૪૦૨૭૬

ઓફીસ : ૨૯, કેશવજી નાયક રોડ,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૯

ફોન : ૩૨૧૩૩૨ અને ૩૩૯૮૪૦

આપના કોઈપણ જાતના માલના સ્ટોરીંગ અને
સલામતી માટે ઉપરોક્ત સ્થળો યાદ રાખો.

એમ. એમ. બિલ્ડર્સ

૨૯, કેશવજી નાયક રોડ,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૯

ફોન : ૩૨૧૩૩૨ અને ૩૩૯૮૪૦

અશોક ઇન્ડસ્ટ્રીઝ

(કેમીકલ ડીવીઝન)

સેલ્સ ઓફીસ :

૧૦૧-કાકડ ચેમ્બર્સ

૧૩૨-ડો. એનીબેસન્ટ રોડ,
વરલી

મુંબઈ ૪૦૦ ૦૧૮

ગ્રામ-શ્રીચેમ

ઓફીસ ટે. નં. ૩૭૫૮૯૬

ફેક્ટરી ટે. નં. ૫૫૫૩૯૩

With Best Compliments
From

Vasanji Dhanji Furia

Dhanji Jethabhai
& Company
STONE MINE OWNERS

1-6, Bhuta Niwas, King's Circle
BOMBAY - 400 019

Phone - Office : 476266
476680

Mines 581168

Only Margo Soap does more
than just clean
It conditions the skin
in winter — or summer!

**Because only
Margo contains
neem oil.**

Margo Soap
keeps your
skin soft and
smooth!

CALCUTTA CHEMICAL

ધી કલકત્તા કેમીકલ કું. લી.

દેવકરણ મેન્શન,
શામલદાસ ગાંધી માર્ગ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨

તાર : “ ગ્રેનસીડઝ ”

ફોન : ૩૨૪૦૨૧/૨૨

ધી ગ્રેન, રાઇસ એન્ડ
ઓઇલસીડઝ મર્ચન્ટ્સ એસોસિએશન
(સ્થાપના સને ૧૮૯૯)

‘ ગ્રેનસીડઝ હાઉસ ’, ૭૨/૮૦, યુમુફ મહેરઅલી રોડ,
મુંબઈ : ૪૦૦ ૦૦૩.

મુંબઈ શહેરમાં અનાજ, તેલીબિયાં અને ખાખના
વેપારનું નિયમન કરતી અગ્રગણ્ય સંસ્થા
જેને

ભારત સરકારે ફાર્વડ કોન્ટ્રેક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) એક્ટ ૧૯૫૨
હેઠળ સી ગદાણાના વાચાના વેપારના નિયમન માટે
સ્વીકૃતિ આપેલ છે.

x x x

સંસ્થા ખાદ્ય અને અખાદ્ય તેલીબિયા, અનાજ, કકોળ
વગેરે માલની સર્વે તેમજ એનેલીસીસ રિપોર્ટ માટે
અદ્યતન સાધનોથી સજ્જ થોવું સર્વે ડિપાર્ટમેન્ટ
ધરાવે છે તેમજ પરદેશ નિકાસ થતા માલની
કવોલીટી માટે સર્ટીફિકેટ આપે છે.

x x x

અધિકારીગણ

પ્રમુખ શ્રી ગ્રેમજી વેલજી લખમસી
ઉપ-પ્રમુખ : શ્રી ગ્રેમજી ભાણજી
સ. માનદ્મત્રી : શ્રી વસનજી લખમસી
સ. માનદ્મત્રી : શ્રી વસંતકુમાર દેવજી

